

Kielipoliittinen ohjelma

Valtioneuvoston periaatepäätös

Kielipoliittisen ohjelman valmisteluryhmä

VALTIONEUVOSTON JULKAISUJA 2022:51

vn.fi

VALTIONEUVOSTO
STATSRÅDET

Valtioneuvoston julkaisu 2022:51

Kielipoliittinen ohjelma

Valtioneuvoston periaatepäätös

Kielipoliittisen ohjelman valmisteluryhmä

Valtioneuvosto Helsinki 2022

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

Valtioneuvoston julkaisuarkisto Valto

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

Valtioneuvoston verkkokirjakauppa

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Valtioneuvosto
Oikeusministeriö

CC BY-NC 4.0

ISBN pdf: 978-952-383-645-7

ISSN pdf: 2490-0966

ISBN painettu: 978-952-383-629-7

ISSN painettu: 2490-0613

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2022

Paino: PunaMusta Oy, 2022

Painotuotteet
4041-0619

Kielipoliittinen ohjelma Valtioneuvoston periaatepäätös

Valtioneuvoston julkaisu 2022:51

Julkaisija Valtioneuvosto

Yhteisötekijä Kielipoliittisen ohjelman valmisteluryhmä

Kieli suomi

Sivumäärä 92

Tiivistelmä

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaisesti on laadittu kielipoliittinen ohjelma, jossa otetaan huomioon muut Suomessa puhutut kielet kuin kansalliskielet, erityisesti saamen kielet, romanikieli, karjalan kieli ja viittomakielet.

Tämä on ensimmäinen kokonaisvaltainen kielipoliittinen ohjelma, jossa tarkastellaan muiden kuin kansalliskielten asemaa Suomessa.

Kielipoliittisen ohjelman tavoitteena on vastata eri kieliryhmien osalta tunnistettuihin haasteisiin. Kielipoliittisen ohjelman tavoitteita ovat kotoperäisten kielten suojaaminen, elvyttäminen, tukeminen ja vahvistaminen. Lapset ja nuoret ovat kielipoliittisen ohjelman keskiössä: kielten siirtyminen sukupolvelta toiselle on kyettävä turvaamaan myös tulevaisuudessa.

Kielipoliittisessa ohjelmassa tarkastellaan lyhyesti myös muiden kuin kotoperäisten kielten asemaa ja niitä koskevia haasteita.

Oikeusministeriö asetti 25.2.2021 valmisteluryhmän valmistelemaan kielipoliittista ohjelmaa toimikaudeksi 1.3.–31.12.2021. Valmisteluryhmä kuuli ohjelman valmistelun aikana myös muita asiantuntijoita ja sidosryhmiä.

Kielipoliittinen ohjelma sisältää tahtotilan vähemmistökielten tulevaisuudesta. Ohjelma sisältää myös tavoitteita ja toimenpiteitä, joiden avulla eri kieliä pyritään suojaamaan ja tukemaan.

Asiasanat kielelliset oikeudet, saamen kieli, romanikieli, viittomakieli, karjalan kieli, kielelliset vähemmistöt, hallitusohjelmat

ISBN PDF 978-952-383-645-7

ISBN painettu 978-952-383-629-7

ISSN PDF 2490-0966

ISSN painettu 2490-0613

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-645-7>

Språkpolitiskt program Statsrådets principbeslut

Statsrådets publikationer 2022:51

Utgivare Statsrådet

Utarbetad av Beredningsgruppen för det språkpolitiska programmet
Språk finska **Sidantal** 92

Referat

I enlighet med regeringsprogrammet för statsminister Sanna Marins regering har det utarbetats ett språkpolitiskt program, i vilket de andra talade språken i Finland utöver nationalspråken beaktas, särskilt de samiska språken, romani, karelska och teckenspråken.

Detta är det första övergripande språkpolitiska programmet som granskar ställningen för andra språk än nationalspråken i Finland.

Målet med det språkpolitiska programmet är att bemöta de utmaningar som de olika språken står inför. Målen för det språkpolitiska programmet är att skydda, revitalisera, stödja och stärka de inhemska språken. Barn och unga står i centrum för det språkpolitiska programmet: att språken förs vidare från en generation till en annan måste kunna tryggas även i framtiden.

I det språkpolitiska programmet granskas också i korthet ställningen för andra språk än de inhemska språken och utmaningarna gällande dem.

Beredningsgruppen tillsattes av justitieministeriet den 25 februari 2021 för mandatperioden 1.3–31.12.2021 för att bereda det språkpolitiska programmet. Beredningsgruppen hörde också andra sakkunniga och intressegrupper under beredningen av programmet.

Det språkpolitiska programmet innehåller en vision om minoritetsspråkens framtid. Programmet innehåller också mål och åtgärder med hjälp av vilka man strävar efter att skydda och stödja olika språk.

Nyckelord språkliga rättigheter, samiska, romani, teckenspråk, karelska, språkliga minoriteter, regeringsprogram

ISBN PDF 978-952-383-645-7

ISBN tryckt 978-952-383-629-7

ISSN PDF 2490-0966

ISSN tryckt 2490-0613

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-645-7>

Language Policy Programme Government Resolution

Publications of the Finnish Government 2022:51

Publisher Finnish Government

Group author Working group for preparing the Language Policy Programme
Language Finnish **Pages** 92

Abstract

In line with the Government Programme of Prime Minister Sanna Marin's Government, the Government has drawn up a Language Policy Programme dealing with languages spoken in Finland other than the national languages, in particular the Sámi languages, the Romani language, the Karelian language and sign languages.

This is the first comprehensive Language Policy Programme that examines the status of other languages than the national languages in Finland.

The Language Policy Programme aims to respond to challenges identified for different language groups. The objectives of the programme are to protect, revive, support and strengthen the autochthonous languages of Finland. Children and young people are at the heart of the programme: the aim is to be able to secure the intergenerational transmission of languages in the future too.

The Language Policy Programme also briefly examines the status of languages other than autochthonous languages and the challenges related to them.

On 25 February 2021, the Ministry of Justice appointed a working group to prepare a Language Policy Programme. The term of the working group was from 1 March to 31 December 2021. The working group consulted other experts and stakeholders during the preparation.

The Language Policy Programme outlines a vision for the future of minority languages. The programme also includes objectives and measures to protect and support different languages.

Keywords linguistic rights, Sámi languages, Romani language, sign language, Karelian language, linguistic minorities, Government Programmes

ISBN PDF 978-952-383-645-7

ISSN PDF 2490-0966

ISBN printed 978-952-383-629-7

ISSN printed 2490-0613

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-645-7>

Sisältö

1	Johdanto	7
2	Ohjelman sisältö ja rajaus	9
3	Muita ohjelmia ja selvityksiä	12
4	Lainsäädäntö	17
4.1	Kielilainsäädäntö ja kielten asema.....	17
4.2	Varhaiskasvatusta ja koulutusta koskeva lainsäädäntö ja normisto	21
4.3	Kielten tutkimus ja huolto	27
4.4	Kirjasto- ja kulttuuripalveluja koskeva lainsäädäntö	28
4.5	Muu lainsäädäntö	30
5	Suomen kansainväliset veloitteet	33
6	Vertailua muihin maihin	35
7	Eri kieliryhmät Suomessa sekä kielellisiä oikeuksia ja kielenkäyttöä koskevat haasteet	39
7.1	Saamen kielet	39
7.2	Romanikieli.....	44
7.3	Viittomakielet	48
7.4	Karjalan kieli	53
7.5	Muut kielet	58
7.6	Kieliryhmien yhteiset haasteet.....	60
8	Ohjelman tahtotila ja tavoitteet	63
8.1	Kielten asema ja lainsäädäntö.....	63
8.2	Institutionaalinen tuki.....	65
8.3	Useamman kielen rekisteröinti väestötietojärjestelmään	65
8.4	Kielten opetus	67
8.5	Viittomakieliset lapset	69
8.6	Kielten huolto ja elvytys	69
8.7	Kielitietoisuus ja digitaalinen toimintaympäristö	72
9	Ohjelman toimeenpano ja seuranta	74
	Liitteet	75
	Lähteet	86

1 Johdanto

Tämä on ensimmäinen kokonaisvaltainen kielipoliittinen ohjelma, jossa tarkastellaan muiden kuin kansalliskielten asemaa Suomessa. Suomessa käytetään perinteisesti monia vähemmistökieliä, joiden haasteina ovat kielten elinvoimaisuus, kielellisten oikeuksien toteutuminen ja kielten käyttömahdollisuudet. Suomen kielimaisema on myös muuttunut paljon viime vuosina ja on entistä moninaisempi. Kokonaistarkastelulle on näin ollen tarvetta.

Kielipoliittisen ohjelman valmistelu perustuu pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan. Sen mukaan laaditaan kielipoliittinen ohjelma, jossa otetaan huomioon muut Suomessa puhutut kielet kuin kansalliskielet, erityisesti saamen kielet, romanikieli, karjalan kieli ja viittomakielet.¹

Kielipoliittinen ohjelma on osa hallitusohjelman kielipoliittisia uudistuksia, joihin kuuluvat myös uudistetun kansalliskielistrategian laatiminen sekä kieli-ilmapiiirin parantaminen. Kielelliset oikeudet näkyvät hallitusohjelmassa laajemminkin. Esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevan kirjauksen mukaan kielellisten oikeuksien toteutumista turvataan käytännössä erityisesti ruotsin-, saamen- ja viittomakielellä. Hallitusohjelman mukaan tukea saamen kielipesille vahvistetaan laajentuneita tarpeita vastaavaksi. Lisäksi selvitetään varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen lainsäädännön päivitystarpeet viittomakielilain ja YK:n vammaissopimuksen mukaiseksi, sekä jatketaan suomenruotsalaisen viittomakielen elvytysohjelman muun muassa määrittelemällä kielen tutkimuksen vastuutaho. Laaja-alainen viittomakieliasian neuvottelukunta perustetaan arvioimaan viittomakielilain ja viittomakielisten perusoikeuksien sekä yhdenvertaisuuden toteutumista. Hallitusohjelma sisältää myös maahanmuuttotaustaisten henkilöiden kielen oppimiseen liittyviä kirjauksia sekä kirjauksen kielellisten oikeuksien toteutumisen vahvistamisesta käytännössä.

Oikeusministeriö asetti 25.2.2021 valmisteluryhmän kielipoliittisen ohjelman valmistelua varten. Valmisteluryhmän toimikausi oli 1.3.–31.12.2021. Valmisteluryhmään kuuluivat oikeusministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, valtiovarainministeriö, sisäministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, Opetushallitus, Kotimaisten

¹ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. (2019). *Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31. Helsinki: Valtioneuvosto, s. 87.

kielten keskus, saamelaiskäräjät, romaniasiain neuvottelukunta, Kuurojen Liitto ry, Finlandssvenska teckenspråkiga r.f., Itä-Suomen yliopisto, etnisten suhteiden neuvottelukunta ja Suomen Kuntaliitto.²

Valmisteluryhmä kokoontui toimikautensa aikana yhteensä seitsemän kertaa. Valmisteluryhmä on kuullut työskentelynsä aikana myös useita asiantuntijoita ja sidosryhmiä. Sidosryhmille ja asiantuntijoille järjestettiin 16.9.2021 laaja kuulemistilaisuus, johon kutsuttiin eri kieliryhmien edustajia, kielen tutkijoita ja opetusalan asiantuntijoita. Näin pyrittiin osallistamaan niitä tahoja, joita ohjelman valmistelu erityisesti koskettaa. Tarkoituksena oli varmistaa, että kieliryhmillä olisi mahdollisuus vaikuttaa ohjelmaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Kuulemistilaisuudessa esitetyn perusteella kuulemisia täsmennettiin, että kielen elvytyksen tutkijoita kuultiin myös erillisessä tilaisuudessa 15.10.2021³. Lisäksi järjestettiin kokous, jossa keskityttiin kuulemaan asiantuntijoita ja kieliryhmiä kielten kouluopetukseen liittyvistä lähtökohdista ja keskeisistä haasteista.⁴ Valmisteluryhmän kokouksissa kuultiin myös kieli- ja vähemmistöpolitiikan sekä Yleisradion asiantuntijoita⁵. Myös valmisteluryhmän jäsenet ja varajäsenet toivat kieliyhteisöjen näkökulmia valmisteluun.

Kielipolitiikan yhtenäisyyden varmistamiseksi kansalliskielistrategian ohjausryhmä käsitteli kielipoliittista ohjelmaa 23.3.2022.

² Oikeusministeriön hankesivu: <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM071:00/2020>.

³ Valmisteluryhmän kuultavina 15.10.2021 olivat: Professori Trond Trosterud (Norjan arktinen yliopisto), professori emerita Leena Huss (Hugo Valentin-keskus, Uppsalan yliopisto), professori Anneli Sarhimaa (Johannes Gutenberg-Universität Mainz), saamelaisen sosiolingvistiikan professori Annika Pasanen (Sámi allaskuvla/Saamelainen korkeakoulu), professori emerita Pirkko Nuolijärvi (Kotimaisten kielten keskus), Helsingin yliopiston romani kielen ja -kulttuurin yliopistonlehtori ja Uppsalan yliopiston vierailuva romanitutkimuksen professori Kimmo Granqvist, FT, yliopistonlehtori Marja-Liisa Olthuis (Oulun yliopisto), monikielisyysasiantuntija Laura Arola (Utsjoen kunta), tutkijatohtori Laura Kanto (Jyväskylän yliopisto ja Niilo Mäki Instituutti) sekä FM, pohjoismaisten kielten tohtorikoulutettava Maria Andersson-Koski (Helsingin yliopisto).

⁴ Valmisteluryhmän kokouksessa 26.10.2021 kuultavia asiantuntijoita olivat opetusneuvos Minna Harmanen, opetusneuvos Katri Kuukka, opetusneuvos Susanna Rajala ja oppimateriaalipäällikkö Kaija Pirinen Opetushallituksesta, hankepääällikkö Satu Pieski Utsjoen kunnasta sekä kieliryhmien edustajat valmisteluryhmässä.

⁵ Kokouksessa 11.6.2021 oli kuultavana erikoistutkija, dosentti Pasi Saukkonen ja kokouksessa 5.10.2021 Yleisradion julkisen palvelun johtaja Ismo Silvo.

2 Ohjelman sisältö ja raja

Kielipoliittinen ohjelma on erityisesti Suomen kotoperäisiä kieliä koskeva hallituksen tahdonilmaisu, jossa keskitytään tulevaisuuteen ja tarkastellaan Suomen kielimaisemaa ja sen muodostamaa kokonaisuutta yleisellä tasolla. Ohjelmassa tarkastellaan eri kieliryhmien keskeisimpiä haasteita tällä hetkellä. Ohjelmassa on haluttu tunnistaa erityisesti eri kieliryhmiä yhdistäviä tekijöitä, kuten huoli kielten siirtymisestä lapsille ja nuorille sekä kielten opetuksesta. Ohjelmaan on kerätty eri kielten elvytyksestä saatuja hyviä esimerkkejä, joita voidaan hyödyntää myös muiden kielten elvyttämisessä.

Kielipoliittisen ohjelman painopiste on hallitusohjelmassa mainituissa kielissä eli saamen kielissä, romanikielessä, karjalan kielessä ja viittomakielissä.

Kielipoliittisen ohjelman tavoitteena on vastata eri kieliryhmien osalta tunnistettuihin haasteisiin. Kielipoliittisen ohjelman tavoitteita ovat kotoperäisten kielten suojaaminen, elvyttäminen, tukeminen ja vahvistaminen. Lapset ja nuoret ovat kielipoliittisen ohjelman keskiössä: kielten siirtyminen sukupolvelta toiselle on kyettävä turvaamaan myös tulevaisuudessa.

Kielipoliittisessa ohjelmassa tarkastellaan lyhyesti myös muiden kuin kotoperäisten kielten asemaa ja niitä koskevia haasteita, sillä ne ovat keskeinen osa Suomen kielimaisemaa nyt ja tulevaisuudessa. Ohjelman valmistelun aikana on kuitenkin havaittu, että muiden kielten käyttöön liittyviä haasteita on syytä tarkastella perusteellisemmin eri yhteydessä.

Kielipoliittinen ohjelma käsittää Suomen Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Ahvenanmaan itsehallintolaki sisältää oman erityisen kielellisen sääntelynsä.

Samanaikaisesti kielipoliittisen ohjelman kanssa valmistellaan yksityiskohtaisempia ohjelmia ja toteutetaan hankkeita, jotka yhdessä kielipoliittisen ohjelman kanssa tukevat tavoitteita suojata ja elvyttää kotoperäisiä kieliä. Näillä ohjelmilla tai hankkeilla on tärkeitä liittymäkohtia kielipoliittiseen ohjelmaan, joten ne on huomioitu myös tämän ohjelman valmistelussa. Toimenpideohjelma saamen kielten elvyttämisestä sekä saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisryhmän esitykset ja selvitykset on tehty. Romanikielen elvyttämisohjelmaa valmistellaan parhaillaan Opetushallituksessa. Sen valmistelua varten opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt hieman tukea, mutta varsinaisen toimenpideohjelman toteutuksen rahoituksesta ei ole vielä varmuutta. Karjalan kielen osalta

elvytystä tehdä ilman toimenpideohjelman tukea. Valtionavustusta on myönnetty suomenruotsalaisen viittomakielen elvytystyöhön sekä elvytysohjelman suunnitteluun ja toteutukseen.

Kielipolitiikan määrittely on tässä yhteydessä tärkeää. Kielipolitiikalla tarkoitetaan tietoisia ja suunnitelmallisia toimia, joilla vaikutetaan kielen tai kielten asemaan ja käyttöalaan yhteiskunnassa. Kielipolitiikan voi jakaa neljään osaan: 1. Kielen aseman eli statuksen suunnittelu, 2. Kielen kehittäminen (korpussuunnittelu), 3. Kielikoulutuspolitiikka ja 4. Kieliteknologia.

Kielten asemaan vaikuttaa se, miten ne on määritelty lainsäädännössä. Kielet voidaan määritellä esimerkiksi virallisiksi kieliksi, vähemmistökieliksi tai alueellisiksi kieliksi. Suomessa suomen ja ruotsin kieli ovat kansalliskieliä. Muiden kielten asemaan vaikuttaa esimerkiksi se, onko ne mainittu perustuslaissa, kuten saamen kieli alkuperäiskansan kielenä, romani ja viittomakieli, ja onko kielille laadittu omaa lainsäädäntöä, kuten saamen- ja viittomakielille.⁶

Suunnitelmallinen kielen kehittäminen tarkoittaa ensi vaiheessa kieliopin dokumentaatiota ja kirjoitusjärjestelmän luomista kielelle, jota on käytetty vain tai enimmäkseen puhuttuna.⁷ Pohjimmiltaan kyse on voinut olla esimerkiksi siitä, mikä kielen murteista kodifoidaan kielen kirjalliseksi muodoksi. Suomessa kielten kehittämiseen liittyy olennaisena osana kielenhuolto. Kielenhuoltoa ei yleisesti mielletä kovinkaan poliittiseksi, mutta esimerkiksi nimistön suunnittelu osana kielen kehittämistä herättää ajoittain yhteiskunnallista keskustelua.

Kielikoulutuspolitiikka voidaan määritellä kielen opetuksen suunnitteluksi – millä kielillä voi opiskella ja mitä kieliä opiskellaan. Myös oman äidinkielen opetuksen mahdollistaminen niille, joiden äidinkieli tai äidinkielet ja/tai muut perheen kielet ovat eri kieliä kuin koulun opetuskieli, on kielikoulutuspoliittinen valinta. Suomessa toisen kotimaisen kielen opetus ja esimerkiksi mahdollisuus suorittaa ylioppilastutkinto muulla kuin kansalliskielillä ovat kielikoulutuspolitiikkaan liittyviä aiheita.

Kielipolitiikkaan liittyy runsaasti valintoja, jotka liittyvät kieliteknologiaan. Kieliteknologia, aiemmin tietokoneolingvistiikka, on monitieteinen tieteenala. Se tutkii teknisiä välineitä ja menetelmiä, joilla ihmisen tuottamaa kieltä – puhuttua ja kirjoitettua – voidaan jäsentää tietokoneella käsiteltävään muotoon. Kieliteknologian tunnettuja sovellusaloja ovat

6 Räsänen M. (2019). Kielipolitiikan vuosi 2018. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu: 64. URN:ISBN 978-952-5446-98-2.

7 Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivut, <https://www.kotus.fi/kielitieto/kielipolitiikka> (17.9.2021).

automaattinen oikeinkirjoituksen ja kieliopin tarkistus sekä erilaiset käännösohjelmat ja automaattinen puheentunnistus.⁸

Valtioneuvostossa kielipolitiikkaa ja kielipoliittisia linjauksia tehdään useissa ministeriöissä. Esimerkiksi oikeusministeriö vastaa kielilainsäädännöstä ja kielellisten oikeuksien toteutumisen seurannasta ja edistämisestä, opetus- ja kulttuuriministeriö kielikoulutuspolitiikasta ja työ- ja elinkeinoministeriö työvoiman maahanmuutosta ja kotouttamisesta.

⁸ Helsingin yliopiston verkkosivut, <https://www2.helsinki.fi/fi/humanistinen-tiedekunta/tutkimus/tieteenalat/digitaaliset-ihmistieteet/kieliteknologia>. (17.9.2021).

3 Muita ohjelmia ja selvityksiä

Pidemmällä aikavälillä on valmisteltu ja julkaistu eri kieliä koskevia kielipoliittisia ohjelmia, toimenpideohjelmia ja muita esimerkiksi kielten opetukseen liittyviä selvityksiä.

Eri kieliryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten näkemyksiä hyvinvoinnistaan ja oikeuksiensa toteutumisesta on kartoitettu erikseen esimerkiksi lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksissä.⁹

Kielipoliittisen ohjelman valmistelussa on hyödynnetty myös muun muassa hallituksen kertomuksia kielilainsäädännön soveltamisesta, jotka on valmisteltu oikeusministeriössä. Valtioneuvosto antaa vaalikausittain eduskunnalle kertomuksen kielilainsäädännön soveltamisesta ja kielellisten oikeuksien toteutumisesta sekä tarpeen mukaan muistakin kielioloista. Kertomuksessa käsitellään suomen ja ruotsin kielen lisäksi ainakin saamen kieltä, romanikieltä ja viittomakieltä sekä tarpeen mukaan yleisemminkin maan kielioloja.¹⁰ Kertomuksissa on tarkasteltu mainittujen kielten lisäksi muun muassa karjalan, viron ja venäjän kieliä.¹¹

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen toimeenpanoa valmistellaan parhaillaan, ja eduskunta on kiinnittänyt huomiota saamelaisien ja viittomakielisten kielellisten oikeuksien toteutumiseen toimeenpanossa.¹²

9 Kiili, J. ja Pollari, K. (toim.) (2012). *Hei, kato mua!* Vuorovaikutus ja hyvinvointi kuurojen ja huonokuuloisten lasten elämässä. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:3. Aksidenssi Oy, Helsinki 2012.; Junkala, P. & Tawah, S. (2009). *Enemmän samanlaisia kuin erilaisia: Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä 8/2009.; Rasmus, M. (2008). *”Sápmelašvuohta lea dego skeaŋka” ”Saamelaisuus on kuin lahja”* Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 2008:1. Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä 4/2008.; Pekkarinen, E. – Schalin, A. (toim.) (2021). *Vammaisuus ja lapsen oikeudet: Lapsen elämää vamman kanssa*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2021:4. Hansaprint Oy, Turenki 2021. Tämä selvitys sisältää artikkelin, jossa puntaroidaan viittomakieltä käyttävien lasten kielellisiä oikeuksia ja kokemuksia koulumaailmassa (ks. Selin-Grönlund, Pirkko: Viittomakielisten oppilaiden kokemuksia koulumaailmasta).

10 Kielilaki (423/2003) 37 §; Valtioneuvoston asetus kielilain täytäntöönpanosta (433/2004) 10 §.

11 Esim. Valtioneuvosto (2013). Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2013.; Oikeusministeriön verkkosivut, <https://oikeusministerio.fi/seuranta-ja-edistaminen> (25.11.2021).

12 Sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintö StVM 16/2021 vp. ja Perustuslakivaliokunnan lausunto PeVL 17/2021 vp - HE 241/2020 vp.

Marraskuussa 2021 julkaistun Kansallisen lukutaitostrategian mukaan on varmistettava, että myös saamen kielten, Suomen romanikielen, viittomakielten ja karjalan kielen puhujat voivat kehittää tasa-arvoisesti lukutaitoaan omilla kielillään. Myös maahanmuuttajien ja maahanmuuttotasaustaisten lukutaidon tukeminen on varmistettava.¹³

Saamen kielet

Opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman työryhmän valmisteleva toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi julkaistiin 2.3.2012¹⁴ ja valtioneuvosto antoi siitä periaatepäätöksen 3.7.2014¹⁵. Ohjelmassa esitettiin monia konkreettisia toimenpiteitä saamen kielten edistämiseksi.

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti helmikuussa 2020 saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän, jonka tehtävänä oli tarkastella saamenkielisen varhaiskasvatuksen, saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan, saamelaisopetuksen ja -koulutuksen tilaa kokonaisuutena. Tehtävänä oli valmistella esitykset saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen ja koulutuksen kehittämiseksi sekä saatavuuden vahvistamiseksi koko maassa, opetushenkilöstön saatavuuden vahvistamiseksi ja saamenkielisen oppimateriaalin saatavuuden turvaamiseksi. Lisäksi tehtävänä oli tehdä esityksiä saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan kehittämisestä ja saatavuuden vahvistamisesta, saamen kielten, saamelaisten historian ja kulttuurin tunnettavuuden lisäämisestä erityisesti kouluopetuksessa, pohjoismaisen kouluyhteistyön vahvistamisesta saamelaisopetuksessa sekä saamenkielisten sosiaali- ja terveysalan henkilöstön saatavuudesta ja koulutustarpeista.¹⁶

Työryhmän loppuraportti julkaistiin 15.4.2021¹⁷, ja samalla julkaistiin työryhmän teettämä selvitys saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanteesta

13 Kansallinen lukutaitostrategia 2030: Suomi maailman monilukutaitoisin maa. Opetushallitus, Lukuliike 2021. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/kansallinen-lukutaitostrategia-2030>, s. 6.

14 Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi. (2012). Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-121-3>.

15 Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi. (2014). Opetus- ja kulttuuriministeriön muistio 3.7.2014, <https://valtioneuvosto.fi/documents/1410845/4252749/Valtioneuvoston+periaatep%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s+toimenpideohjelmaksi+saamen+kielen+elvytt%C3%A4miseksi+3-7-2014/f8c0bb7e-dfb5-4781-a242-af56fa77e9da/Valtioneuvoston+periaatep%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s+toimenpideohjelmaksi+saamen+kielen+elvytt%C3%A4miseksi+3-7-2014.pdf?t=1511791446000>.

16 Opetus- ja kulttuuriministeriön verkkosivut, <https://okm.fi/hanke?tunnus=OKM015:00/2020> (24.11.2021).

17 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (6.2.2020). Työryhmä kehittämään saamelaisopetusta [tiedote]. Haettu 2.7.2021 osoitteesta: <https://minedu.fi/-/tyoryhma-kehittamaan-saamelaisopetusta>; Opetus- ja kulttuuriministeriö. (15.4.2021). Loppuraportti saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisestä [tiedote]. Haettu 2.7.2021 osoitteesta: <https://minedu.fi/-/loppuraportti-saamen-kielten-ja-saamenkielisen-opetuksen-kehittamisesta>; Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021). Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2021:25: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-877-9>.

ja kehittämistarpeista¹⁸. Työryhmän teettämät erillisselvitykset saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista, saamelaiden näyttäytymisestä perusopetuksen oppimateriaaleissa sekä saamenkielisten oppimateriaalien tilanteesta ja tarpeesta julkaistiin 1.12.2020.¹⁹

Oikeusministeriö on teettänyt kaksi Saamebarometri-tutkimusta, joilla on selvitetty saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumista viranomaisissa. Saamebarometri 2016 -selvityksen mukaan keskeisiä sosiaali- ja terveyspalveluita kotiseutualueella oli saanut jollakin saamen kielellä vain pieni osa vastaajista, ja harvat palvelut olivat yksittäisten työntekijöiden varassa. Sosiaalipalveluihin oltiin tyytyväisempiä kuin terveyspalveluihin. Esimerkiksi saamenkielisille vanhuksille ja lapsille suunnattujen palveluiden puutteet aiheuttivat tyytymättömyyttä. Toisaalta palveluiden saatavuus oli aikaisempiin vuosiin verrattuna jonkin verran parantunut.²⁰ Saamebarometri 2020 -tutkimuksessa selvitettiin yleisemmin kokemuksia saamenkielisistä palveluista, kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kielellisestä ilmapiiristä kotiseutualueella ja sen ulkopuolella. Saamenkieliset palvelut ja niistä tiedottaminen koettiin puutteellisiksi. Vaikka kielelliset oikeudet koetaan tärkeiksi, saamenkielisiä palveluita ei pyritä saamaan. Tämä johtuu haasteista palveluiden saatavuudessa ja toimivuudessa, palveluista tiedottamisesta ja koetussa kieli-ilmapiirissä.²¹

Romanikieli

Esimerkiksi vuonna 2009 julkaistuun romanikielen kielipoliittiseen ohjelmaan sisältyi lukuisia suosituksia, jotka koskivat muun muassa romanikielen kielilain laatimista, romanikielisen kirjallisuuden lisäämistä, romanikielisen ohjelmatarjonnan vahvistamista, kulttuuritoiminnan lisäämistä, perusopetuksen ja lukiokoulutuksen laajentamista, esiopetuksen

18 Miettunen, T. (2021). Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet. Selvitys saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmälle. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2021:18: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-849-6>.

19 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (1.12.2020) Selvitykset saamenkielisestä opetushenkilöstöstä ja oppimateriaaleista valmistuivat [tiedote]. Haettu 27.9.2021 osoitteesta <https://minedu.fi/-/selvitykset-saamenkielisesta-opetushenkilostosta-ja-oppimateriaaleista-valmistuivat>. Arola, L. (2020). Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2020:30: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-836-6>; Miettunen, T. (2020). Saamelaidetieto vai puuttuvaa tietoa saamelaisista? Selvitys saamelaidetiedosta peruskoulun suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2020:29: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-832-8>; Korpela, H. (2020). Saamenkielisten oppimateriaalien monet kasvot. Selvitys saamenkielisen oppimateriaalin tilanteesta ja tulevista tarpeista. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2020:28: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-828-1>.

20 Arola, L. (2021). Saamebarometri 2020 – selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2021:1, <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162826>.

21 Pasanen, A. (2016). Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 39/2016, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-530-0>.

kehittämistä, opettajien koulutusta, tutkimusta ja yliopistokoulutusta, kielen huoltoa ja normittamista.²²

Romanikieli on noussut esille Suomen romanipoliittisissa ohjelmissa (ROMPO 1 ja ROMPO 2), jotka on valmisteltu vuosille 2010–2017 sekä 2018–2022. ROMPO 2-ohjelman mukaisesti parhaillaan valmistellaan romanikielen omaa elvytysohjelmaa. Myös ROMPO 3-ohjelmaa valmistellaan.

Romanikieleen liittyviä lapsiin ja nuoriin kohdistuvia toimenpiteitä on myös mainittu Opetushallituksen tekemien selvitysten toimenpideohjelmissa.²³

Viittomakielet

Suomen viittomakielten kielipoliittisessa ohjelmassa 2010–2015 oli suosituksia viittomakielilain säätämisestä, viittomakieliasian neuvottelukunnan perustamisesta, viittomakielisten peruspalvelujen turvaamisesta, viittomakielen tutkimuksesta sekä YK:n vammaisten ihmisoikeussopimuksen soveltamisesta, ja siinä kiinnitettiin huomiota myös suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen tutkimuksen ja huollon rahoitukseen.²⁴

Kuurojen Liitto ry on arvioinut Suomen viittomakielten kielipoliittisen ohjelman 2010–15 toteutumista ja muotoillut sille jatkotavoitteita erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon uudistusta varten Viittomakieliloikka-selvityksessään. Uuden kielipoliittisen ohjelman tavoitteet voidaan tiivistää kolmeen kokonaisuuteen: 1. Viittomakieliset osallistuvat palveluiden suunnitteluun 2. Tiedottaminen viittomakielisille toteutuu kattavasti ja sujuvasti sekä 3. Hoito- ja palveluketjut toimivat.²⁵

Vuonna 2020 toteutettiin oikeusministeriön toimesta ensimmäinen Viittomakielibaronometri 2020 -kansalaiskysely, jolla selvitettiin suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä käyttäviltä, miten kielelliset oikeudet ovat heidän kohdallaan toteutuneet. Kyselyssä

22 Lindstedt, J. et al. (2009). Romanikielen kielipoliittinen ohjelma. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 10, <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk10/>.

23 Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011 ja toimenpideehdotukset. Raportit ja selvitykset 2011:26 ja Romanilapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Selvitys vuosilta 2018–2019. Raportit ja selvitykset 2020:26.

24 Kuurojen Liitto ry ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (2010). Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma, s. 68. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 15, <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk15/>.

25 Viittomakieliloikka. Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010–15. Arviointi ja jatkotavoitteet. Kuurojen liitto ry. <https://docplayer.fi/59625265-Viittomakieliloikka-suomen-viittomakielten-kielipoliittinen-ohjelma-arviointi-ja-jatkotavoitteet.html>.

nousivat esille erityisesti tulkkaukseen liittyvät haasteet viranomaisasioinnissa ja viittomakielisen tiedon puute.²⁶

Karjalan kieli

Karjalan kielen asemaa Suomessa tutkittiin vuosina 2010–2012 Euroopan unionin rahoittamassa projektissa ELDIA – Euroopan kielidiversiteettiä kaikille, ja kielen tilanteesta tuotettiin projektissa yksityiskohtainen selvitys vuonna 2013.²⁷ Selvitykseen sisältyi elinvoimaisuutta mittaava Eurooppalainen kielen elinvoimaisuusbarometri (EuLaViBar) karjalan kielelle Suomessa.²⁸

Muut kielet

Työ- ja elinkeinoministeriö on julkaissut selvityksen kotoutumisen yhteydessä käytettävän asioimistulkkauksen nykytilasta. Selvityksen mukaan asioimistulkkauksen laatuun ollaan pääasiassa tyytyväisiä ja tulkkiensa saatavuuden haasteet näkyvät vain harvinaisemmissa kielissä. Asioimistulkkauksen kilpailutuksen toteuttaminen riittävän hyvin on kuitenkin usein ollut vaikeaa. Hyvän asioimistulkkauksen laatua voitaisiin pyrkiä määrittelemään valtakunnallisen ohjeen tai suosituksen muotoon.²⁹ Työ- ja elinkeinoministeriössä valmistellaan ohjeistusta tulkkauspalveluiden käyttöön kotoutumista edistävissä palveluissa ja tarkastellaan myös tulkkauksen laatua koskevia kriteereitä.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) selvittää parhaillaan oman äidinkielen opetuksen nykytilaa ja vaikuttavuutta.³⁰

26 Rainò, P. (2021). Viittomakielibarometri 2020. Tutkimusraportti. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:4, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-860-8>.

27 Sarhimaa, A. (2013). Karjalan kieli Suomessa. ELDIA-projektin tuloksia. Studies in European Language Diversity 27.1. ELDIA: Wien. [https://phaidra.univie.ac.at/detail_object/o:409753]; päivitetty ja laajemmin kommentoidut suositukset ks. Sarhimaa, A. (2017). Vaietut ja vaiennetut: karjalankieliset karjalaiset Suomessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 193–203, 214–221, 224–226–235.

28 Sarhimaa, A. (2016). Karelian in Finland: ELDIA Case Specific Report. Studies in European Language Diversity 27. ELDIA: Wien. [permalink: <http://phaidra.univie.ac.at/o:471733>], 258–271.

29 Karinen, R.; Luukkonen, T.; Jauhola, L.; Määttä, S. Selvitys asioimistulkkauksen nykytilasta, s. 29 ja 55. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:45.

30 Opetus- ja kulttuuriministeriö.

4 Lainsäädäntö

4.1 Kielilainsäädäntö ja kielten asema

Perustuslain 17 §:n mukaan Suomen kansalliskieliä ovat suomi ja ruotsi. Jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa asiassaan omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä turvataan lailla. Julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan. Oikeudesta käyttää suomea tai ruotsia viranomaisessa ja viranomaisen velvollisuudesta antaa palvelua suomeksi tai ruotsiksi säädetään tarkemmin kielilaissa (423/2003). Kielellisistä oikeuksista säädetään lisäksi eri hallinnonalojen lainsäädännössä, kuten opetusta, sosiaali- ja terveydenhuoltoa, poliisia ja oikeuslaitosta koskevassa erityislainsäädännössä. Julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta (424/2003) annetussa laissa eli kielitaitolaissa säädetään kansalliskielten ja muidenkin kielten taidosta. Lain pääpaino on kuitenkin kansalliskielissä.³¹

Muiden kuin kansalliskieltä käyttävien kielellisistä oikeuksista säädetään perustuslain 17 §:n 3 momentissa. Sen mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisien oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään saamen kielilaissa (1086/2003). Lain tarkoittamia saamen kieliä ovat inarin-, koltan- ja pohjoissaame. Laissa luetellaan ne viranomaiset, joihin sitä sovelletaan.³² Lain soveltamisen pääpaino on saamelaisien kotiseutualueella, johon kuuluvat Enontekiön, Utsjoen ja Inarin kunnat sekä Sodankylän pohjoisosassa sijaitseva Lapin paliskunnan alue. Perustuslain mukaan saamelaiset ovat alkuperäiskansa, jolla on kotiseutualueellaan kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään³³.

Viittomakielilain (359/2015) mukaan viranomaisella on velvollisuus edistää viittomakieltä käyttävän mahdollisuuksia käyttää omaa kieltään ja saada tietoa omalla kielellään.

31 HE 92/2002 vp, s. 101.

32 Saamen kielilaki (1086/2003) 2 §.

33 Perustuslaki 124 § 4 mom.; laki saamelaiskäräjistä (974/1995).

Viittomakielilaki koskee suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä. Säännöksiä viittomakielen tulkitsemis- ja käännösavusta on eri hallinnonalojen lainsäädännössä. Myös muilta osin viittomakieltä käyttävien kielellisistä oikeuksista säädetään eri hallinnonalojen lainsäädännössä, kuten opetusta sekä sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevassa lainsäädännössä. Viittomakielilain toimivuutta arvioidaan oikeusministeriössä.

Monet muut perustuslain säännökset täydentävät 17 §:ää. Perustuslain 6 §:stä voidaan johtaa oikeus kielellisesti yhdenvertaiseen kohteluun, minkä lisäksi säännöksen 2 momentissa on nimenomaisesti kielletty asettamasta ketään ilman hyväksyttävää perustetta eri asemaan muun muassa kielen perusteella. Myös yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014) kielletään syrjintä esimerkiksi alkuperän, kielen ja vammaisuuden perusteella.

Perustuslain 21 §:ssä tarkoitetun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon eräänä ulottuvuutena on oikeus tulkkaus- ja käännöspalveluihin tuomioistuimessa tai viranomaisessa asioitaessa. Myös esimerkiksi perustuslain 16 §:n mukainen oikeus maksuttomaan perusopetukseen (1 mom.) ja yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sisältävät tärkeän kielellisen ulottuvuuden (2 mom.).³⁴

Suomi ja ruotsi ovat Suomen kansalliskieliä, joilla asioidaan viranomaisissa. Saamen kielellä on saamelaisten kotiseutualueella erityisasema ja lainsäädännön takaamia oikeuksia. Viranomaiset eivät yleensä ole velvollisia osaamaan muita kieliä, vaan ne voivat turvautua tulkkaukseen tai kääntämiseen. Usein viranomaisissa tarvitaankin tulkkausta, jonka järjestämisestä säädetään eri laeissa, kuten hallintolaissa (434/2003).³⁵ Muunkielisen henkilön oikeudet rajoittuvat yleensä siihen, että viranomaisen tulee käyttää kieltä, jota henkilö ymmärtää.³⁶

Kansalliskielillä on vahvempi asema muissakin virallisissa yhteyksissä kuin viranomaisissa asioitaessa, kuten esimerkiksi opetuksessa ja muussa sivistystoiminnassa.³⁷ Muille kieliryhmille kansalliskielet ovat yleensä toinen kieli.

Romanikielelle ja karjalan kielelle ei ole säädetty omaa kielilakia, eikä karjalan kieltä mainita perustuslaissa. Kieliyhteisöjen jäsenet ja kielen tutkijat ovat nostaneet tätä näkökulmaa esille.

34 Hallberg et al. (2011). Perusoikeudet, s. 631–632. Oikeuden perusteokset. WSOYpro, Helsinki.

35 Hallintolain (434/2003) 26 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan viranomaisen on järjestettävä tulkitseminen ja kääntäminen asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, jos romani- tai viittomakieltä taikka muuta kieltä käyttävä asianosainen ei osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä.

36 HE 92/2002 vp. s. 37–38.

37 HE 92/2002 vp.

Perustuslain 17 § 3 momentin säännöksestä ei ole esimerkiksi muita ryhmiä kuin saamelaisia ja viittomakielisiä koskevaa oikeuskäytäntöä ja vain vähän oikeuskirjallisuutta. Tästä syystä säännöksen sisältö on jäänyt osittain epäselväksi.

Perustuslain 17 §:n 3 momentin alkuosa sisältää muiden kuin suomen- ja ruotsinkielisten kieliryhmien yhteisöllisen oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan³⁸. Säännös suojaa useiden vähemmistöryhmien kielellisiä oikeuksia ja oikeutta omaan kulttuuriin. Säännös on kirjoitettu siten, että se koskee yhtäältä yhteisesti hyvin erilaisia vähemmistöryhmiä, mutta mahdollistaa toisaalta sillä tavoin porrastetun toteuttamisen, että eri ryhmien erityisasema vaikuttaa perustuslaista seuraavien velvoitteiden laajuuteen ja täsmälliseen sisältöön.³⁹

Perinteisistä vähemmistöryhmistä perustuslaissa mainitaan erikseen saamelaiset ja romanit ja sen perusteluissa lisäksi juutalaiset ja tataarit. Säännös ei rajoitu koskemaan vain perinteisiä Suomessa olevia vähemmistöjä. Toisaalta se ei myöskään koske mitä tahansa satunnaisesti Suomessa oleskelevaa ihmisjoukkoa, vaan ryhmältä edellytetään tiettyä kiinteyttä ja pysyvyyttä.⁴⁰ Eri ryhmille säännöksestä seuraava kielellisten oikeuksien ja kulttuurin suoja voi vaihdella muun muassa ryhmän vakiintuneisuuteen liittyvin perustein. Oikeudellisten vaikutusten porrastuneisuutta ilmaisee se, että tietyt vähemmistöt on mainittu säännöksessä nimeltä.⁴¹

Kielipoliittisen ohjelman valmistelun aikana on esitetty, että tämä porrasteisuus tulkitaan käytännössä yleensä siten, että 17 §:ssä mainituilla kieliryhmillä on vahvempi asema kuin muilla; tämä näkyy hyvin konkreettisesti esimerkiksi siinä, että osalla kieliryhmistä on lain-säädännön tuki tai osittainen tuki, osalla ei.⁴²

Säännös ei rajoitu pelkästään kielellisten oikeuksien turvaamiseen, vaan ulottuu laajemmin turvaamaan vähemmistöjen kulttuurimuotoja. Perustuslain yleiseen perusoikeuksien turvaamissäännökseen (PL 22 §) viitaten säännös velvoittaa julkista valtaa sallimaan ja tukemaan siinä tarkoitettujen ryhmien oman kielen ja kulttuurin kehittämistä. Vähemmistön vakiintuneella asemalla Suomessa saattaa olla merkitystä perustuslain 17 § 3 momentista johdettavien positiivisten toimintavelvoitteiden asteelle ja sisällölle.⁴³

38 HE 309/1993 vp.

39 Hallberg et al. (2011), s. 657.

40 HE 309/1993 vp.

41 Hallberg et al. (2011), s. 657.

42 Professori emerita Pirkko Nuolijärven kommentit valmisteluryhmälle 15.10.2021.

43 HE 309/1993 vp; Hallberg et al. (2011), s. 665.

Kansainvälisestä näkökulmasta on merkittävää, että Suomi on kirjannut perustuslakiinsa romanien aseman vähemmistönä ja siitä seuraavan oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Romanit ovat Euroopalle ja myös useille Euroopan ulkopuolisille maille yhteinen vähemmistöryhmä, joka monia muita vähemmistöryhmiä useammin joutuu syrjinnän kohteeksi. Romanien mainitseminen vähemmistöjen oikeuksia koskevassa perustuslain säännöksessä merkitsee kyseisen ryhmän jäseniin kohdistuvan syrjinnän tunnistamista ja perustetta positiivisille toimille romanien aseman parantamiseksi.⁴⁴

Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla. Tältä osin säännöksen lähtökohtana on perustuslain 17 §:n asema kielellisiä oikeuksia koskevana sääntelykokonaisuutena. Perustuslain perusteluissa todetaan, että muiden kielellisten vähemmistöjen lisäksi Suomessa on noin 5 000 viittomakieltä käyttävää kuuroa, ja viittomakieli voidaan kielellisenä järjestelmänä rinnastaa puhuttuihin kieliin.⁴⁵ Oikeusministeriön työryhmän vuodelta 1996 olevan mietinnön mukaan myös viittomakieltä käyttävät nähdään kieli- ja kulttuuriryhmänä.⁴⁶

Kielipoliittisen ohjelman valmistelun aikana on esitetty, että kansainvälisesti vertaillen Suomen vähemmistö- ja kulttuurioikeuspolitiikka on edistyksestä, mutta vähemmistöjen oikeuksien käytännön toteutumisessa on kuitenkin merkittäviä puutteita. Suomalaisen kielipoliittikan vahvuus on sen joustavuus, sillä Suomessa ei ole virallisia kansallisia vähemmistökieliä. Tosiasiallisesti tuettujen kieliryhmien asemaa tulisi vahvistaa menettämättä nykyjärjestelmän joustavuutta kokonaan. Suomessa oikeudet on tyypillisesti kirjattu lakiin, sillä on yleensä ajateltu, että päätökset ja toimenpiteet ovat huonommassa asemassa, jos ne eivät ole lain nojalla velvoittavia. Näin ei kuitenkaan tarvitsisi olla, sillä myös muuten kuin lakiteitse voidaan edistää kielipoliittisia asioita.⁴⁷

Perustuslain säätäjän tarkoitus on ollut myönteinen, kun perustuslakiin on nimenomaisesti kirjattu eri ryhmien oikeus ylläpitää omaa kieltään yhteiskunnassa. Käytännössä keskeistä tämän oikeuden turvaamiseksi olisi muun muassa se, että omaa äidinkieltä on mahdollista opiskella perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa, kotoperäisten kielten tutkimus ja huolto mahdollistetaan ja niitä tuetaan ja että eri kielten säilymisestä ja elinvoimaisuudesta huolehditaan yhteiskunnassa.

44 Hallberg et al. (2011), s. 666.

45 HE 309/1993 vp.; Hallberg et al. (2011).

46 Viittomakielen oikeudellinen asema, työryhmän mietintö. Oikeusministeriön lainvalmisteluosasto 1996.

47 Erikoistutkija, dosentti Pasi Saukkosen kuuleminen valmisteluryhmän kokouksessa 11.6.2021.

4.2 Varhaiskasvatusta ja koulutusta koskeva lainsäädäntö ja normisto

Varhaiskasvatuslain (540/2018) 8 §:n mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että lapsi voi saada varhaiskasvatusta lapsen äidinkielenä olevalla suomen tai ruotsin kielellä tai saamen kielilain (1086/2003) 3 §:n 1 kohdassa tarkoitettulla saamen kielellä.⁴⁸

Säännöksessä ei mainita muilla kielillä kuin suomeksi, ruotsiksi tai saameksi annettavaa varhaiskasvatusta. Perusteluissa kuitenkin todetaan, että sekä kunnat että yksityiset palvelujen tuottajat järjestävät varhaiskasvatusta muillakin kielillä. Vieraskielinen varhaiskasvatus on mahdollista, mutta käytettävästä kielestä riippumatta on noudatettava esimerkiksi varhaiskasvatuksen tavoitteita sekä henkilöstön mitoitusta ja kelpoisuuksia koskevia lainsäädäntöjä. Lisäksi olisi kiinnitettävä huomiota esimerkiksi siihen, miten turvataan kielten käytön jatkumot varhaiskasvatuksesta esi- ja perusopetukseen. Perustelujen mukaan varhaiskasvatusta voidaan järjestää myös viittoma- tai romanikielellä.⁴⁹

Perusopetuslain (628/1998) 10 §:n 1 momentin mukaan koulun opetuskieli ja muualla kuin koulussa järjestettävässä opetuksessa käytettävä kieli on joko suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli. Lain 10 §:n 2 momentin mukaan kuulovammaisille tulee tarvittaessa antaa opetusta myös viittomakielellä. Perusopetuslain 10 §:ää koskevan hallituksen esityksen yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan muun muassa seuraavaa: Käytettävällä opetuskielellä tulee antaa paitsi varsinainen opetus myös muut opetukseen liittyvät palvelut. – – Pykälän 2 momenttiin otetaan lisäksi säännös velvollisuudesta käyttää viittomakieltä opetuskielenä. – – Velvollisuus määräytyisi oppilaiden kuulovammaisuuden asteen mukaan. Ainakin viittomakieltä ensimmäisenä kielenä oppineille kuuroille opetus tulee antaa viittomakielellä.⁵⁰

Äidinkielen opetuksesta säädetään perusopetuslain 12 §:ssä, jonka 1 momentin mukaan äidinkielenä opetetaan oppilaan opetuskielen mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kieltä. Säännöksen 2 momentin mukaan äidinkielenä voidaan huoltajan valinnan mukaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta oppilaan äidinkieltä. Hallituksen esityksen yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, että pykälän 2 momentissa mainittuja kieliä voidaan opettaa 1 momentissa mainitun kielen sijasta tai myös niiden ohella, jolloin äidinkieleen tuntijaon mukaan varatuilla tunneilla voidaan opettaa kahta eri kieltä.⁵¹

48 Varhaiskasvatuslaki (540/2018) 8 §.

49 HE 40/2018, s. 88–89.

50 HE 86/1997 vp

51 HE 86/1997 vp.

Perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen (422/2012) 8 § sisältää kieltenopetusta koskevat erityissäännökset. Säännöksen 3 momentissa todetaan, että jos saamenkieliselle, romanikieliselle tai vieraskieliselle oppilaalle opetetaan perusopetuslain 12 §:n mukaan äidinkielenä oppilaan omaa äidinkieltä, voidaan oppilaan äidinkielen ja kirjallisuuden sekä muiden kielten opettamiseen käytettävä tuntimäärä jakaa 6 tai 7 §:stä poiketen kielten opettamiseen opetuksen järjestäjän päättämällä tavalla. Tässä momentissa tarkoitetulle oppilaalle opetetaan toisen kotimaisen kielen sijasta suomen kieltä tai ruotsin kieltä erityisen oppimäärän mukaisesti. Säännöksen 4 momentin mukaan koulussa, jossa on saamelaisten kotiseutualueella asuvia oppilaita, tulee valinnaisena aineena olla saamen kieli. Koulussa, jossa saamenkielisille, romanikielisille ja vieraskielisille oppilaille opetetaan äidinkielenä oppilaan omaa äidinkieltä, tulee valinnaisena aineena olla ruotsin kieli tai suomen kieli.

Asetuksen 8 §:n 5 momentin mukaan viittomakielen opetus järjestetään äidinkieleen ja kirjallisuuteen sekä muihin kieliin varatuilla tunneilla.⁵²

Lukiolain (714/2018) 14 §:n mukaan oppilaitoksen opetuskieli on suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla lisäksi saame, romani tai viittomakieli taikka muu 3 §:ssä tarkoitettussa luvassa määrätty kieli. Osa lukiokoulutuksen oppimäärän opetuksesta voidaan antaa myös muulla kuin 1 momentissa tarkoitetulla opetuskielellä, jos se ei vaaranna opiskelijan mahdollisuutta seurata opetusta ja suorittaa oppimäärä ja ylioppilastutkinto.

Lukiolain 15 §:n mukaan äidinkielenä opetetaan oppilaitoksen opetuskielen mukaisesti suomea tai ruotsia tai opiskelijan äidinkielen mukaisesti saamen kieltä. Äidinkielenä voidaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta opiskelijan äidinkieltä. Äidinkielen opetuksesta säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.⁵³

Lukiokoulutuksesta annetun valtioneuvoston asetuksen (810/2018) 14 §:n 1 momentin mukaan saamenkieliselle, romanikieliselle tai vieraskieliselle opiskelijalle voidaan opettaa lukion oppimäärän mukaista äidinkieltä ja kirjallisuutta suomi tai ruotsi toisena kielenä ja kirjallisuus -oppimäärän mukaan. Jos saamenkieliselle, romanikieliselle tai vieraskieliselle opiskelijalle opetetaan hänen omaa äidinkieltään, opiskelijan äidinkielen ja kirjallisuuden ja muiden kielten pakollisten opintojen yhteismäärät sekä opiskelijalle pakollisten opintojen kokonaismäärä voivat olla säädettyä pienemmät (14 § 2 mom.). Tässä tapauksessa toista kotimaista kieltä opiskellaan valinnaisena aineena. Jos vieraskieliselle opiskelijalle opetetaan suomen tai ruotsin kieltä suomi tai ruotsi toisena kielenä ja kirjallisuus

52 Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (422/2012) 8 §.

53 Lukiolaki (714/2018).

-oppimäärän mukaan, äidinkielen ja kirjallisuuden sekä toisen kotimaisen kielen opetus saadaan jakaa mainittujen aineiden opetukseen siten kuin koulutuksen järjestäjä päättää (14 § 3 mom.).⁵⁴

Ylioppilastutkinnon järjestämisestä annetun lain (502/2019) 3 §:n mukaan äidinkielen kokeina järjestetään suomen, ruotsin ja saamen kielen kokeet. Suomen ja ruotsin kielessä voidaan järjestää äidinkieleltään suomen- ja ruotsinkielisille tarkoitettujen kokeiden lisäksi kokeet, jotka perustuvat oppimäärään suomi tai ruotsi toisena kielenä.

Ylioppilastutkinnon järjestämisestä annetun lain (502/2019) 11 §:n mukaan kokelas voi suorittaa äidinkielen ja kirjallisuuden kokeen suomi tai ruotsi toisena kielenä ja kirjallisuus -oppimäärään perustuvana kokeena, jos hänen äidinkiелensä ei ole suomi, ruotsi tai saame ja hän on opiskellut mainitun oppimäärän mukaiset opinnot, jotka 7 §:n mukaan ovat kokeeseen osallistumisen edellytyksenä lukiokoulutuksen oppimäärää suorittavalle, tai jos hän on viittomakieltä äidinkielenään tai ensikielenään käyttävä.

Ylioppilastutkintolautakunta voi hakemuksesta painavan syyn vuoksi myöntää oikeuden tässä momentissa tarkoitetun kokeen suorittamiseen muulle kuin edellä tarkoitettulle kokelaalle. Kokelas voi suorittaa toisen kotimaisen kielen kokeen sijasta äidinkieleltään ruotsin- tai suomenkielisille kokelaille tarkoitetun äidinkielen ja kirjallisuuden kokeen kyseisessä kielessä. Kokelas voi suorittaa vieraan kielen kokeen sijasta äidinkielen ja kirjallisuuden kokeen saamen kielessä.⁵⁵

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (531/2017) 24 §:n mukaan koulutuksen järjestämisluvassa määrätään koulutuksen järjestäjän opetus- ja tutkintokielistä. Pykälän mukaan koulutuksen järjestäjän on annettava opetusta järjestämisluvassa määrätyillä opetuskielillä. Koulutuksen järjestäjän opetuskieli voi olla suomi, ruotsi tai saame. Koulutuksen järjestäjä voi olla myös kaksikielinen, jolloin opetuskielenä on suomi ja ruotsi. Järjestämisluvassa määrätyn opetuskielen lisäksi koulutuksen järjestäjä voi antaa opetusta toisella kotimaisella kielellä, saamenkielellä, romanikielellä, viittomakielellä tai vieraalla kielellä. Tutkinnon tai valmentavan koulutuksen voi suorittaa järjestämisluvassa määrätyillä tutkintokielellä. Koulutuksen järjestäjän tutkintokieliä ovat järjestämisluvassa määrätyt opetuskielet sekä järjestämisluvassa tutkinnoittain tai valmentavan koulutuksen osalta määrätyt muut kielet.⁵⁶

54 Valtioneuvoston asetus lukiokoulutuksesta (810/2018).

55 Laki ylioppilastutkinnosta (512/2019).

56 Laki ammatillisesta koulutuksesta (531/2017).

Varhaiskasvatussuunnitelman sekä lukion, esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet

Yleissivistävän koulutuksen opetussuunnitelmien perusteiden ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan jokaisen oppijan kieli- ja kulttuuri-identiteettiä tuetaan monipuolisesti. Oppijoita ohjataan tuntemaan, ymmärtämään ja kunnioittamaan jokaisen kansalaisen perustuslain mukaista oikeutta omaan kieleen ja kulttuuriin. Tavoitteena on ohjata kaiken ikäisiä oppijoita arvostamaan eri kieliä ja kulttuureja sekä edistää kaksikielisyttä ja siten vahvistaa oppijoiden kielellistä tietoisuutta ja metalingvistisiä taitoja. Kaikkeen toimintaan voi sisältyä monikielisiä oppimis- ja kasvatustilanteita, joissa opettajat ja muu henkilöstö sekä oppijat käyttävät kaikkia osaamiaan kieliä. Oppimisessa hyödynnetään oppijoiden sekä heidän huoltajiensa ja yhteisönsä tietämystä oman kieli- ja kulttuurialueensa kielistä, historiasta, kulttuureista, elämäntavoista ja luonnosta.

Perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelmien perusteiden liitteenä on julkaistu myös erillisrahoitetun, ns. täydentävänä opetuksena annettavat saamen kielen, romanikielen ja oman äidinkielen opetuksen perusteet. Näiden oppimäärien tarjoamisesta päättää opetuksen järjestäjä. Oppimäärien merkitys on kuitenkin oppijoiden kieli- ja kulttuuri-identiteetille erittäin tärkeä.⁵⁷

Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain (1705/2009) 45 §:ssä säädetään saamenkieliseen ja saamen kielen opetukseen myönnettävästä valtionavustuksesta sekä eräistä muista valtionavustuksista. Säännöksen 1 momentin mukaan saamelaisten kotiseutualueen kunnille sekä muille mainitulla alueella toimiville koulutuksen järjestäjille myönnetään vuosittain valtionavustusta saamenkielisestä ja saamen kielen opetuksesta perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisesta koulutuksesta aiheutuviin kustannuksiin siten kuin valtioneuvoston asetuksella säädetään. Valtionavustukset yhteenlaskettuina vastaavat mainittuun opetukseen tarvittavan opetushenkilöstön palkkaamisesta aiheutuvia keskimääräisiä kustannuksia. Säännöksen 2 momentin mukaan perusopetuslain ja lukiolain mukaisen toiminnan järjestäjälle myönnetään valtionavustusta esi- ja perusopetuksen ja lukiokoulutuksen täydentävään vieraskielisten oppilaiden äidinkielen, suomi tai ruotsi toisena kielenä ja heidän muun opetuksensa tukemiseen sekä saamenkielisten ja romani-kielisten oppilaiden äidinkielen opetuksen järjestämiseen valtion talousarviossa tarkoitukseen osoitetun määrärahan puitteissa. Säännöksen 4 momentin mukaan 2 momentissa

57 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018: <https://eperusteet.opintopolku.fi/beta/#/fi/varhaiskasvatus/1266381/tiedot>.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014: <https://eperusteet.opintopolku.fi/beta/#/fi/esiopetus/419551/tiedot>.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014: <https://eperusteet.opintopolku.fi/beta/#/fi/perusopetus/419550/tiedot>.

Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019: <https://eperusteet.opintopolku.fi/beta/#/fi/lukiokoulutus/6828810/tiedot>.

tarkoitettujen valtionavustusten määräytymisperusteista säädetään tarkemmin opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella.⁵⁸

Vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden ja opiskelijoiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista annetun opetusministeriön asetuksen (1777/2009) 3 §:ssä säädetään saamenkielisten, romanikielisten ja vieraskielisten oppilaiden oman äidinkielen opetuksen tukemisesta. Oman äidinkielen opetuksen valtionavustus on tarkoitettu oman äidinkielen opetuksen järjestämiseen saamenkielisille, romanikielisille ja vieraskielisille oppilaille ja opiskelijoille, jos heille ei järjestetä perusopetuslain 12 §:ssä ja lukiolain 14 §:ssä tarkoitettua äidinkielen opetusta.

Valtionavustusta myönnetään enintään kahdesta opetustunnista viikossa jokaista neljän oppilaan tai opiskelijan laskennallista ryhmää kohti. Laskennallisten ryhmien määrää laskettaessa otetaan huomioon opetukseen osallistuvat oppilaat lukukauden alussa tai opiskelijat opintojakson alkaessa. Jos saamenkielisiä tai romanikielisiä oppilaita tai opiskelijoita on vähemmän kuin neljä, voi laskennallisen ryhmän vähimmäiskoko olla kaksi henkeä.⁵⁹

Perusopetusta täydentävän oman äidinkielen opetuksen ryhmät voivat olla hyvin heterogeenisiä. Esimerkiksi samassa perusopetuksen romanikielen opetusryhmässä voi olla kieltä äidinkielenään tai muutoin kotonaan puhuvia oppilaita ja ulkomailta muuttaneita suomalaisoppilaita. Oppilaat voivat myös olla eri vuosiluokilta, eri kouluista ja eri kunnista tai yksityisten opetuksen järjestäjien kouluista ja jopa esiopetusikäisiä. Asetuksen mukaan opetus tulee sijoittaa oppilaiden ja opiskelijoiden työjärjestykseen ja järjestää oppilaan työpäivän aikana.⁶⁰

Ammattikorkeakoululain (932/2014) 8 §:n mukaan ammattikorkeakoulun toimiluvassa määrätään ammattikorkeakoulun opetus- ja tutkintokieleksi suomi tai ruotsi. Ammattikorkeakoulu voi päättää, että tämän lisäksi opetus- ja tutkintokielenä käytetään jotain muuta kieltä. Yrkeshögskolan Arcadan ja Yrkeshögskolan Novian opetus- ja tutkintokieleksi on määrätty ruotsi, muiden ammattikorkeakoulujen opetus- ja tutkintokieleksi suomi.

58 Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (1705/2009).

59 Opetusministeriön asetus vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista (1777/2009) 3 § 2 mom.

60 Opetushallitus; Opetusministeriön asetus vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista (1777/2009) 3 § 3 ja 5 mom.

Ammattikorkeakoululain 24 §:n mukaan ammattikorkeakoulun hallintokieli on sen toimiluvassa määrätty opetus- ja tutkintokieli. Saman lainkohdan mukaan jokaisella on kuitenkin oikeus omassa asiassa käyttää suomea tai ruotsia ja saada toimituskirja käyttämälleen kielellä.⁶¹

Ammattikorkeakoululainsäädännössä ei ole opetushenkilöstön kielitaitovaatimuksia koskevia säännöksiä.

Yliopistolain (558/2009) 11 §:n mukaan Helsingin yliopiston ja Taideyliopiston opetus- ja tutkintokielet ovat suomi ja ruotsi. Aalto-yliopiston opetus- ja tutkintokieleeseen sovelletaan vastaavasti, mitä sen muodostaneiden yliopistojen tutkintokielestä säädetään yliopistolain (645/1997) 9 §:ssä. Åbo Akademin ja Svenska handelshögskolanin sekä Helsingin yliopiston Svenska social- och kommunalhögskolanin opetus- ja tutkintokieli on ruotsi. Muiden yliopistojen opetus- ja tutkintokieli on suomi. Yliopisto voi päättää lisäksi muun kielen käyttämisestä opetus- ja tutkintokielenä ja opintosuorituksissa.

Yliopistolain 12 §:n mukaan Åbo Akademi, Svenska Handelshögskolan, Helsingin yliopisto, Taideyliopisto ja Aalto-yliopisto vastaavat siitä, että ruotsin kieltä taitavia henkilöitä koulutetaan riittävä määrä maan tarpeisiin. Yliopistolain 76 §:n mukaan Åbo Akademin tulee erityisesti tyydyttää ruotsinkielisen väestön koulutus- ja tutkimustarpeita sekä toiminnassaan ottaa huomioon maan kaksikielisyys.

Yliopistolain 35 §:n mukaan yliopiston hallintokieli on suomi. Åbo Akademin ja Svenska handelshögskolanin sekä Helsingin yliopiston Svenska social- och kommunalhögskolanin hallintokieli on kuitenkin ruotsi. Saman lainkohdan mukaan jokaisella on oikeus omassa asiassa käyttää suomea tai ruotsia ja saada toimituskirja käyttämälleen kielellä.⁶²

Yliopistojen opetus- ja tutkimushenkilöstöltä sekä muulta henkilöstöltä vaadittavasta suomen ja ruotsin kielen taidosta säädetään yliopistoista annetun valtioneuvoston asetuksen 1 §:ssä, jonka mukaan yliopiston opetus- ja tutkimustehtävää hoitavalta vaaditaan, että hän hallitsee sen kielen, suomen tai ruotsin, jolla hänen on annettava opetusta. Opetuskielen hallitseminen voidaan osoittaa yliopiston johtosäännössä määrättyllä tavalla. Yliopistoissa, joissa voidaan suorittaa tutkinto sekä suomeksi että ruotsiksi, opetus- ja tutkimustehtävää hoitavalta vaaditaan lisäksi, että hänellä on suomen ja ruotsin kielen vähintään tyydyttävä suullinen ja kirjallinen taito. Yliopisto voi myöntää erivapauden näistä kielitaitovaatimuksista johtosäännössä määrättyllä tavalla.⁶³

61 Ammattikorkeakoululaki (932/2014).

62 Yliopistolaki (558/2009).

63 Valtioneuvoston asetus yliopistoista (770/2009).

Åbo Akademin opettajalta vaadittavasta kielitaidosta säädetään yliopistolain 78 §:ssä, jonka mukaan akatemian opettajan tehtävään vaaditaan erinomainen ruotsin kielen suullinen ja kirjallinen taito sekä kyky ymmärtää suomen kieltä. Akatemia päättää ruotsin ja suomen kielen taidosta, joka tällaiseen tehtävään vaaditaan ulkomaalaiselta tai Suomen kansalaiselta, joka ei ole syntyperäinen. Akatemiassa on kielilautakunta, jolle ruotsin kielen taito voidaan osoittaa. Yliopistolain 79 §:ssä säädetään lisäksi Åbo Akademin opiskelijoilta vaadittavasta kielitaidosta, jonka mukaan opiskelijaksi pääsy akatemiaan edellyttää, että hakijalla on riittävä ruotsin kielen taito opintojen harjoittamiseen tällä kielellä, jollei akatemia toisin päätä.

Oman äidinkielen opettajien kelpoisuutta ei ole säädetty selkeästi, ja kelpoisuusksymyksiin liittyy monia haasteita.

4.3 Kielten tutkimus ja huolto

Vuoden 2012 alussa voimaan tulleen **Kotimaisten kielten keskukselta annetun lain** (1403/2011) 3 §:n 1 momentin mukaan keskuksen tehtävänä on suomen ja ruotsin kielten huolto, neuvonta ja sanakirjatyö sekä kielenhuoltoon ja sanakirjatyöhön liittyvä tutkimus.

Lain 3 §:n 2 momentin mukaan Kotimaisten kielten keskuksen (jälj. Kotus) tehtävänä on lisäksi koordinoida saamen kielten, viittomakielten ja romanikielen kielenhuoltoa. Lain 4 §:n mukaan keskuksen yhteydessä toimivat suomen kielen, ruotsin kielen, saamen kielen, viittomakielen ja romanikielen lautakunnat. Lautakuntien tehtävänä on alallaan antaa kielenkäyttöä koskevia periaatteellisia tai yleisluonteisia suosituksia.⁶⁴

Kotimaisten kielten keskukselta annetussa valtioneuvoston asetuksessa (1566/2011) säädetään kielilautakuntien jäsenmäärästä ja jäsenten valinnasta.⁶⁵

Vähemmistökieliin liittyvä tutkimus on siirretty Kotuksesta yliopistoihin, ja viittomakielen tutkijan tehtävä Kuurojen Liitolle. Oulun yliopiston yhteydessä erillisenä yksikkönä toimivalla Giellagas-instituutilla on valtakunnallinen vastuu saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin ylimmästä opetuksesta ja tutkimuksesta Suomessa.⁶⁶

64 Laki Kotimaisten kielten keskukselta (1403/2011).

65 Valtioneuvoston asetus Kotimaisten kielten keskukselta (1566/2011).

66 Oulun yliopiston verkkosivut: <https://www oulu.fi/fi/yliopisto/tiedekunnat-ja-yksikot/humanistinen-tiedekunta/giellagas-instituutti> (29.10.2021).

Romanikielen ja -kulttuurin opetus ja tutkimus on Helsingin yliopiston valtakunnallinen erityistehtävä.⁶⁷

Vuoden 2010 alussa Jyväskylän yliopistossa aloitti toimintansa Viittomakielen keskus, jossa tehdään suomalaisen viittomakielen tutkimusta ja annetaan viittomakieleen liittyvää koulutusta. Vuoden 2021 alusta lähtien Helsingin ja Jyväskylän yliopistot ovat vastanneet suomenruotsalaisen viittomakielen tutkimuksesta. Osana Helsingin yliopiston ja Jyväskylän yliopiston valtakunnallisia tehtäviä vuosina 2021–2024 otetaan huomioon suomenruotsalainen viittomakieli.

Karjalan kielen ja kulttuurin opetus ja tutkimus on Itä-Suomen yliopiston valtakunnallinen erityistehtävä vuodesta 2009 alkaen. Itä-Suomen yliopistossa on myös ollut vuodesta 1971 alkaen monitieteinen Karjalan tutkimuslaitos.⁶⁸

4.4 Kirjasto- ja kulttuuripalveluja koskeva lainsäädäntö

Yleisiä kirjastoja koskevan lain (1492/2016) 10 §:n mukaan yleisen kirjaston tulee olla kaikkien käytettävissä ja saavutettavissa. Yleisen kirjaston toiminnan järjestämisessä on huolehdittava, että kaksikielisessä kunnassa otetaan huomioon molempien kieliryhmien tarpeet samanlaisten perusteiden mukaan. Saamelaisen kotiseutualueen kunnissa on huolehdittava, että saamenkielisen ja suomenkielisen väestöryhmän tarpeet otetaan huomioon samanlaisten perusteiden mukaan. Lisäksi toiminnan järjestämisessä on otettava huomioon paikallisten kieliryhmien tarpeet. Lain 9 §:ssä säädetään erityisestä valtakunnallisesta tehtävästä, jonka opetus- ja kulttuuriministeriö voi antaa kunnan suostumuksella.⁶⁹ Säännöksen nojalla opetus- ja kulttuuriministeriö on antanut Rovaniemen kaupungin kirjastolle erityisen tehtävän ylläpitää ja kehittää saamenkielisiä kirjastopalveluja. Yleisiä kirjastoja koskevat säännökset eivät kata viittomakielisiä kirjastopalveluja, joiden järjestämisestä vastaa Kuurojen Liitto erillisellä valtion talousarvioon osoitetulla määrärahalta.

Kuntien kulttuuritoiminnasta annetun lain (166/2019) 1 §:n mukaan kunnat edistävät kulttuuritoiminnallaan kulttuurin ja taiteen tekemistä, harrastamista, saatavuutta ja käyttöä sekä taide- ja kulttuurikasvatusta ja kulttuuriperintöä. Lain tavoitteena on lain 2 §:n mukaan 1) tukea ihmisten mahdollisuuksia luovaan ilmaisuun ja toimintaan sekä kulttuurin ja taiteen tekemiseen ja kokemiseen; 2) edistää kaikkien väestöryhmien yhdenvertaisia

67 Soinen, M. (2014). Romanian perustuslaissa turvattujen kielellisten oikeuksien toteutuminen. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita, 11/2014: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/76520>.

68 Itä-Suomen yliopiston verkkosivut, <https://www.uef.fi/fi/filosofinen-tiedekunta>; Karjalan tutkimuslaitoksen sivut: <https://www.uef.fi/fi/yksikko/karjalan-tutkimuslaitos>.

69 Laki yleisistä kirjastoista (1492/2016).

mahdollisuuksia ja osallistumista kulttuuriin, taiteeseen ja sivistykseen; 3) vahvistaa väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä osallisuutta ja yhteisöllisyyttä kulttuurin ja taiteen keinoin; sekä 4) luoda edellytyksiä paikallisen ja alueellisen elinvoiman kehittymiselle ja sitä tukevalle luovalle toiminnalle kulttuurin ja taiteen keinoin. Saman lain 2 §:n 2 momentin mukaan tavoitteiden toteuttamisen lähtökohtina ovat demokratia, asukaslähtöisyys, tasa-arvo, kestävä kehitys sekä kulttuurinen moninaisuus ja vuoropuhelu. Lain 3 §:n mukaan kunnan tulee 1 momentin mukaisia tehtäviä ja niihin liittyviä palveluita järjestäessään ottaa huomioon paikalliset olosuhteet ja voimavarat sekä eri väestöryhmien tarpeet. Lain 5 §:n mukaan kunnan asukkailla tulee olla mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa kunnan kulttuuritoimintaan ja sitä koskevan päätöksenteon valmisteluun. Kuntien kulttuuritoiminnan järjestämisessä on huolehdittava, että kaksikielisessä kunnassa otetaan huomioon molempien kieliryhmien tarpeet samanlaisten perusteiden mukaan. Saamelaisen kotiseutualueen kunnissa on huolehdittava, että saamenkielisen ja suomenkielisen väestöryhmän tarpeet otetaan huomioon samanlaisten perusteiden mukaan. Toiminnan järjestämisessä on lisäksi otettava huomioon paikallisten kieliryhmien tarpeet.⁷⁰

Oikeus kieleen ja kulttuuriin pitää sisällään oikeuden oman kieliseen kulttuuriin. **Laissa esittävän taiteen edistämisestä** (1082/2020) säädetään, että **teattereille** voidaan myöntää korotettua valtionosuutta osaan henkilötyövuosista kielellisellä perusteella.⁷¹ Tällä turvataan sitä, että esittävän taiteen palveluita on saatavilla huolimatta kapeammasta yleisöpohjasta. Kielellinen peruste voi koskea esimerkiksi saamen-, romani- tai viittomakielistä teatteritoimintaa. Tällaisia ei tällä hetkellä ole valtionosuuden piirissä, mutta esimerkiksi viittomakielistä teatteria tuetaan kylläkin harkinnanvaraisilla valtionavustuksilla. Myös saamenkielistä teatteritoimintaa tuetaan osoittamalla Saamelaiskäräjille kulttuurimääräraha saamenkielisen taiteen ja kulttuurin edistämiseen.

Saamelaisilla alkuperäiskansana on saamelaisen kotiseutualueella omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto, joka toimii edustuksellisesti. Opetus- ja kulttuuriministeriö tukee saamelaisen mahdollisuutta ylläpitää ja kehittää kieltään, kulttuuriaan ja taidettaan osoittamalla Saamelaiskäräjille vuosittain määrärahan käytettäväksi saamelaisen elokuva-, musiikki- ja lastenkulttuurikeskuksen toimintaan. Lisäksi ministeriö osoittaa Saamelaiskäräjien kulttuurilautakunnalle vuosittain määrärahan jaettavaksi saamelaisen taiteen ja kulttuurin edistämiseen.

70 Laki kuntien kulttuuritoiminnasta (166/2019).

71 Laki esittävän taiteen edistämisestä (1082/2020).

4.5 Muu lainsäädäntö

Kotoutumisen edistämisestä annetun lain (1386/2010) nojalla kotoutumisen prosessiin sisältyy maahanmuuttajan tukeminen oman kielen ja kulttuurin ylläpitämisessä. Kotoutumissuunnitelmassa voidaan sopia maahanmuuttajan oman äidinkielen opiskelusta.⁷²

Lain 11 §:n 2 momentin mukaan suomen tai ruotsin kielen opiskelun lisäksi kotoutumissuunnitelmassa voidaan sopia maahanmuuttajan oman äidinkielen opetuksesta, yhteiskuntaan perehdyttävästä opetuksesta, luku- ja kirjoitustaidon sekä perusopetusta täydentävästä opetuksesta, kotoutumiskoulutuksesta ja muista kotoutumista yksilöllisesti edistävistä toimenpiteistä. Säännöksen perusteluiden mukaan suunnitelman tulisi sisältää ainakin suomen tai ruotsin kielen opiskelua. Suunnitelma voisi tarvittaessa lisäksi sisältää muitakin kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja palveluja kuten oman äidinkielen opiskelua erityisesti alaikäisten maahanmuuttajien osalta.⁷³

Yleisradio Oy:stä annetun lain (1993/1380) mukaan Yleisradion (jälj. Yle) tehtävänä on tuoda monipuolinen ja kattava julkisen palvelun televisio- ja radio-ohjelmisto siihen liittyvine oheis- ja lisäpalveluineen jokaisen saataville yhtäläisin ehdoin. Näitä ja muita julkisen palvelun sisältöpalveluja tulee tarjota yleisissä viestintäverkoissa valtakunnallisesti ja maakunnallisesti.

Lain nojalla Ylen julkisen palvelun ohjelmatoiminnan tulee erityisesti: 4) kohdella ohjelmatoiminnassa yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielistä väestöä, tuottaa palveluja saamen, romanin ja viittomakielellä sekä soveltuvin osin myös maan muiden kieliryhmien kielellä; 5) tukea suomalaisen kulttuuriperinnön vaalimista, suvaitsevaisuutta, yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja kulttuurista moninaisuutta sekä huolehtia ohjelmatarjonnasta myös vähemmistö- ja erityisryhmille.⁷⁴

Suomessa Yleen liittyvät asiat valmistellaan perinteisesti parlamentaarisesti, minkä kautta asiaan saadaan laaja-alaisesti eduskunnan kanta. Muilta osin televisio- ja radiotoiminta Suomessa toteutetaan kaupallisin perustein eri toimijoiden toimesta, eikä laissa tai toimiluvissa säädetä ohjelmatarjonnasta eräitä hyvin yleistasoisia puitteita lukuun ottamatta. Ministeriöt eivät ohjaa eivätkä saa ohjata Ylen toimintaa tai voi puuttua yksittäisiin ohjelmiin, ohjelmistoihin tai muuhun sisältöön, eikä liikenne- ja viestintäministeriöllä (tai muillakaan ministeriöillä) siksi ole toimivaltaa vaikuttaa Ylen sisältötuotantoon

72 Valtioneuvoston kanslia. (2017). Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017. Hallituksen julkaisusarja 8/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. s. 128.

73 Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010); HE 185/2010, s. 71.

74 Laki Yleisradio Oy:stä 22.12.1993/1380, 7 §.

ja lähetystratkaisuihin. Palautetta ja toiveita voi antaa suoraan Yleisradiolle ja muille televisio- ja radioyhtiöille.⁷⁵

Sanomalehdistön tuesta annetun valtioneuvoston asetuksen (389/2008) 2 §:n mukaan (muut. 402/2016) sanomalehdistön tuen tarkoituksena on tukea ruotsin, saamen, karjalan ja romanin kielillä sekä viittomakielellä julkaistuja sanomalehtiä ja verkkojulkaisuja, saamen- ja karjalankielisen aineiston tuottamista ja julkaisemista suomen ja ruotsin kielellä julkaistavan lehden yhteydessä sekä ruotsinkielistä uutispalvelua. Tarkoituksena on siten edistää sananvapautta sekä tiedonvälityksen monipuolisuutta ja monimuotoisuutta. Asetuksessa säädetään tarkemmin muun muassa tuen piiriin kuuluvan sanomalehden ja verkkojulkaisun määritelmästä ja siitä, millaisiin kustannuksiin tukea voidaan myöntää.⁷⁶ Tuen suuruus on ollut 500 000 euroa vuodessa.⁷⁷ Käytännössä asetuksen kriteerit kuitenkin estävät tai vaikeuttavat tuen hakemista ja myöntämistä varsinkin pienten vähemmistökielten medioille.⁷⁸

Liikenne- ja viestintäministeriössä on selvitetty malleja journalismin tukemiseksi. Ministeriön asettama työryhmä on ehdottanut yhtenä tukimuotona erityistä yhteisömedioiden (kansalaismedian) tukea, jota voisivat saada myös sellaiset tiedotusvälineet, jotka ovat valtakunnallisia vähemmistökieliä tukevan sanomalehtituen ulkopuolella.⁷⁹

Kuuron lapsen kielen oppimisen ja perheensisäisen kommunikaation kannalta keskeinen on **laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista** (380/1987, jäljempänä vammaispalvelulaki). Sen 8 §:ssä säädetään velvollisuudesta järjestää sopeutumisvalmennusta vammaiselle henkilölle. Sopeutumisvalmennuksena voidaan antaa viittomakielen opetusta kuuron tai kuulovammaisen lapsen perheelle, koska sopeutumisvalmennusta voidaan antaa myös vammaisen henkilön lähiomaiselle tai hänestä huolehtivalle taikka muutoin läheiselle henkilölle.⁸⁰

75 Liikenne- ja viestintäministeriön lausunto ulkoministeriölle 9.9.2021 (VN/17179/2021).

76 Valtioneuvoston asetus sanomalehdistön tuesta (389/2008) 3 ja 5 §.

77 Vähemmistökielisen sanomalehdistön tuet myönnetty (2.9.2021). Opetus- ja kulttuuriministeriö [tiedote]. Haettu 27.9.2021 osoitteesta: <https://valtioneuvosto.fi/-/1410845/vahemmistokielen-sanomalehdiston-tuet-myonnetty>. Marttinen, A. Kartoitusta vähemmistökielisen sanomalehdistön tuen tuloksellisuudesta, vaikuttavuudesta ja mediapoliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta vuosina 2012–2018. 31.3.2019. (OKM016:00/2019).

78 Marttinen A. Kartoitusta vähemmistökielisen sanomalehdistön tuen tuloksellisuudesta, vaikuttavuudesta ja mediapoliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta vuosina 2012–2018. 31.3.2019. (OKM016:00/2019).

79 Työryhmä ehdottaa malleja journalismin tukemiseksi (8.4.2021). Liikenne ja viestintäministeriö [tiedote]. Haettu 24.11.2021 osoitteesta: <https://www.lvm.fi/-/tyoryhma-ehdottaa-malleja-journalismin-tukemiseksi-1265225>. Wirén, S. et al. Ehdotus pysyväksi avustusmekanismiksi journalismin tukemiseksi. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 2021:10. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-243-611-5>.

80 Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987).

Sopeutumisvalmennuksen sisältöä täsmennetään **vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetussa asetuksessa** (759/1987), jonka 15 §:n mukaan sopeutumisvalmennukseen kuuluu neuvonta, ohjaus ja valmennus vammaisen henkilön ja hänen lähiyhteisönsä sosiaalisen toimintakyvyn edistämiseksi. Sopeutumisvalmennusta voidaan toteuttaa yksilöllisesti tai ryhmäkohtaisesti ja tarvittaessa se voi olla myös toistuvaa. Palvelu on määrärahasidonnainen.⁸¹

Vammaispalvelulain 3 §:n 2 momentin mukaan kunnan on otettava palveluja ja tukitoimia järjestettäessä huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve. Vammaisen henkilön palvelutarve on selvitettävä ja palvelusuunnitelma laadittava kaikkien laissa olevien palvelujen ja tukitoimien osalta (3 a §).

Kun lapsella diagnosoidaan kuulovamma, käynnistyy lapsen perheelle kuntoutusohjaus, josta säädetään terveydenhuoltolaissa (1326/2010).⁸²

81 Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (759/1987).

82 Terveydenhuoltolaki (1326/2010) 29 §.

5 Suomen kansainväliset velvoitteet

Suomi on sitoutunut useisiin kansainvälisiin sopimuksiin, joissa kielelliset oikeudet mainitaan joko nimenomaisesti tai yhtenä kiellettynä syrjintäperusteena. Keskeisiä sopimuksia ovat muun muassa alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (jälj. kieliperuskirja), Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi), kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (jälj. vähemmistöpuiteyleissopimus), Euroopan Neuvoston (EN) naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehty yleissopimus, EN:n yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta, EN:n yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan, kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus, yleissopimus lapsen oikeuksista ja yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista.⁸³

Saamelaisten kannalta tärkeä on myös YK:n alkuperäiskansajulistus, jonka mukaan alkupe-
räiskansoihin kuuluvilla yksilöillä, erityisesti lapsilla, on oikeus saada kyseisen valtion kou-
lutusta sen kaikilla tasoilla ja kaikissa muodoissa ilman syrjintää. Valtiot ovat myös sitoutu-
neet toteuttamaan tehokkaita toimia, jotta alkuperäiskansoihin kuuluvat yksilöt, erityisesti
lapset, myös niiden yhteisöjen ulkopuolella elävät lapset, voivat saada oman kulttuurinsa
opetusta ja omakielistä opetusta mahdollisuuksien mukaan.⁸⁴

YK:n vammaisyleissopimus on tärkeä myös viittomakieltä käyttävien kielellisten oikeuk-
sien kannalta. Viittomakieli mainitaan nimenomaisesti sen viidessä eri artiklassa. Esi-
merkiksi yleissopimuksen 2 artiklassa viittomakieli tunnustetaan kieleksi ja rinnastetaan
puhuttuihin kieliin.

83 Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (SopS 23/1998), Euroopan ihmis-
oikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) sellaisena kuin se on muutettuna
sekä täydennettynä 1., 4., 6., 7., 11., 12., 13. 15. ja 16. pöytäkirjalla (SopS 18 ja 19/1990; sellaisena kuin se on myö-
hemmin muutettuna SopS 71 ja 72/1994, SopS 85 ja 86/1998, SopS 8 ja 9/2005, SopS 6 ja 7/2005 sekä SopS 50 ja
51/2010), Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (SopS 1 ja 2/1998), Euroopan neuvos-
ton naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehty yleissopimus (SopS 52 ja
53/2015), Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta (SopS 43 ja 44/2012), Euroopan
neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (Sop 87 ja
88/2011), Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 7 ja 8/1976), Talou-
dellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976), Kaikkinaisen nais-
ten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (SopS 67 ja 68/1986), Yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59 ja
60/1991), Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (SopS 26 ja 27/2016).

84 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021), s. 12–14. YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista (A/RES/61/295).

Suomi raportoi kansainvälisten ja alueellisten ihmisoikeussopimusten täytäntöönpanosta määrääjain YK:n ja Euroopan neuvoston itsenäisille ja riippumattomille sopimusvalvontaelimille. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelinten Suomelle antaman palautteen mukaan Suomen kielipolitiikka täyttää monessa asiassa ihmisoikeussopimusten vaatimukset. Palautteeseen sisältyy kuitenkin myös kritiikkiä, ja erityisesti saamen kielten ja romanikielen aseman parantamiseen on kiinnitetty runsaasti huomiota kuluneiden vuosien aikana.⁸⁵

Suomi on sitoutunut soveltamaan kieliperuskirjan II osan yleisiä tavoitteita ja periaatteita saamen kielten, ruotsin kielen, romanikielen sekä venäjän, tataarin, jiddishin ja karjalan kielen osalta. Saamen kielten ja ruotsin kielen osalta Suomi on lisäksi sitoutunut soveltamaan III osan artikloita. Viittomakielet eivät kuulu kieliperuskirjan ja vähemmistöpuiteyleissopimuksen piiriin, vaikka tarvetta tähän on pidetty esillä.⁸⁶

85 Ulkoministeriön vastaukset oikeusministeriölle 3.6.2021 kielikertomuksen 2021 valmistelua varten.

86 Valtioneuvosto (2013), s. 9. Kuurojen Liitto ry 9.11.2021. Ks. myös Tupi E. Sign language rights in the framework of the council of Europe and its member states. Publication of the Ministry for Foreign Affairs of Finland 2019.

6 Vertailua muihin maihin

On tärkeää tarkastella lyhyesti eri kieliryhmiä ja niiden asemaa myös muissa maissa kuin Suomessa. Erityisesti muut Pohjoismaat ja lähialueen maat ovat tärkeä vertailukohde, sillä niissä käytetään samoja vähemmistökieliä kuin Suomessa.

Saamen kieliä puhutaan neljän valtion alueella: Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Venäjällä. Saamelaisia on laskutavan mukaan 60 000–100 000 henkeä, joista noin 10 000 asuu Suomessa. Pohjoissaamen puhujia on Ruotsissa ja Norjassa yhteensä noin 20 000.

Romanikieli on puhujamäärältään EU:n merkittävimpiä vähemmistökieliä. Varovaisimpien arvioiden mukaan romanikielen puhujia on Euroopassa noin 3,5 miljoonaa ja muualla maailmassa 0,5 miljoonaa, mutta puhujien todennäköinen määrä vaihtelee kymmenen ja kahdenkymmenen miljoonan välillä. Suomen romaneja asuu myös Ruotsissa yhteensä noin 3 000–4 000.⁸⁷

Karjalaa puhutaan Suomessa ja Venäjällä. Venäjällä oli viimeisen väestölaskennan mukaan 25 606 karjalankielistä vuonna 2020. Karjalankielisten määrä laskee, vaikka nuoria puhujia tulee koko ajan jonkin verran lisää.⁸⁸ Sukutaustaltaan karjalankielisiä asuu jonkin verran myös muissa maissa. Esimerkiksi Ruotsiin on asettunut karjalankielisiä, ja siellä toimii muutamia karjalaisyhdistyksiäkin, jotka järjestävät joskus myös karjalan kielen kursseja.

Eri maissa käytetään eri viittomakieliä, mutta niiden määrästä ei ole tarkkaa tietoa. Euroopan alueella arvioidaan olevan noin miljoona viittomakieltä käyttävää. Esimerkiksi Pohjoismailla on omat kansalliset viittomakielensä.

Ruotsi

Ruotsin kielilaissa (SFS 2009:600) on säännöksiä ruotsin kielestä, kansallisista vähemmistökielistä ja ruotsalaisesta viittomakielestä. Ruotsin kansallisia vähemmistökieliä ovat suomi, jiddish, meänkieli, romani chib ja saame, joiden suojaamisesta ja edistämisestä julkisella

87 Granqvist, K. (2013). Romanilapset ja romanikieli. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 4(3). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2013/romanilapset-ja-romanikieli> (24.11.2021).

88 Venäjän viimeisen väestönlaskennan tulokset: https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/results2.html.

vallalla on erityinen vastuu. Julkisella vallalla on erityinen vastuu suojata ja edistää myös ruotsalaista viittomakieltä.⁸⁹ Kielilain mukaan kansalliseen vähemmistöön kuuluvalla annetaan mahdollisuus oppia, kehittää ja käyttää vähemmistökieltä. Tämä mahdollisuus annetaan myös kuurolle, huonokuuloiselle ja muista syistä viittomakieltä tarvitsevalle. Lisäksi sille, jolla on muu äidinkieli, annetaan mahdollisuus kehittää ja käyttää äidinkieltään.⁹⁰

Laissa kansallisista vähemmistöistä ja vähemmistökielistä (SFS 2009:724) säädetään oikeudesta käyttää kansallisia vähemmistökieliä.⁹¹

Ruotsissa julkaistiin syyskuussa 2020 vähemmistökieliä koskeva toimintaohjelma, jonka laatimisen tarkoituksena oli muun muassa edistää vähemmistökielten elvyttämistä ja säilymistä elävinä kielinä Ruotsissa.⁹²

Ruotsissa Institutet för språk och folkminnen vastaa ruotsia, ruotsalaista viittomakieltä, suomea, meänkieltä, romanikieltä ja jiddiisiä koskeviin kysymyksiin. Saamelaiskielten asiasta on keskitetty Saamelaskäräjille (Sametinget). Institutet för språk och folkminnen tekee yhteistyötä Sametingetin kanssa, koska sen tehtäviin kuuluu myös kaikkien maassa käytettyjen kielten seuranta.

Norja

Norjan tunnustettuja alueellisia- tai vähemmistökieliä ovat saame, kveeni, romanes ja romani. Saamelaiset ovat alkuperäiskansa. Kveeni, romani ja romanes ovat puolestaan vähemmistökieliä.⁹³

Saamelaisten kielelliset oikeudet on turvattu erillisellä lainsäädännöllä.⁹⁴

89 Språklag (2009:600) 1, 7, 8 och 9 §.

90 Språklag (2009:600) 14 §. Ruotsissa kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien oikeutta oman äidinkielen oppimiseen toteutetaan muun muassa saamelaiskoulujen kautta järjestettävällä etäopetuksella: (<https://sameskolstyrelsen.se/skola-utbildning/fjarrundervisning-i-samiska/>). Sitä toteuttavat myös valtion ylläpitämät viisi pientä saamelaiskoulua, joiden yhteydessä toimivat saamenkieliset päiväkodit (förskola), esiopetusluokat (förskoleklass) ja jotkut ovat maassa ainoita kouluja, joiden opetuskielenä on myös saame: (<https://sameskolstyrelsen.se/skola-utbildning/sameskolan/>).

91 Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

92 Handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska, Redovisning av regeringsuppdrag Ku2019/01339/CSM, 4 september 2020, Institutet för språk och folkminnen. s. 6.

93 Språkrådets verkkosivut: <https://www.sprakradet.no/Spraka-vare/Minoritetssprak/> (10.3.2022).

94 Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven).

Norjassa tulee vuonna 2022 voimaan uusi kielilaki, jolla turvataan norjan asemaa maan pääkielenä ja hallintokielenä. Lisäksi tavoitteena on suojata ja edistää saamen kieltä, kansallisia vähemmistökieliä (kveeni, romani, romanes) ja norjalaista viittomakieltä.⁹⁵

Norjassa Språkrådet on vastuussa norjan, norjalaisen viittomakielen sekä kansallisten vähemmistökielten kveenin ja romanikielten asioista. Saamelaiskielten asiat on keskitetty Saamelaskäräjille (Sametinget). Språkrådet tekee yhteistyötä Sametingetin kanssa, koska sen tehtäviin kuuluu myös kaikkien maassa käytettävien kielten seuranta.

Venäjä

Venäjän saamelaiset elävät pääasiassa Kuolan niemimaan alueella. Venäjällä puhutaan kildininsaamea (kiltinänsaamea), turjansaamea ja koltansaamea. Yhteensä Venäjällä on 1800 etnistä saamelaista.

Kildininsaamalla on noin 350 puhujaa. Kildininsaamen kirjallinen käyttö on melko vähäistä, kielessä on suuret sisäiset murre-erot, eikä kieli siirry enää uusille sukupolville. Turjansaamen puhujia on noin 20, ja kieli elää vain puhuttuna, ei lainkaan kirjoitettuna.

Koltansaamea puhutaan sekä Suomessa että Venäjällä, ja yhteensä kielenpuhujia on noin 300. Venäjällä koltansaamen puhujia on vain muutamia kymmeniä.

Venäjällä puhuttiin aiemmin myös akkalansaamea. Etnisiä akkalansaamelaisia on elossa vielä noin 100 henkeä.⁹⁶

Karjalan kieltä puhutaan Suomessa ja Venäjällä, mutta se on molemmissa maissa uhanalainen. Suurin osa karjalan puhujista elää Venäjällä, Karjalan tasavallassa ja Tverin alueella.⁹⁷

Karjalan Tasavallassa on karjalan kielen asemasta säätäviä lakeja ja niiden implementoinnin tueksi luotuja toimenpideohjelmia. Suurin karjalan yhteiskunnallisista ongelmista on se, että tasavallan niin sanotun titulaarisen kansanryhmän (tasavallalle nimen antaneen ryhmän) eli karjalaisten kielestä ei ole tehty virallista kieltä venäjän rinnalle.

95 Prop. 108 L (2019–2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak) Prop. 108 L (2019–2020) Lov om språk (språkløva): <https://www.regjeringen.no/contentassets/92c0cb2b20ba4d2aac3c397c54046741/nn-no/pdfs/prp201920200108000dddpdfs.pdf>.

96 "Uralilaiset kielet ja kansat"-verkkosivusto, M.A. Castrénin seura: <https://www.ugri.net/kiellet/saamelaiskielet/saame-venajalla/> (10.11.2021).

97 Kotuksen verkkosivut: <https://www.kotus.fi/kielitieto/kiellet/karjala> (10.11.2021); Anneli Sarhimaa: Vaietut ja vaiennetut – Karjalankieliset karjalaiset Suomessa. SKS, 2017, sivut 111–115.

Viro

Viron ensimmäinen kielilaki astui voimaan 1.1.1935. Nykyinen, järjestyksessään neljäs kielilaki tuli voimaan 1.7.2011.

Nykyisessä kielilaissa on määritelty viron viittomakieli itsenäiseksi kieleksi.

Virossa on tehty kolme kansalliskielistrategiaa.⁹⁸ Strategian tavoitteena on taata viron kielen elinvoimaisuus ja käyttö Virossa ensisijaisena kielenä kaikilla elämänalueilla, taata jokaiselle oikeus ja mahdollisuus käyttää Virossa viron kieltä, säilyttää ja vahvistaa viron kieken asemaa, mainetta sekä vaalia muiden kielten taitoa.

Vieraiden kielten osalta strategiassa mainitaan lähinaapureiden kielten opetuksen edistäminen.

98 Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010 (Viron kielen kehittämisen strategia 2004–2010), Eesti keele arengukava 2011–2017 (2020) (Viron kielen kehittämissuunnitelma 2011–2017), Eesti keele arengukava 2021–2035 (Viron kielen kehittämissuunnitelma 2021–2035): https://www.hm.ee/sites/default/files/htm_eesti_keelee_arengukava_2021-2035_eelnou_02.10.2020_web.pdf.

7 Eri kieliryhmät Suomessa sekä kielellisiä oikeuksia ja kielenkäyttöä koskevat haasteet

7.1 Saamen kielet

Saamelaiset ovat Suomen ja myös Euroopan unionin alueen ainoa sekä Euroopan pohjoisin alkuperäiskansa, jolla on oma kieli ja kulttuuri. Saamelaisten alkuperäiskansa-asema on vahvistettu perustuslaissa. Saamelaisilla on kotiseutualueellaan kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto. Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä: inarinsaamea, koltansaamea ja pohjoissaamea.

Huomattava osa saamenkielisistä on kaksikielisiä, mutta monen äidinkieleksi on merkitty väestötietojärjestelmään suomi. Tarkkoja tietoja saamen kielten puhujamäärästä ei ole saatavilla. Saamelaiskäräjien mukaan saamelaisia oli vuonna 2019 Suomessa 10 759 henkilöä. Heistä 31,7 prosenttia asui saamelaisten kotiseutualueella⁹⁹, 62,1 prosenttia muualla Suomessa ja ulkomailla 6,3 prosenttia.¹⁰⁰ Vuoden 2019 lopussa saamen kieli oli merkitty väestötietojärjestelmään äidinkieleksi 2004 henkilölle, eli noin 18,6 prosentille saamelaisista.

Inarinsaamen puhujia on arvioitu olevan noin 450. Elvytystyöstä huolimatta kielen tilanne on edelleen hauras ja kieli on uhanalainen. Koltansaamen puhujamääräksi on arvioitu noin 300, tosin joidenkin arvioiden mukaan koltansaamea puhuu vain 150 henkilöä. Kieli on erittäin uhanalainen, sillä kielen välittyminen uusille sukupolville on välillä käytännössä kokonaan katkennut. Pohjoissaamen puhujia on arvioitu olevan Suomessa noin 2 000. Pohjoissaamen asema on vahvempi kuin muiden saamen kielten, mutta kieli on silti uhanalainen.¹⁰¹

Saamen kielten tilannetta on selvitetty paljon, joten keskeiset haasteet tiedetään.¹⁰²

99 Laissa saamelaiskäräjistä (974/1995), 4 § on säädetty saamelaisten kotiseutualueesta, jolla tarkoitetaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueita sekä Sodankylän kunnassa sijaitsevaa Lapin paliskunnan aluetta.

100 Yli 100% yhteenlaskettu osuus johtuu lukujen pyöristyksestä. Saamelaiskäräjät. (2020). *Saamelaisten lukumäärä vuoden 2019 Saamelaiskäräjien vaaleissa*. Haettu 21.7. osoitteesta: https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=dokumenttipankki/tilastoja/saamelaisten_lkm_vaaleissa.

101 Arola, L. (2021).

102 Ks. esim. Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi. (2014). Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi. (2012).

Varhaiskasvatuslaki velvoittaa kuntia järjestämään äidinkieleltään saamenkielisten lasten varhaiskasvatuksen saamen kielellä. Perusopetuslain mukaan taas saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus tulee antaa pääosin saamen kielellä.¹⁰³

Saamebarometri 2020 -selvityksessä todetaan, että vaikka oikeus saamenkieliseen varhaiskasvatukseen periaatteessa on voimassa asuinpaikasta riippumatta, saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella se harvoin toteutuu. Kotiseutualueen ulkopuolella saamenkielistä varhaiskasvatusta järjestävät Rovaniemen, Oulun ja Helsingin kaupungit.¹⁰⁴ Saamenkielisten lasten varhaiskasvatuksen järjestämistä saamelaisten kotiseutualueen kunnissa tuetaan erillisellä määrärahalta, mutta kotiseutualueen kuntien ulkopuolella ei ole tällaista tukea.¹⁰⁵

Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama työryhmä on esittänyt saamenkielisen varhaiskasvatuksen vahvistamista erityisesti saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella ja tähän liittyviä tavoitteita ja toimenpide-esityksiä.¹⁰⁶

Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslain 45 §:n 1 momentin nojalla myönnettävä rahoitus on tärkeä, sillä sen nojalla on luotu edellytykset saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämiseksi saamelaisten kotiseutualueen kunnissa. Kotiseutualueen ulkopuoliset kunnat eivät voi saada vastaavanlaista valtion tukea saamenkieliseen opetukseen, vaan niiden osalta pääasialliseksi vaihtoehdoksi on muodostunut perusopetusta ja lukio-koulutusta täydentävä opetus ja siihen myönnettävä rahoitus. Tämä on tarkoittanut kahden viikkotunnin kielen opetusta useimmiten iällisesti ja kielellisesti heterogeenisissä opetusryhmissä¹⁰⁷.

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmän selvityksen mukaan saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen järjestäjien ja eri puolilla maata asuvien saamelaislasten ja -nuorten kielellisten oikeuksien näkökulmasta opetustilanne on hyvin eriarvoinen ja kahtiajakautunut. Saamelaiskäräjien kokoamien tilastojen (Saamelaiskäräjät 2019) mukaan alle 18-vuotiaista saamelaislapsista ja -nuorista noin 70 prosenttia asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Saamelaisväestön demografisen kehityksen sekä opetuksen lainsäädäntöön ja rahoitukseen liittyvien haasteiden vuoksi saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen

103 Arola, L. (2021). s. 15. Perusopetuslaki (628/1998).

104 Arola, L. (2021). s. 40–42 ja 21.

105 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021), s. 24–26.

106 Opetus- ja kulttuuriministeriö (2021), s. 26–27.

107 Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 45 §:n 2 mom. sekä opetusministeriön asetus vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden ja opiskelijoiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista (1777/2009); Opetus- ja kulttuuriministeriö (2021), s. 32.

järjestäminen ja kehittäminen on osoittautunut vaikeaksi saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella. Koulutuspolut ovat vuosikymmenten kehittämistyöstä huolimatta edelleen valtaosalle saamelaislapsista ja -nuorista katkonaisia ja rikkiäisiä ja jättävät suuren osan saamelaisoppilaista oman kielensä ja kulttuurinsa oppimismahdollisuuksien ulkopuolelle.¹⁰⁸

Työryhmä kiinnitti huomiota esimerkiksi täydentävää opetusta koskevien määräysten ylläpitämään epävarmuuteen ja väliaikaisuuteen. Työryhmän selvitys sisältää opetuksen lainsäädäntöä ja rahoitusta koskevia tavoitteita ja toimenpide-esityksiä.¹⁰⁹

Selvityksen mukaan perusopetuksen keskeiset kehittämistarpeet koskevat opetushenkilöstön saatavuutta, etäopetuksen laajentamista, ajantasaista saamenkielistä oppimateriaalia, tarvetta lisätä saamelaistiedon opetusta kouluissa ja uudistaa opetusmateriaaleja. Koltansaamen opetuksen kehittämisellä on erityinen kiire, sillä se on saamen kielistä uhanalaisin.¹¹⁰ Myös Euroopan neuvoston ministerikomitea on suositellut, että tukea saamen kielen opetukselle vahvistetaan kiinnittäen erityistä huomiota kielipesiin, etäopetukseen ja opettajankoulutukseen.¹¹¹ Ministerikomitea on suositellut myös saamenkielisen opetuksen vahvistamista saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella ja pysyvän rahoituksen myöntämistä kielipesille ja aikuiskoulutukselle.¹¹²

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmän selvityksen mukaan saamen kielipesät olisi saatava vahvemmin osaksi varhaiskasvatusta, sillä ne ovat toimivaksi osoittautunut keino elvyttää uhanalaisia saamen kieliä. Saamen kielten elvyttämiseksi on kehitetty vuodesta 1993 alkaen alle kouluikäisille lapsille suunnattua saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoimintaa. Kielipesien ansiosta saamen kielten aktiivisten puhujien määrä on kasvanut sadoilla henkilöillä. Saamen kielipesiä ei mainita varhaiskasvatuslaissa eikä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa.¹¹³ Saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoimintaan myönnetään rahoitusta koko maahan.¹¹⁴

Tässä yhteydessä työryhmä keskusteli mahdollisuudesta muuttaa varhaiskasvatustalakeja, mutta totesi, ettei se johtaisi saamen kielten elvytyksen näkökulmasta parhaaseen lopputulokseen. Kuntien haasteet myös saamenkielisten lasten omakielisen varhaiskasvatuksen

108 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021), s. 12.

109 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021), s. 36–37.

110 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021).

111 Euroopan neuvoston ministerikomitea. (12.2.2020).

112 Euroopan neuvoston ministerikomitea. (3.10.2018). Recommendation CM/RecChL(2018)5 of the Committee of Ministers to member States on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Finland.

113 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021).

114 Arola, L. (2021).

järjestämisessä ovat suuria, eikä työryhmä nähnyt hyvänä ratkaisuna kunnille osoitettavien velvoitteiden lisäämistä.¹¹⁵

Työryhmä piti saamen kielipesien toiminnan kehittämistä ja toiminnan laajentamista tässä vaiheessa parhaana tapana vahvistaa muiden kuin saamenkielisten saamelaislasten oikeuksien toteutumista. Laajentamalla toimintaa erityisesti kotiseutualueen ulkopuolelle voitaisiin yhä useammalla paikkakunnalla ja yhä useammalle lapselle tarjota mahdollisuus saamen kielen omaksumiseen. Saamen kielipesien toiminnan pedagogisella kehittämisellä voidaan puolestaan vahvistaa niiden antaman varhaiskasvatuksen laatua.¹¹⁶

Puute saamenkielisestä henkilöstöstä vaikeuttaa saamenkielisten varhaiskasvatus- ja opetuspalveluiden toteuttamista ja kehittämistä, ja konkreettisen opetuksen ja varhaiskasvatuksen lisäksi se vaikeuttaa myös muiden palveluiden (esim. oppilashuollon palveluiden) tarjoamista saamenkielisille lapsille ja nuorille.¹¹⁷ Henkilöstöpulaa on yritetty ratkaista opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamilla hankkeilla.

Henkilöstöpula liittyy keskeisesti myös esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden toteuttamiseen.

Opetus- ja kulttuuriministeriö rahoittaa saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pilottihanketta Utsjoen kunnassa 1.8.2018–31.8.2023. Hankkeen tavoitteena on saattaa yhä useampi saamelaistaustainen oppilas saamen opetuksen piiriin etäyhteyksiä käyttäen. Samalla luodaan saatujen tulosten ja kokemusten kautta edellytykset saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen vakinaistamiselle valtakunnallisesti.¹¹⁸

Etäyhteyksiä hyödyntävä opetus mahdollistaa inarin-, koltan- ja pohjoissaamen oppimisen riippumatta oppilaan asuinpaikkakunnasta ja toteuttaa oikeutta oman kielen oppimiseen. Hankkeessa opetetaan perus- ja lukio-opetusta täydentävää saamen kielten opetusta (2 viikkotuntia), ja oppilaat jaetaan kieli- ja ikätason mukaisiin opetusryhmiin, joissa oppilaita on keskimäärin viisi. Alussa opetuksen piirissä oli noin 50, nyt lähes 110 oppilasta. Tänä vuonna ensimmäiset etäyhteyksiä hyödyntävää opetusta saaneista lukiolaisista kirjoittavat saamen vieraana kielenä. Myös kaikille avoimia oppitunteja tarjotaan esimerkiksi saamen kielten viikolla, ja ne ovat tuoneet näkyvyyttä saamen kielille.¹¹⁹

115 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021).

116 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021).

117 Arola, L. (2021), s. 17.; Arola, L. (2020).

118 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (28.5.2021).

119 Projektipäällikkö Satu Pieskin kuuleminen 26.10.2021.

Kielipoliittisen ohjelman valmistelun aikana on esitetty seuraavia keskeisiä saamen kieliä koskevia haasteita:

Konkreettisia resursseja saamen kielten elvytysohjelman toimenpiteiden toteuttamiseen tarvittaisiin, sillä monet toimenpiteistä ovat edelleen toteutumatta. Erityisesti tulisi kiinnittää huomiota erityisen uhanalaisen koltansaamenkielen aseman parantamiseen opetuksessa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmän selvityksessä nostetaan esille keskeisimpiä varhaiskasvatusta ja opetusta koskevia haasteita sekä tavoitteita ja toimenpide-esityksiä.¹²⁰

Tällä hetkellä tärkein opetusta koskeva kysymys on, miten saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen valtakunnallista saatavuutta voitaisiin parantaa esimerkiksi lainsäädäntöön, opetuksen rahoitukseen ja opetussuunnitelman perusteisiin tehtävin muutoksin.¹²¹

Saamelaisopetuksen suurimmat resurssipuutteet koskevat kielitaitoisten ja kelpoisten opettajien saatavuutta ja hyvätasoisten opetussuunnitelman mukaisten oppimateriaalien saatavuuden turvaamista.

Varhaiskasvatuksen osalta keskeisimmät haasteet liittyvät saamenkielisen varhaiskasvatuksen ammattihenkilöstön saatavuuteen ja varhaiskasvatuksen järjestämiseen kotiseutualueen ulkopuolella.

Saamenkielistä opetushenkilöstöä koskevia tarpeita on paljon, ja opetushenkilöstön saatavuutta on pyritty parantamaan erilaisilla koulutushankkeilla. Varhaiskasvatuksen opettajien ja luokanopettajien saatavuutta on tuettu paljon, mutta etenkin aineenopettajien ja erityisopettajien tilanne on haasteellinen.¹²² Opettajapula koskee kaikkia saamen kieliä, saamen kielen aineenopettajia sekä eri oppiaineiden aineenopetusta saamen kielillä.¹²³

Myös kielipesätoiminnan ja kielenhuollon vakinaistaminen vaativat vielä työtä. Pysyvää rahoitusta kaivattaisiin lisäksi esimerkiksi saamelaisalueen koulutuskeskuksen omaan kielikoulutustarjontaan.

Saamen kielissä on puutetta lasten ja nuorten opetusta tukevasta materiaalista, vaikka oppimateriaalin tuottamiseen on saatu rahoitusta. Saamelaistiedon määrän lisääminen peruskoulussa käytetyissä oppimateriaaleissa on haastava kysymys, jota olisi tärkeää

120 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021).

121 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021). Saamelaiskäräjien kommentit ohjelman valmistelun aikana.

122 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (Tapaaminen, 12.5.2021).

123 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (28.5.2021).

mieltä. Opetussuunnitelman perusteet mahdollistavat saamelaistiedon sisällyttämisen opetukseen, mutta jostain syystä saamelaisaiheiden käsittely on vähäistä.

Suurin osa saamelaisista asuu nykyään saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella, jossa haasteena on erityisesti pääsy saamen kielten ja saamenkieliseen opetukseen.

Hyviä esimerkkejä saamen kielten edistämisestä:

- Saamen kielten tilannetta on selvitetty laajasti ja tilannekuva on selvä.
- Kielipesätoiminnan avulla on saatu elvytettyä kaikkia kolmea saamen kieltä.
- Inarinsaamen elvytystoiminta Suomessa on onnistunut esimerkki tehokkaasta elvytysmenetelmästä ja käytännöstä.
- Saamen kielten etäopetuksen pilottihanketta toteutetaan ja opiskelijamäärä on kasvanut.
- Ylen saamenkielinen tarjonta, kuten päivittäin lähetettävät Ylen omat saamenkieliset uutiset sekä yhteispohjoismaiset uutiset. Lapsille suunnattua Unna Junná -televisio-ohjelmaa tehdään kolmella saamen kielellä. Niin ikään kolmella saamen kielellä toteutetut Muumilaakson tarinoita-dubbaukset ovat olleet erityisen suosittuja. Vastaavanlaista lapsille tai nuorille suunnattua ohjelmistoa on toivottu kehitettävän myös jatkossa.
- Opettajapulaan on pyritty vastaamaan erilaisilla hankkeilla. Esimerkiksi Oulun yliopiston Giellagas-instituutti ja kasvatustieteiden tiedekunta ovat toteuttaneet vuosina 2019–2021 saamenkielisen aineenopettajan kelpoisuuteen johtavan kolmivuotisen koulutusprojektin.¹²⁴

7.2 Romanikieli

Romanit ovat perinteinen kielellinen ja kulttuurinen vähemmistö, joka on asunut Suomessa yli 500 vuotta. Varmaa tietoa Suomen romanien tai Suomen romanikieltä puhuvien lukumäärästä ei ole, mutta Suomessa arvioidaan olevan noin 10 000 romania¹²⁵. Alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien arvion mukaan romaneja asuu Etelä-Suomen alueella noin 4 500, Länsi-, Lounais- ja Sisä-Suomen alueella noin 2 000, Itä-Suomessa noin 1 500 ja Pohjois-Suomessa ja Lapissa yhteensä noin 1 200.¹²⁶ Kotuksen romanikielen lautakunnan arvion mukaan Suomen romaneita on arviolta 12 000 ja lisäksi Ruotsissa on noin 3 000

¹²⁴ Opetus- ja kulttuuriministeriö. (28.5.2021).

¹²⁵ Huttu, H. (toim.) (2018). Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO) 2018–2022. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

¹²⁶ Rajala S. ja Schwartz M. (2020). Romanilapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Selvitys vuosilta 2018–2019. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2020:26, s. 8.

Suomen romanina. Tämän arvion taustalla on myös tieto siitä, että Suomessa on useita tuhansia maahanmuuttajina tulleita romaneita.¹²⁷

Suomen romanikieli on vakavasti uhanalainen. Romanikielen taito on heikentynyt viimeisen 50 vuoden aikana, sillä romanikielen käyttömahdollisuudet ovat supistuneet muun muassa yhteiskunnallisten ja kulttuuristen rakenteiden muutoksen vuoksi.¹²⁸

Suomessa puhutaan romanikielen pohjoista murretta, kaaloa. Vuonna 2009 on arvioitu, että romanikieltä puhuu hyvin arviolta kolmasosa Suomen romaneista eli noin 3 000–4 000 henkilöä, ja kaksi kolmasosaa ei enää käytä kieltä lainkaan.¹²⁹ Arviolta noin puolet Suomen romaneista osaa romanikieltä vähintään tyydyttävästi.¹³⁰

Romanikieli on mahdollista merkitä äidinkieleksi väestötietoihin, mutta tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan ole hyödynnetty käytännössä juuri lainkaan. Esimerkiksi vuoden 2015 lopussa romanikielen oli ilmoittanut äidinkielekseen 23 henkilöä.

Suomen romanit elävät nykyisin pääasiallisesti suurissa kaupungeissa ja suurin osa heistä Etelä-Suomen alueella. Romanikielen lautakunta on esittänyt ulkoministeriölle, että romanikieli lisättäisiin Euroopan Neuvoston kieliperuskirjan mukaisiin alueellisiin kieliin, jolloin siihen sovellettaisiin myös kieliperuskirjan III lukua, ja sen asema vahvistuisi.¹³¹

Opetushallituksen selvityksen mukaan romanioppilaiden perusopetuksen keskeisiä ongelmia olivat lukuvuonna 2001–2002 poissaolot, koulunvaihdot ja oppivelvollisuuden keskeyttäminen. Lukuvuotta 2010–2011 koskevan selvityksen mukaan suurimmalla osalla romanioppilaista sujui perusopetuksessa jo suhteellisen hyvin, vaikka edelleen viidennekseen oppilaista kohdistui vähintään lievää koulusta syrjäytymisen uhkaa. Romanihuoltajat pitivät lähes poikkeuksetta romanikielen opetusta koulussa tärkeänä. Kielen koettiin vahvistavan identiteettiä ja sen opiskelun koettiin motivoivan myös muuta oppimista. Romanioppilaista lähes viidennes sai romanikielen opetusta koulussa. Useimmat kertoivat oppineensa kieltä jonkin verran kotona vanhemmilta ja isovanhemmilta.¹³²

127 Romanikielen lautakunnan aloite arvioida uudelleen romanikielen asemaa, Suomen 1992 hyväksymän Euroopan alueellisten tai vähemmistökielten peruskirjan sisältösitoumuksissa, Helsinki 19.5.2021.

128 Suomen Romanifoorumi ry: *Romanikieli*. Haettu 5.5.2021 osoitteesta: <https://www.romanifoorumi.fi/romanit-suomessa/romanikieli/>.

129 Opetusneuvos Henry Hedmanin kenttäselvitys vuonna 2009.

130 Valtioneuvoston kanslia. (2017), s. 30.

131 Romanikielen lautakunnan aloite arvioida uudelleen romanikielen asemaa, Suomen 1992 hyväksymän Euroopan alueellisten tai vähemmistökielten peruskirjan sisältösitoumuksissa, Helsinki 19.5.2021.

132 Opetushallituksen selvitykset romanioppilaiden perusopetuksen tilanteesta vuosilta 2004 ja 2011.

Vuosia 2018–2019 koskevan romanilasten varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen selvityksen mukaan 76 prosenttia romanihuoltajista piti tärkeänä, että heidän lapsilleen opetettaisiin romanikieltä. He eivät itse osanneet kieltä, eivätkä näin ollen pystyneet siirtämään sitä lapsilleen.¹³³

Romanioppilaiden perusopetuksen tukemiseen kohdistettiin erityisiä valtionavustusresursseja vuosina 2008–2015, jolloin Opetushallitus myönsi 38 koulutuksen järjestäjille valtionavustusta yhteensä noin 2,5 miljoonaa euroa. Tarkoituksena oli parantaa romanioppilaiden sitoutuneisuutta koulunkäyntiin ja vähentää poissaoloja, nostaa perusopetuksen läpäisyä sekä ohjata romaneja perusopetuksesta jatko-opintoihin. Opetushallituksen arvion mukaan Suomen kaikista perusopetuksen romanioppilaista noin 80 prosenttia oli ainakin joltain osin tuen piirissä.

Romanikielen opetusta sai vuosina 2008–2015 noin 170–180 oppilasta. Vuonna 2019 opetusta sai 74 oppilasta. Korona-aika näyttää vähentäneen romanikieltä opiskelevien oppilaiden määrää entisestään.¹³⁴

Vuonna 2013 julkaistussa oikeusministeriön selvityksessä todettiin, ettei romanikieltä koskevan erillislain säätämiseen ole tarvetta, sillä romanien kielellisiä oikeuksia koskeva säädöspohja on olemassa. Sen sijaan olisi kyettävä puuttumaan käytännön ongelmiin, jotka estävät lainsäädännössä turvattujen oikeuksien toteutumista, kuten puutteeseen kelpoisista romanikielen opettajista ja eri ikäluokille suunnatusta kirjallisesta oppimateriaalista. Selvityksessä esitettiin, että romanikielen elvyttämiseksi tarvittaisiin lisää toimenpiteitä.¹³⁵

Romanikielen opetukseen on kiinnitetty huomiota myös Euroopan neuvoston Suomea koskevissa suosituksissa.¹³⁶ Kieliperuskirjaa koskevissa suosituksissa ovat nousseet esille tarve kouluttaa opettajia, tuottaa oppimateriaalia ja lisätä romanikielen opetustarjontaa. Vähemmistöpuiteyleissopimuksen osalta ministerikomitea on suositellut, että viranomaiset lisääisivät ponnistelujaan romanikielen elvyttämiseksi edistämällä aktiivisesti kielen opetusta ensimmäisenä kielenä kouluissa.¹³⁷

Suomen romanipoliittisen ohjelman (ROMPO 2) päätavoitteena on tukea romanien myönteisesti jatkunutta yhteiskunnallista integraatiota sekä kielellisten, kulttuuristen ja

133 Rajala S. ja Schwartz M. (2020). Romanilapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Selvitys vuosilta 2018–2019. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2020:26.

134 Opetushallituksen selvitys romanioppilaiden perusopetuksen tilanteesta. (2011), ja valtionavustustilastot.

135 Soininen, M. (2014).

136 Euroopan neuvoston ministerikomitea. (3.10.2018).

137 Euroopan neuvoston ministerikomitea. (12.2.2020).

sosiaalisten oikeuksien myönteistä kehitystä. Ohjelman yhtenä toimenpiteenä on, että romanikielen elvyttämiseksi laaditaan kansallinen toimenpideohjelma.¹³⁸

Opetushallitus asetti kesällä 2020 asiantuntijaryhmän valmistelemaan romanikielen elvytysohjelmaa. Asiantuntijaryhmä on kuullut ohjelman valmistelussa eri alojen asiantuntijoita. Myös romaniväestölle on järjestetty romanikielen elvytykseen liittyvä kuuleminen. Romanikielen elvytysohjelma toimenpide-esityksineen valmistuu vuonna 2022.¹³⁹ Ohjelma tulee sisältämään muun muassa esityksiä, jotka koskevat romanikielen opetusta ja harrastamista, romanikielen ja sen käyttöalojen lisäämistä, tutkimusta, kielenhuoltoa ja kirjallistamista. Lisäksi tavoitellaan eri kohderyhmille suunnatun romanikielisen kulttuuritarjonnan ja mediasisällön lisäämistä. Kaikilla ohjelman toimenpiteillä halutaan vahvistaa romanien oikeutta vaalia ja kehittää romanikieltä.¹⁴⁰ Romaniyhteisön rooli kielen elvytyksessä on tärkeä.¹⁴¹

Kielipoliittisen ohjelman valmistelun aikana on esitetty seuraavia keskeisiä romanikieltä koskevia haasteita:

Toivotaan selvennystä siitä, mitä perustuslain 17 §:n 3 momentin mukainen oikeus ylläpitää ja kehittää kieltä tarkoittaa romanikielisten osalta. On myös esitetty, että romanikielelle säädettäisiin oma romanikielen kielilaki. Romanikielen lautakunnan mukaan oma kielilaki olisi tärkeä romanikielen aseman parantamiseksi, sillä se voisi vahvistaa kielen näkyvyyttä.

Tärkeä on myös Ylen ohjelmiston ja muun median rooli. Yle on vuodesta 1995 alkaen tarjonnut viikoittaisen 15–20 minuutin ajankohtaislähetysten, jossa esitetään viiden minuutin uutiskooste romanikielellä. Kyseinen Romano Miritz-ajankohtaisohjelma radiossa on jo pitkään ollut ainoa romaneille suunnattu ohjelma.¹⁴²

Romanikielen opettajista on enenevässä määrin puutetta. Tärkeää olisi motivoida romanitaustaisia henkilöitä romanikielen opintojen pariin. Romanikielen kannalta olisi tärkeää, että yliopisto-opintojen syventävät opinnot voisi suorittaa maisterintutkintoon asti. Tarvitaisiin kuitenkin enemmän opiskelijoita, jotta tämä voisi olla mahdollista.

Romanikielen oppimateriaalitalanne on parantunut, mutta oppimateriaalin jatkumossa on edelleen puutteita. Digitalisaation hyödyntäminen ajantasaisen oppimateriaalin

138 Huttu, H. (toim.) (2018).

139 Rajala, S. ja Schwartz, M. Opetushallitus: Romaniasiaien neuvottelupäivän webinaari 16.9.2020.

140 Huttu, H. (toim.) (2018). Opetus- ja kulttuuriministeriö. (28.5.2021).

141 Rajala, S. ja Schwartz, M. Opetushallitus: Romaniasiaien neuvottelupäivän webinaari 16.9.2020.

142 Valtioneuvosto. (2013), s. 102.

tuottamisessa olisi tärkeää (esim. pelien hyödyntäminen). Etäyhteyksiä hyödyntävä opetus toisi uusia mahdollisuuksia myös romanikielen oppimiseen.

Vakavasti uhanalaisen kielen opettaminen on pedagogisesti haastavaa. Lisäksi oppilasryhmät ovat yleensä iältään ja taitotasoltaan epähöytenäisiä. Opetus järjestetään koulu-päivän aikana, joten monet kieltä osaavat eivät pysty toimimaan opettajina. Opetuksen kysyntä ja tarjonta eivät myöskään aina kohtaa.

Romanikielen elvyttäminen edellyttää romaniväestön osallistumista ja sitoutumista heitä koskevien asioiden eteenpäin viemiseen.

Maahanmuuttaneiden romaneiden osalta viranomaisissa asiointi edellyttää tulkkausta. Romanikielen kautta olisi mahdollista lisätä vuorovaikutusta heidän kanssaan, mutta käytännössä erityisesti lainasanasto vaikeuttaa keskinäistä ymmärtämystä.

Hyviä esimerkkejä romanikielen edistämisestä:

- Romanikielen elvytysohjelmaa valmistellaan parhaillaan.
- Helsingin yliopiston romanikielen ja -kulttuurin opintokokonaisuus tarjoaa opiskelijalle valmiuksia opettaa Suomen romanikieltä ja -kulttuuria eri kouluasteilla.
- Opetushallituksen myöntämä valtionavustus mahdollistaa romanikielen opetuksen perusopetusta ja lukiokoulutusta täydentävänä opetuksena.
- Romanikielisessä ns. kielipesätoiminnassa 2009–2015 oli poikkeuksellisesti mukana kaikenikäisiä romaneita. Toiminta painottui romanikielen suulliseen käyttöön ja se lisäsi romanien tietoisuutta kielen uhkaavasta tilanteesta.
- Yle on julkaisemassa romanikielisiä lastenohjelmia, muun muassa kuusiosaisen draamasarjan. Myös Yle Areenaan on suunnitteilla ohjelmaa.¹⁴³

7.3 Viittomakielet

Suomessa on kaksi kansallista viittomakieltä, suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli.

Kuurojen Liiton ajankohtaisen arvion mukaan Suomessa on noin 5 500 äidinkieleltään viittomakielistä henkilöä, joista noin 3 000 on kuuroja, huonokuuloisia tai kuurosokeita, jotka käyttävät viittomakieltä tunto- ja liikeaistin välityksellä. Noin 100 viittomakielisistä

143 Ylen julkisen palvelun johtaja Ismo Silvon kuuleminen 5.10.2021.

kuuroista on suomenruotsalaisia, ja he käyttävät suomenruotsalaista viittomakieltä.¹⁴⁴ Suomenruotsalainen viittomakieli on vakavasti uhanalainen.¹⁴⁵ Arvio viittomakielisten henkilöiden määrästä pohjautuu muun muassa Kelan tulkkaukspalvelujen käyttöä koskevaan tilastotietoon sekä muihin väestöä koskeviin tilastoihin.¹⁴⁶

Ei ole saatavilla väestötieteellistä tietoa muiden kuin kuurouden tai muun kuuloon, näköön tai puhevammaan liittyvän syyn takia viittomakielisiksi identifioituvien henkilöiden määrästä.¹⁴⁷ Osa äidinkieleltään viittomakielisistä on ns. kuulevia henkilöitä, jotka ovat kasvaneet viittomakieltä käyttävässä perheessä. Kuurojen vanhempien kuulevista lapsista osa on kaksikieliä siten, että viittomakieli on heidän toinen äidinkieltensä. Heistä käytetään myös lyhennettä coda (children of deaf adults) ja kuurojen henkilöiden kuulevista sisaruksista voidaan käyttää nimitystä soda (siblings of deaf adults).¹⁴⁸ Viittomakieliseen yhteisöön kuuluu myös esimerkiksi useita ammattialan edustajia, joiden työkielenä on viittomakieli, ja kasvava määrä maahanmuuttaneita viittomakieltä käyttäviä.

Viittomakielisten käytännön haasteet viranomaisten kanssa asioidessa liittyvät usein tulkkaukseen, kun he joutuvat esimerkiksi tilaamaan tulkin viranomaisen puolesta. Viranomaisten ylläpitämille sivustoille toivotaan myös enemmän viittomakielellä tarjottua tietoa. Erityisesti suomenruotsalaisella viittomakielellä tietoa on äärimmäisen harvoin saatavilla.¹⁴⁹

Käytännössä haasteita liittyy erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin. Tulkkauksen toimivuuden parantamisen lisäksi viittomakieliset toivoisivat enemmän mahdollisuuksia omakielisiin palveluihin. Myös hätäilmoitusten tekemiseen on liittynyt käytännön haasteita.

Viittomakielilain arvo on hyvin symbolinen, eivätkä viranomaiset tiedä, mitä lain mukainen edistämismääräys tarkoittaa. Tietoisuus perus- ja ihmisoikeuksista on usein huono, eikä aina ole selvää, milloin on kyse vammais- ja milloin kielikysymyksistä. Näin ollen esimerkiksi coda-lasten kielellisiä oikeuksia ei käytännössä ymmärretä.

Aluehallintovirastojen tekemässä peruspalvelujen arvioinnissa vuodelta 2019 selvitettiin, missä laajuudessa viittomakieliset ja coda-lapset osallistuvat varhaiskasvatukseen ja

144 Kuurojen Liitto ry. (28.6.2021). Lausunto. Kieliryhmien kuuleminen kielikertomukseen 2021.

145 Kotimaisten kielten keskus: Suomen viittomakielet. Haettu 5.5. osoitteesta: https://www.kotus.fi/kielitieto/kielet/suomen_viittomakielet.

146 Kuurojen Liitto ry. (28.6.2021).

147 Rainò, P. (2021).

148 Kuurojen Liitto ry. (28.6.2021).

149 Rainò, P. (2021).

esiopetukseen ja kuinka paljon varhaiskasvatuksessa on viittomakieltä taitavaa henkilöstöä.¹⁵⁰ Kyseisen selvityksen mukaan varhaiskasvatukseen osallistui 30 viittomakieltä käyttävää lasta ja esiopetukseen 15 (coda-lapsia 31 ja 8). Selvityksen mukaan viittomakielentaitoista henkilöstöä oli yhteensä 221 henkilöä (tarkkaa tietoa viittomakielen taitotasosta ei ole). Selvityksen perusteella keskeisenä haasteena on saada lapset ja henkilöstö kohtaan, eli että henkilöstö olisi siellä, missä lapset ovat varhaiskasvatuksessa.¹⁵¹

Suomessa on mahdollista väitellä tohtoriksi asti viittomakielellä, joten koulutusmahdollisuuksia on. Käytännössä haasteena on kuitenkin pidetty esimerkiksi sitä, että erityisopettajien koulutusta ei ole tarjolla viittomakielellä.

Molemmilla kotimaisilla viittomakielillä tehdään korpus-työtä. Myös kielineuvontatyötä tehdään. Pitkäaikaisen kielten elvyttämisen kannalta haasteellista on, että toimintamäärärahat ovat aina määräaikaista, hankesidonnaisia.

Oikeusministeriön vuonna 2016 julkaisemassa selvityksessä todettiin, että erittäin uhanalaisen suomenruotsalaisen viittomakielen elvyttämisestä tarvittaisiin kokonaisvaltainen ohjelma.¹⁵² Suomenruotsalaisen viittomakielen elvyttämisestä on tehty kielisuunnitelma¹⁵³, joka toimii edunvalvontatyötä ohjaavana asiakirjana. Finlandssvenska teckenspråkiga rf. ja Kuurojen Liitto pitävät tärkeänä elvyttämisohjelman laatimista.

Oikeusministeriön selvityksessä nousivat esille kieltä osaavien opettajien ja tulkkien puute sekä tutkimuksesta vastaavan tahon tarve. Näissä asioissa on osittain edetty viime vuosina, vaikka esimerkiksi suomenruotsalaista viittomakieltä (ja erityisesti sitä hyvin) osaavien tulkkien määrä on vielä riittämätön.¹⁵⁴

Opetus- ja kulttuuriministeriö on rahoittanut suomenruotsalaisen viittomakielen elvyttämisen suunnittelua ja koordinaatiota. Humanistisen ammattikorkeakoulun (Humak) toteuttamat Livs-koulutushankkeet olivat osa suomenruotsalaisen viittomakielen elvytystyötä. Vuosina 2015–2017 Livs I -hankkeessa muun muassa suunniteltiin ja toteutettiin kieliasiantuntijakoulutus, kerättiin opetusmateriaalia ja koottiin suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjien verkosto kouluttajatarpeita varten. Vuosina 2018–2020 Livs II -hankkeessa toteutettiin suomenruotsalaisen viittomakielen tulkkiprojekti

150 Peruspalvelujen arviointi 2019: Viittomakieliset ja CODA-lapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Haettu 2.9.2021 osoitteesta: <https://www.patio.fi/web/pepa-2019-valtakunnallinen/varhaiskasvatus-ja-esiopetus>.

151 Viittomakielen yhteistyöryhmän pöytäkirja 3/2020, 6.10.2020.

152 Soininen M. (2016). Selvitys suomenruotsalaisen viittomakielen kokonaistilanteesta 2016. Oikeusministeriön julkaisu 2/2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-490-7>.

153 Finlandssvenska teckenspråkiga r.f./ Elin Westerlund (2021). Bakgrund till språkplanen för finlandssvenskt teckenspråk.

154 Soininen M. (2016).

(25 opiskelijaa). Siinä on tuotettu työmarkkinoille mahdollisimman nopeasti suomenruotsalaisen viittomakielen tulkkeja.

Kuurojen Liitolle on myönnetty vuosina 2019 ja 2020 avustusta suomenruotsalaisen viittomakielen elvytystyön jatkamiseksi. Kuurojen Liitto koordinoi suomenruotsalaisen viittomakielen elvyttämistä koskevaa Språkstyrka-hanketta, jonka pohjalta Finlandssvenska teckenspråkiga r.f. päivittää tänä vuonna kielisuunnitelmaa.

Valmistelutyön aikana on esitetty seuraavia keskeisiä viittomakielisiä koskevia haasteita:

Viittomakieliset oppilaat tulisi huomioida paremmin varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa.¹⁵⁵ Viittomakielisten lasten oikeus saada varhaiskasvatusta omalla äidinkielellään on noussut esille muun muassa eduskunnan varhaiskasvatuslaista antamassa lausumassa ja eduskunnan oikeusasiamiehen lausunnossa varhaiskasvatuslain muuttamisesta.¹⁵⁶

Viittomakielten opetusta kaivataan enemmän. Viittomakielten tai viittomakielisen opetuksen saamiseen vaikuttavat kuntien taloudelliset resurssit. Kuntien käytännöt opetuksen järjestämisessä vaihtelevat. Viittomakieltä ei mainita asetuksessa, jonka nojalla kunta voi saada valtionavustusta perusopetusta täydentävään opetukseen. Viittomakieliset lapset ja nuoret asuvat hajallaan, mikä vaikeuttaa opetuksen saamista.

Myös oppimisympäristöllä on keskeinen merkitys viittomakieliselle lapselle tai nuorelle.

Viittomakielisiä oppilaita ei aina tunnisteta. Ei esimerkiksi aina tiedetä, käyttääkö oppilas viittomakieltä vai tukiviittomia.¹⁵⁷ Oppilaiden tunnistamista hankaloittaa osaltaan mahdollisuus rekisteröidä vain yksi kieli äidinkieleksi, sillä viittomakieliset oppilaat ovat usein monikielisiä. Koska coda-lapsi kuulee, hän ei ole oikeutettu viittomakieliseen opetukseen eikä viittomakielen opetukseen äidinkielenä perusopetuksessa.

Viittomakielten oppimateriaalitalanne on haastava ja aloitettuja projekteja on jäänyt kesken.

Yleisten kielitutkintojen suorittaminen viittomakielellä vaatisi lainsäädännön muutoksen – ilman kyseistä muutosta viittomakieleen liittyviä kielitaitovaatimuksia ei voida asettaa.¹⁵⁸

155 Ks. myös Opetushallitukset selvitykset: Selin-Grönlund, P., Rainò, P., Martikainen, L. (2014). Kuurojen ja viittomakielisten oppilaiden lukumäärä ja opetusjärjestelyt. Selvitys lukuvuoden 2013–2014 tilanteesta. Raportit ja selvitykset 2014:11. Viittomakieliset oppilaat perusopetuksessa. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2016:2.

156 Eduskunnan vastaus EV 67/2018 vp - HE 40/2018 vp.; HE 148/2021 vp, s. 29.

157 Selin-Grönlund, P., Rainò, P., Martikainen, L. (2014).; AVI:n selvitys perusopetuksen tilanteesta.

158 Selvitys viittomakielen sisällyttämisestä yleisiin kielitutkintoihin. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2012:9. <https://docplayer.fi/6988766-Selvitys-viittomakielen-sisallyttamisesta-yleisiin-kielitutkintoihin.html>.

Viittomakielisten lasten ja perheiden tilanteet ja tarpeet ovat hyvin moninaisia. Kuuroista lapsista suurin osa syntyy kuuleville vanhemmille eli perheisiin, joissa ei ennestään osata viittomakieltä. Jyväskylän yliopiston toteuttaman selvityksen mukaan lähes 50 prosenttia kuulovammaisten lasten vanhemmista koki oman viittomakielen taitonsa huonoksi tai olemattomaksi.¹⁵⁹

Viittomakielisten lasten perheet tarvitsevat enemmän tietoa eri vaihtoehdoista, kuten mahdollisuuksista oppia viittomakieltä ja saada viittomakielen opetusta. Esimerkiksi sopeutumismahdollisuksena annettava viittomakielen opetus perheille on tärkeää. Käytännössä opetusta ei yleensä myönnetä perheille lääkärinlausunnon perusteella.

Suomenruotsalaisella viittomakielellä opetus ja koulutusmahdollisuudet ovat vähäiset ja lisää tukea tarvittaisiin. Yksittäisiä toimia on toteutettu, mutta pysyvyys puuttuu. Etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen mahdollisuudet olisivat tärkeitä, sillä oppilaat asuvat todella hajallaan. Suomenruotsalaisen viittomakielen elvyttämiseksi tarvitaan vielä konkreettisempia toimenpiteitä ja tukea eri osa-alueilla (tutkimus, koulutus, tulkkaus, kielenhuolto). Esimerkiksi kielineuvontatyölle ei ole pysyvää tukea.

Viittomakielistä yhteisöä tarkastellessa esiin nousevat sekä vammaisuuden että kielen näkökulma. Lapsia tarkastellaan usein vain vamman kautta, minkä vuoksi lapsen asema esimerkiksi opetuksessa on hyvin erilainen kuin muilla kielillä. Vamma halutaan usein parantaa, minkä takia esimerkiksi kielipesätoiminta ja viittomakielen vahvistaminen saatetaan kyseenalaistaa. Käytännössä viittomakielisiä lapsia tarkastellaan edelleen vammaisuus-, eikä kielinäkökulmasta.

Hyviä esimerkkejä viittomakielten edistämisestä:

- Ensimmäinen viittomakieliasioiden neuvottelukunta on asetettu toimikaudeksi 11.2.2021–10.2.2025.¹⁶⁰
- Valtioneuvoston koronatilannetta koskevassa tiedottamisessa käytettiin viittomakieltä.¹⁶¹
- Suomenruotsalaisen viittomakielen asemaa on edistetty viime vuosina hankkeilla, joilla on muun muassa koulutettu kielen ohjaajia ja tulkkeja.

159 Tutkijatohtori Laura Kanto, kieli poliittisen ohjelman valmisteluryhmän kuuleminen 15.10.2021. Viittomakieltä omaksuvien lasten kielitaidon arviointi, kartoitus ja tukitoimenpiteet (VIKKE) -hanke: <https://vikke.nmi.fi>.

160 Oikeusministeriö. (2021). Viittomakieliasioiden neuvottelukunta. Haettu 25.11.2021 osoitteesta: <https://oikeusministerio.fi/viittomakieliasioiden-neuvottelukunta>.

161 Valtioneuvoston kanslian suositus viittomakielten käytöstä valtioneuvoston viestinnässä: <https://vnk.fi/suositus-viittomakielten-kaytosta>.

- Suomenruotsalaisen viittomakielen tutkimusvastuusta on sovittu ja se kuuluu yhteisesti Helsingin ja Jyväskylän yliopistoille.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi vuonna 2018 rahoitusta Opettajankoulutuksen kehittämisohjelman toimeenpanoon suomalaisen viittomakielen opetuksen kehittämissuunnitelmalle. Hankkeessa on toteutettu viittomakielen opettajien täydennyskoulutusta opettajankoulutuksen saaneille sekä kentällä toimiville viittomakielisille opettajille, joilta puuttuu viittomakielen lingvistinen ja/tai pedagoginen koulutus. Samalla on kehitetty valtakunnalliseen käyttöön viittomakielen opetuksen digitaalista oppimateriaalia.
- Muutamissa kunnissa toteutettu suomi-viittomakieli -yhteisopettajuus on edistänyt viittomakielisten oppilaiden mahdollisuuksia saada opetusta viittomakielellä ja kehittyä kaksi- tai monikieliseksi ja -kulttuuriseksi.
- Ylen viittomakielinen ohjelmatarjonta on laajentunut viime vuosina viittomakielisistä uutisista ja ajankohtaisohjelmista viitotuiksi erityislähetyksiksi. On myös viitottuja lastenohjelmia.

7.4 Karjalan kieli

Karjalan kieli on Suomessa autoktoninen eli kotoperäinen kieli ja suomen läheisin suku-kieli, jota on puhuttu Suomen alueella yhtä kauan kuin suomeakin. Tähän asti karjalan kieli on näkynyt suomalaisessa yhteiskunnassa hyvin vähän, sillä karjalaisille on tarjottu koulusivistystä ja muita palveluja suomen kielellä. Samalla karjalan kieli on tullut uhanalaiseksi.

Suomen karjalankielisistä ei ole olemassa kattavia tilastotietoja. Väestötietoihin karjalan kielen voi merkitä äidinkieleksi kohdassa ”Muu” ja kertoa lisäselityksenä, mistä kielestä on kysymys.¹⁶² Karjalan kielen oli ilmoittanut vuonna 2021 äidinkielekseen 213 henkilöä¹⁶³. Väestötietojärjestelmään rekisteröity äidinkieli ei kuitenkaan kerro siitä, kuinka paljon jotain tiettyä kieltä Suomessa käytetään¹⁶⁴. Karjalan kielen käyttäjien määriä on tutkittu Suomessa vain vähän¹⁶⁵.

162 Valtioneuvoston kanslia. (2017), s. 31.

163 Tilastokeskuksesta 2/2022 sähköpostitse saatu tiedonanto.

164 Äidinkieli sekä asiointikieli talletetaan väestötietojärjestelmään henkilön itsensä antaman ilmoituksen perusteella. Ilmoitusten luotettavuutta tai ajantasaisuutta ei varmisteta viranomaisen toimesta (ks. HE 89/2008 vp, s. 78).

165 Sarhimaan mukaan Suomessa on karjalaa päivittäin puhuvia noin 5 000 ja vähintään melko hyvin taitavia noin 11 000. Sarhimaan, A. (2017). *Vaietut ja vaiennetut: karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Monelle karjala on vain yksi kotikieli muiden kielten (useimmiten suomen kielen) rinnalla, mitä viralliset tilastot eivät ilmennä.¹⁶⁶ Karjala on ollut Suomessa ei-alueellinen kieli sen jälkeen, kun karjalankielinen Raja-Karjalan alue luovutettiin Neuvostoliitolle ja sen väestö asutettiin eri puolille Suomea. Monien yhteiskunnallisten tekijöiden yhteispaineen vuoksi karjalan puhujamäärät ovat romahtaneet, ja kielestä on tullut uhanalainen.¹⁶⁷

Karjalan kieli jakautuu kahdeksi päämurteeksi, jotka ovat varsinaiskarjala ja livvinkarjala (aunuksenkarjala). Varsinaiskarjalassa on kaksi suurta alamurretta: vienankarjala ja eteläkarjala¹⁶⁸. Kaikkia edellä mainittuja murteita puhutaan Suomessa, ja kaikki ovat yhtäläisesti suojelun, tuen ja kehittämisen tarpeessa. Karjalalla ei ole yhtä yhtenäistä kirjakieltä. Kaikilla murteilla on omat kirjalliset muotonsa, joista vienan- ja livvinkarjalan normitus on tehty Venäjällä vuodesta 1989 alkaen ja eteläkarjalan kirjakielistämistä tehdään parhaillaan Suomessa.

Karjalan kielen asemaa Suomessa tutkineen ELDIA-hankkeen kehittämä Eurooppalaisten kielten elinvoimaisuusbarometri EuLaViBar osoitti, että karjala on viisiportaisen arviointiasteikon alimman kategorian heikommassa päässä ja vakavasti ja kriittisesti uhanalainen kaikilla arvioinnin alueilla, mikä tarkoittaa sitä, että tehokkaat ja kohdennetut toimet karjalan tukemiseksi on aloitettava viipymättä.¹⁶⁹ Projektin tulokset osoittavat, että enemmistö karjalankielisistä pitää kielensä säilymisen ja elpymisen avainkysymyksenä lasten kielitaidon luomista, ylläpitämistä ja kehittämistä.

ELDIA:n karjalaa koskeva loppuraportti esittää seuraavat suositukset: 1) Suomen karjalankielisten yhteiskunnallisen näkyvyyden parantaminen, 2) kielen ja identiteetin vahvistaminen nykyaikaa ja tulevaisuutta varten, 3) virallisen karjalan kielen elvytysohjelman luominen, 4) yhteiskunnan pitkäjänteinen taloudellinen tuki kielitaidon palauttamiseksi ja vahvistamiseksi.¹⁷⁰ ELDIA suosituksissaan ja myös kieliyhteisön jäsenet ja karjalan asiantuntijat ovat pitkään ja toistuvasti vaatineet karjalan lainsäädännöllisen aseman saattamista samalle tasolle muiden kotoperäisten ja Suomessa vanhastaan puhuttujen kielten kanssa.

166 Karjalazet Nuoret Suomes – Karjalaiset Nuoret Šuomešša ry. (23.6.2021). Lausunto: Karjalaiset Nuoret Šuomešša ry:n vastaukset oikeusministeriön kieliyhdyntien kuulemiseen hallituksen kertomukseen kielilainsäädännön soveltamisesta 2021.

167 Sarhimaa. (2017).

168 On tähdennettävä, että ei eteläkarjalalla ei tässä tarkoiteta Suomen Etelä-Karjalan maakunnassa puhuttua suomen murretta. Kielimuodosta on kieliyhteisössä käytetty vaihtelevasti suomenkielisiä nimityksiä eteläkarjala ja varsinaiskarjala, karjalaksi suvkarjala ja varzinkarjala.

169 Sarhimaa, A. (2013). Karjalan kieli Suomessa. ELDIA-projektin tuloksia. *Studies in European Language Diversity* 27.1. ELDIA: Wien. [https://phaidra.univie.ac.at/detail_object/o:409753]; päivitetty ja laajemmin kommentoidut suositukset ks. Sarhimaa, A. (2017). *Vaietut ja vaiennetut: karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 193–203, 214–221, 224–226–235.

170 Sarhimaa, A. (2013).

Tämä koskee karjalan lisäämistä perustuslakiin ja opetusta ja varhaiskasvatusta koskeviin lakeihin sekä karjalan kielilain laatimista.¹⁷¹

Opetus- ja kulttuuriministeriö on osoittanut vuoksiksi 2021–2022 karjalan kielen elvytyksen valtionavustuksen Itä-Suomen yliopistolle (yhteensä 200 000 euroa). Aikaisemmin Karjalan Kielen Seura ry. toteutti elvytystä vuosina 2017–2019. Yliopiston karjalan kielen elvytyshankkeen perustana on karjalan kielen ja muiden vähemmistökielten tutkimuksen tuottama tieto. Itä-Suomen yliopisto toimii yhteistyössä kieliyhteisön kanssa kaikki karjalan murteet huomioiden ja karjalan kielen asiantuntijoita kuullen. Kaksivuotisen rahoituksen aikana muun muassa kehitetään karjalan kielen ja kulttuurin opetusta sekä tuotetaan oppimateriaaleja.¹⁷² Elvytyksen kokemuksia käytetään hyväksi pitkin matkaa, ja ne auttavat osaltaan tulevan elvytyksen suunnittelussa.¹⁷³

Karjalan kieltä varten ei ole tehty asiantuntijatyöhön perustuvaa pitkän tähtäimen elvytysohjelmaa, ja sellaisen tarve on ilmeinen. Kielipoliittisen ohjelman valmistelutyön aikana on toistuvasti esitetty, että karjalan elvyttämistä varten tarvitaan asiantuntijaryhmän valmisteleva laaja-alainen tiekartta, joka ottaa huomioon kokonaisuuden ja pyrkii luomaan pitkäjänteisen kokonaiskehityksen menestyksekkäälle elvytystoiminnalle.¹⁷⁴

Karjalan kieltä ei opeteta tällä hetkellä lainkaan varhaiskasvatuksessa tai koulussa, eikä kieltä mainita näitä koskevassa lainsäädännössä. Karjalan kielen opetusta koskevat samat säännökset kuin äidinkielen ja kirjallisuuden sekä vieraiden kielten opetusta. Karjalan kieltä on mahdollista opiskella 1. äidinkielen ja kirjallisuuden oppimääränä (muu oppilaan äidinkieli -oppimäärä) 2. vieraan kielen oppimääränä (A- tai B-kielenä) tai perusopetusta tai lukiokoulutusta täydentävä oman äidinkielen opetuksena erillisen valtionavustuksen turvin. Käytännössä opetusta ei ole tarjolla. Karjalan kieltä ja kulttuuria voi opiskella Itä-Suomen yliopistossa sivuaineena, ja siitä ovat olemassa perus-, aine- ja syventävät opinnot. Karjalan perusopinnot ovat syksystä 2021 alkaen tarjolla myös avoimessa yliopistossa, ja etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen kautta ne ovat kaikkien kiinnostuneiden ulottuvilla.¹⁷⁵ Itä-Suomen yliopisto on myös karjalan kielen tutkimuksen keskus sen jälkeen, kun karjalan tutkimuksen resursseja siirrettiin sinne Kotuksesta 2012.

171 Sarhima, A. (2017), s. 244, 214–219. Sarhima, A. (14.9.2020). Kotoperäinen karjalan kieli tarvitsee oman kieliain [vieraskynä]. Helsingin Sanomat. Haettu 22.7.2021 osoitteesta: <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000006634710.html>. Professori emerita Pirkko Nuolijärven kirjalliset kommentit kuulemistilaisuudessa 16.9.2021, professori Anneli Sarhimaan kommentit valmisteluryhmälle 16.9.2021 sekä kuulemistilaisuudessa 15.10.2021.

172 Itä-Suomen yliopisto: Karjalan kielen elvytys Itä-Suomen yliopistolle. Haettu 2.9.2021 osoitteesta: <https://www.uef.fi/fi/artikkeli/karjalan-kielen-elvytys-ita-suomen-yliopistolle>

173 Opetus- ja kulttuuriministeriö. (28.5.2021).

174 Professori emerita Pirkko Nuolijärven, professori Annika Pasasen ja professori Anneli Sarhimaan lausunto kielipoliittisen ohjelman valmisteluryhmälle 20.10.2021.

175 Itä-Suomen yliopiston verkkosivut: <https://www.uef.fi/fi/artikkeli/karjalan-kielta-ja-kulttuuria-avoimessa-yliopistossa>.

Karjalan kielenhuoltoon varten ei ole olemassa omaa kielilautakuntaa, eikä missään tehdä koordinoidusti nykykarjalan sanakirjatyötä.

Vertailun vuoksi voidaan todeta, että Karjalan tasavallassa karjalan kieltä opetettiin luku-vuonna 2019/2020 27 koulussa ja sitä opiskeli yhteensä 2166 koululaista. Venäjän puolella, Vieljärvellä, toimii myös tällä hetkellä ainoa karjalan kielen kielipesä.

Euroopan neuvoston ministerikomitea on suositellut virallistamaan vuoropuhelun karjalankielisten edustajien kanssa, jotta voidaan vahvistaa heidän suojeluaan kansallisessa lainsäädännössä. Lisäksi se on suositellut viranomaisia lisäämään ponnistelujaan karjalan kielen elvyttämiseksi edistämällä aktiivisesti kielen opetusta ensimmäisenä kielenä kouluissa.¹⁷⁶

Valmistelutyön aikana on esitetty seuraavia keskeisiä karjalan kieltä koskevia haasteita ja ehdotuksia:

Karjalan kieltä ei mainita perustuslaissa eikä opetusta ja varhaiskasvatusta koskevissa laeissa eikä laissa Yleisradio Oy:stä. Karjalalla ei ole myöskään omaa erillistä kielilakia.

Karjalan kieleltä puuttuu asiantuntijoiden laatima pitkän tähtäimen toimenpideohjelma. Valmisteluryhmälle on ehdotettu, että perustettaisiin asiantuntijaryhmä, jonka tehtävänä olisi laatia tiekartta ja toimenpideohjelma karjalan kielen aseman parantamiseksi, ja että tähän sisältyisivät kielen elvytysohjelman ja lainsäädännön tarpeiden harkinta tai valmistelu.

Elvytystoimintaa varten tarvitaan pitkäaikainen ja riittävä taloudellinen tuki.

Elvytysohjelman toimeenpanoa varten on ehdotettu perustettavaksi Itä-Suomen yliopistoon samantyyppinen institutionalisoitu vastuutaho kuin on saamen kielellä sekä romani- ja viittomakielillä. Karjalan kieleltä puuttuu oma kielilautakunta. On ehdotettu tällaista perustettavaksi esimerkiksi Kotukseen tai Itä-Suomen yliopiston yhteyteen. Kotuksen yhteydessä toimivat jo saamelaiskielten, viittomakielten ja romanikielen lautakunnat.

Karjalaa ei opeteta varhaiskasvatuksessa eikä koulussa. Kaikenikäisillä on oikeus oppia sukunsa kieli, joten tarvitaan karjalankielistä varhaiskasvatusta, karjala oppiaineeksi kouluhin ja kielikoulutusta aikuisikäisille. Etäyhteyksiä hyödyntävä opetus toisi uusia mahdollisuuksia myös karjalan kielen oppimiseen. Tarvitaan tukea karjalankielisen identiteetin rakentamiseen.

¹⁷⁶ Euroopan neuvoston ministerikomitea. (12.2.2020).

Karjalankielinen mediatarjonta on hyvin niukkaa, ja Yleltä on toivottu karjalankielisille suunnattua ohjelmatuotantoa.

On ehdotettu karjalaa koskevan EuLaViBar-barometrin toistamista säännöllisin väliajoin kielitilanteen kehittymisen seuraamiseksi.

Suomenkielinen enemmistö tuntee karjalan kielen huonosti, joten kielen yhteiskunnallista näkyvyyttä on parannettava.

Hyviä esimerkkejä karjalan kielen edistämisestä:

- Karjalan kielen tilanteesta Suomessa on saatavissa tutkimusta, joten tarvittavista toimenpiteistä on olemassa tietoa.¹⁷⁷
- Karjalan kielen yliopisto-opetus antaa opiskelijoille valmiuksia työskennellä monipuolisesti karjalan kielen opettamiseen ja elvyttämiseen liittyvissä tehtävissä. Opiskelijamäärät ovat olleet kasvussa.
- Karjalan kielen suosio avoimessa yliopistossa on ollut huomattava.¹⁷⁸
- Ylen karjalankieliset uutiset (vuodesta 2015) ovat olleet tärkeitä karjalankielisille ja tehneet kieltä tunnetuksi myös suomenkielisten keskuudessa. Yle aikoo tarjota karjalankielisiä lastenohjelmia (karjalankielisiä satuja Areenassa).¹⁷⁹
- Kielipesätoiminnan pienimuotoisesta kokeilusta on saatu myönteisiä kokemuksia, ja se on tukenut lasten kielen oppimista ja aktivoinut kokonaisia perheitä ja kieliyhteisöä käyttämään karjalaa.
- Karjalaisyhdistykset ovat olleet aloitteellisia karjalan kielen opetuksen järjestämisessä vapaan sivistystyön kentällä.

177 ks. ELDIA-hankkeen ehdotukset Laakso ym. 2016: 204–216 ja Sarhimaa 2017: 267–275.

178 Ylen verkkosivut: <https://yle.fi/uutiset/3-12118508> (25.11.2021).

179 Ylen julkisen palvelun johtaja Ismo Silvon kuuleminen 5.10.2021.

7.5 Muut kielet

Kotoperäisiin kieliimme kuuluvat myös tataari ja jiddiŝh. Suomen tataareja on noin 800–900, joista taatarikielen taitajia on vain murto-osa. Tataarin kielen oli merkinnyt äidinkielekseen 207 vuoden 2020 lopussa Suomessa vakituisesti asuvaa henkeä. Suomen juutalaiseen yhteisöön kuuluu noin 1 800 jäsentä. Jiddiŝh on vaarassa kadota Suomessa, sillä äidinkielenään sitä puhuvia on enää vain parikymmentä henkeä.¹⁸⁰

Muiden kuin kotoperäisten kielten puhujien määrä Suomessa on kasvanut tasaisesti viime vuosien aikana. Suomen väkiluku kasvaa, mutta suomen- ja ruotsinkielisten osuus väestöstä on viime vuosina vähentynyt, kun taas vieraskielisten eli muiden kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisten määrä on koko ajan hieman lisääntynyt. Vuoden 2016 lopussa Suomessa asui reilu 350 000 vieraskielistä, kun heitä vuoden 2012 tilastojen mukaan oli noin 267 000. Vuoden 2017 hallituksen kertomuksessa kielilainsäädännön soveltamisesta todettiin, että Suomessa oli rekisteröity noin 160 eri kieltä äidinkieleksi.¹⁸¹

Viime vuosien osalta näyttää myös siltä, että muuttovoitto ulkomailta on luonnollista väestönkasvua voimakkaampaa. Väestörakenteen muutoksilla ja kieliryhmien kasvulla on vaikutuksia Suomessa vallitseviin kielioloihin, jotka ovat nopeasti monimuotoistuneet.¹⁸²

Vuoden 2020 lopussa Suomessa asui vakituisesti 432 847 vieraskielistä henkilöä. Vieraskielisiksi luetaan henkilöt, joiden äidinkieli on jokin muu kuin suomi, ruotsi tai saame. Vuoden 2020 lopun tilastotietojen mukaan Suomen suurimpia kieliryhmiä suomen- ja ruotsinkielisten jälkeen ovat venäjänkieliset (84 190 henkilöä), vironkieliset (49 551 henkilöä), arabiankieliset (34 282 henkilöä), englanninkieliset (23 433) ja somalinkieliset (22 794).¹⁸³

Samalla kun vieraskielisten henkilöiden määrä Suomessa on kasvanut, on lisääntynyt myös tarve saada tietoa siitä, millä kielellä he voivat asioida viranomaisissa. Vieraskielisten oikeus saada palvelua viranomaisissa toteutuu tulkkauksen kautta. Lähtökohtaisesti riittävä on tulkkaus sellaiselle kielelle, jota henkilö ymmärtää.

Oman äidinkielen opetus ja ylläpitäminen edistävät maahanmuuttajien kasvamista kulttuuriseen ja kielelliseen moninaisuuteen sekä kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan. Oman äidinkielen opetuksen on todettu muun muassa vahvistavan maahanmuuttotaustaisten identiteettiä ja parantavan oppimistuloksia. Kunnat voivat järjestää oman

180 Valtioneuvosto. (2017).

181 Valtioneuvosto. (2017), s. 31–32.

182 Valtioneuvosto. (2017), s. 25.

183 Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus [8.7.2021] <http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html>.

äidinkielen opetusta oppilailleen. Omaa äidinkieltä on mahdollista opiskella 1. äidinkielen ja kirjallisuuden oppimääränä (muu oppilaan äidinkieli -oppimäärä), 2. vieraan kielen oppimääränä (A- tai B-kielenä) tai 3. perusopetusta tai lukiokoulutusta täydentävänä oman äidinkielen opetuksena erillisen valtionavustuksen turvin.¹⁸⁴

Kielipoliittisen ohjelman valmistelun aikana on esitetty seuraavia keskeisiä muita kieliä koskevia haasteita:

Oman äidinkielen opetukseen liittyy paljon haasteita, jotka ovat kuitenkin hyvin kieli-kohtaisia. Opetuksen saaminen vaihtelee kunnittain. Mahdollisuudesta saada opetusta ei myöskään tiedoteta riittävästi. Opetusryhmien minimikokoa nostetaan, ja ryhmät ovat hyvin heterogeeniset, samassa ryhmässä on eri-ikäisiä ja -tasoisia oppilaita. Opetus tapahtuu iltapäivällä muun koulupäivän jälkeen jossain muualla kuin omassa koulussa. Opetuksen tuntimäärä on myös koettu liian pieneksi. Oppimateriaalia ei ole saatavilla kaikissa kielissä. Kaksi tuntia opetusta viikossa on vähäinen määrä, ja sitä tulisi nostaa. Ongelmia on myös opettajien kelpoisuusvaatimuksissa, kelpoisuuden hankkimisessa ja työehdoissa. Oman äidinkielen opetuksen tulisi olla osa opetusohjelmaa, ei erillään siitä, kuten nykyisin.¹⁸⁵

Haasteena on pidetty myös sitä, että osa muita kieliä äidinkielenä puhuvista voi hankkia todistuksen kielitaidostaan YKI-testeissä (englanti, espanja, saksa, italia, venäjä, ranska) tai ylioppilaskirjoituksissa (englanti, espanja, saksa, italia, venäjä, ranska, portugali), mutta esimerkiksi suurten vähemmistökielten edustajilla kuten vironkielisillä ei ole mahdollisuutta todistaa äidinkielen taitoa.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) selvittää parhaillaan oman äidinkielen opetuksen nykytilaa ja vaikuttavuutta. Se on osa isompaa maahanmuuttotaustaisten perusopetuksessa olevien oppilaiden perustaitojen ja opetuskielen vahvistamisen toimenpideohjelmia, joka on myös osana Oikeus Oppia -ohjelmaa.¹⁸⁶

Muiden kieliryhmien kokemat haasteet viranomaisissa liittyvät pitkälti tulkkaukseen, kuten tulkkauksen laadun suureen vaihtelevuuteen. Työ- ja elinkeinoministeriössä valmistellaan parhaillaan ohjeistusta tulkkauspalveluiden käyttöön kotoutumista edistävissä palveluissa ja tarkastellaan myös tulkkauksen laatua koskevia kriteereitä.

Muita kieliä koskevia haasteita on syytä selvittää vielä erikseen.

¹⁸⁴ Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Opetushallitus.

¹⁸⁵ Lähteenä esim. Oman äidinkielen opettajat ry:n puheenjohtajan Larissa Aksinovitsin esitys ”Oman äidinkielen opetuksen tilannekuva”.

¹⁸⁶ Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Hyviä esimerkkejä muiden kuin kotoperäisten kielten edistämisestä tai muita kieliä käyttävien tukemisesta:

- Oman äidinkielen opetus on keskeistä, jotta perustuslain 17 §n 3 momentin mukainen oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan toteutuisi. Oman äidinkielen opetuksen merkitys on tunnistettu, ja opetusta tarjotaan eri kielillä.
- Kielten moninaisuus ja kielitietoisuus ovat lähtökohtia opetuksessa.
- Ylen venäjänkieliset uutiset lähetetään arkipäivisin. Verkko uutisia on tarjottu erityisesti koronan aikana muillakin kielillä, esimerkiksi somaliksi, arabiaksi ja syyriaksi.
- Tekninen apuväline Ylen kielikoulu kääntää usealle kielelle Yle Areenassa tekstitettyä ohjelmaa. Kyseessä on ennemminkin apuohjelma kuin omakielinen palvelu Areenassa. Se toimii esimerkiksi maahanmuuttajaryhmien kielen oppimisen apuvälineenä.
- Myös Ylen ohjelmistotarjonnan suunnittelussa on tunnistettu selkokielisyyden tarve muita kieliä käyttävien näkökulmasta. Selkokielisten uutisten merkitys muita kieliä puhuvien kulttuurisen kotoutumisen ja osallisuuden tunteen kokemisen kannalta on tärkeä. Niitä käytetään myös kansalliskielten opetuksessa.
- Selkokielen käyttäminen helpottaa osaltaan myös yhteiskuntaan integroitumista, ja viranomaiset ovat lisänneet selkokielistä viestintää.

7.6 Kieliryhmien yhteiset haasteet

Kieliryhmiä yhdistävä keskeinen haaste on niiden alueellinen hajaantuneisuus ympäri Suomea. Tästä johtuu, että esimerkiksi kielten opetusryhmät ovat usein hyvin pieniä tai opetusryhmää on vaikea saada koottua. Kielten opetusryhmät saattavat myös koostua hyvin eri-ikäisistä ja -tasoisista oppilaista. Käytännössä kielten opetusta järjestetään usein koulupäivän ulkopuolella, mikä ei johdu asiaa koskevista säädöksistä, vaan on opetuksen käytännön järjestämiseen liittyvä haaste. Kuntien on vaikea järjestää opetusta koulupäivän aikana, jos ryhmään kuuluu oppilaita useista eri kouluista.

Valmisteluryhmän järjestämissä kuulemisissa on tuotu esille, että perusopetusta ja lukio-koulutusta täydentävän kielten opetuksen tuntimäärä (kaksi tuntia viikossa) olisi liian vähäinen äidinkielen taitojen kehittymisen kannalta. Toisaalta tuntimäärää on myös välillä nostettu, mutta oppilaat eivät välttämättä ehdi osallistumaan enempään.

Eräät kielen elvytyksen asiantuntijat ovat ehdottaneet, että kaikkien kieliryhmien äidinkielen tai heidän kotonaan käyttämän muun kielen opetus olisi osa tuntijakoa ja oppimäärää perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa, eikä perusopetusta tai lukiokoulutusta

täydentävää opetusta, kuten nykyisin. Oman äidinkielen opetus voitaisiin toteuttaa esimerkiksi äidinkielen ja kirjallisuuden oppimääränä tai valinnaisina opintoina, mikäli rahoitusta voisi käyttää myös muuhun kuin täydentävään opetukseen. Osa opetuksesta tai koko opetus voitaisiin järjestää etäyhteyksiä hyödyntäen. Näin tarjottavalla opetuksella voitaisiin tavoittaa suurempia ryhmiä, varsinkin niissä kielissä, joiden puhujat asuvat laajalla alueella.¹⁸⁷

Eräät tahot ovat myös esittäneet, että opetusministeriön asetukseen vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden ja opiskelijoiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista (1777/2009) lisättäisiin karjalan kieli ja viittomakielet.¹⁸⁸

Muutoinkin valmistelun aikana ovat nousseet kieliryhmiä yhdistävinä haasteina esille puutteet lainsäädännössä tai sen soveltamisessa. Vaikka oikeudet olisi lainsäädännössä turvattu, ne eivät välttämättä toteudu käytännössä. Esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa kielellisten oikeuksien toteutumisessa on puutteita. Sosiaali- ja terveystieteiden palveluita käsitellään kuitenkin erikseen osana sote-uudistuksen toimeenpanoa.

Toisaalta valmistelun aikana on korostettu sen huomioimista, että jos kunnille tai koulutuksen järjestäjille syntyisi uusia tai laajenevia tehtäviä, olisi valtion korvattava ne rahoituslainsäädännön mukaisesti täysimääräisesti. Esimerkiksi opetuksen tuominen osaksi tuntijakoa olisi iso muutos. Asia edellyttäisi enemmän pohdintaa muun muassa siitä, mitä se aiheuttaisi suhteessa muuhun opetukseen tuntijaon sisällä. Tällainen muutos olisi merkittävä käytännön tasolla, kun olisi kyse uudesta ja laajenevasta tehtävästä, joka edellyttäisi valtion täyttä korvausta. Se olisi myös periaatteellisella tasolla merkittävä asia, sillä tarvittaisiin myös kelpoisia opettajia. Mahdolliset lainsäädännön muutostarpeet vaatisivatkin perusteellisempaa selvittämistä ja arviointia.

Puute oppimateriaalista tai sen jatkumosta yhdistää eri kieliä. Oppimateriaalia on myös kyettävä päivittämään.

Kieliryhmiä yhdistävä haaste on myös, että usein puuttuvat sellaiset luonnolliset ympäristöt, joissa omaa kieltä voisi käyttää muiden samaan kieliryhmään kuuluvien lasten ja nuorten kanssa ja kokea kuuluvansa ryhmään.

187 Esim. Professori emerita Pirkko Nuolijärven kirjalliset kommentit kielipoliittisen ohjelman kuulemistilaisuudessa 16.9.2021 sekä Opetushallituksesta ja Kotuksesta saadut kommentit ohjelman valmistelun aikana.

188 Esim. Professori emerita Pirkko Nuolijärven kirjalliset kommentit kielipoliittisen ohjelman kuulemistilaisuudessa 16.9.2021 sekä Kuurojen Liitto ry:n kommentit ohjelman valmistelusta 5.10.2021.

Keskeinen yhdistävä haaste on kielten edistämistä koskevien hankkeiden ja muiden toimien kertaluonteisuus tai määräaikaisuus, mikä estää pitkäjänteisen kielten elvyttämisen ja kehittämisen.

Yhteiskunnan tietoisuuden puute Suomen eri kielistä ja kieliryhmistä on myös yhdistävä tekijä. Kielille on toivottu enemmän näkyvyyttä muun muassa medioissa ja opetusmateriaaleissa.

Yhdistävä haaste on myös se, että usein vähemmistökieliryhmiin kuuluvat lapset ja nuoret ovat monikielisiä, mitä ei aina tunnisteta esimerkiksi opetusta järjestettäessä.

8 Ohjelman tahtotila ja tavoitteet

Kielipoliittinen ohjelma sisältää tahtotilan vähemmistökielten tulevaisuudesta. Tahtotila on, että:

- 1) Suomen kotoperäisiä kieliä tuetaan ja vahvistetaan.
- 2) Suomi kunnioittaa vähemmistöasemassa olevien kieliryhmien oikeuksia.
- 3) Suomen kotoperäiset kielet ovat näkyviä ja kieliä ja niiden käyttäjiä arvostetaan.
- 4) Suomi toivottaa tervetulleiksi kaikki kielet ja kaikilla kieliryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään. Kieliä ei aseteta vastakkain ja Suomessa olevaa kielivarantoa hyödynnetään tietoisesti.

Tahtotilan toteutumiseksi Suomessa hyödynnetään pitkää kokemusta useamman kielen rinnakkaiselosta. Eri kieliryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään. Kaikki kielet ovat arvokkaita, eikä niitä aseteta vastakkain. Monikielisyttä ja Suomessa olevaa kielivarantoa hyödynnetään. Tiedämme, että vahva oman kielen osaaminen tukee myös suomen ja ruotsin kielen oppimista. Erityisesti kotoperäisiä kieliä tuetaan ja elvytetään, jotta ne pysyisivät elinvoimaisina ja siirtyisivät seuraaville sukupolville myös tulevaisuudessa. Suomella on erityinen vastuu niistä. Tätä työtä tehdään pitkäjänteisesti. Lisätään yhteiskunnan tietoisuutta eri kielistä ja niiden merkityksestä sekä tarpeesta suojata ja edistää niiden asemaa.

Kielipoliittisen ohjelman tavoitteet ovat:

8.1 Kielten asema ja lainsäädäntö

Suomessa kielelliset oikeudet ovat perusoikeuksia, jotka koskevat lähtökohtaisesti kaikkia kieliryhmiä. Suomen lainsäädännössä ei erikseen määritellä vähemmistökieliä, mikä tarkoittaa, että Suomessa voidaan tukea eri kieliä ja esimerkiksi järjestää kotikielen opetusta joustavasti siten, että paikalliset olosuhteet ja tarpeet otetaan huomioon. Suomella on kuitenkin erityinen vastuu niistä kielistä, jotka mainitaan perustuslaissa ja niistä kielistä, joiden suojan osalta Suomi on ratifioinut kansainvälisiä sopimuksia.

Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään saamen kielilaissa. Viittomakielilaissa viranomaisille on asetettu velvollisuus edistää viittomakieltä käytävän mahdollisuuksia käyttä omaa kieltään ja saada tietoa omalla kielellään. Kielilakien tarkoituksena on turvata oikeus käyttää tiettyä kieltä viranomaisessa ja velvoittaa viranomaisia järjestämään palvelua tietyllä kielellä. Erityislainsäädännössä on myös romani-kieltä koskevia säännöksiä. Karjalan kieltä koskevien säännösten puuttumista kansallisesta lainsäädännöstä ja perustuslain 17 §:stä on pidetty epäkohtana.

Olemassa olevan kielilainsäädännön osalta voidaan todeta, että sen käytännön soveltamisessa on puutteita.¹⁸⁹ Myös substanssilainsäädännössä on esitetty olevan puutteita, kuten että yleisiä kielitutkintoja ei voi suorittaa viittomakielellä ja että karjalan kieltä ei mainita Yleisradiosta annetussa laissa eikä varhaiskasvatusta tai koulutusta koskevassa lainsäädännössä.¹⁹⁰

On myös otettava huomioon, että jos kunnille tai koulutuksen järjestäjille syntyisi uusia tai laajenevia tehtäviä, olisi valtion korvattava ne rahoituslainsäädännön mukaisesti täysimääräisesti.

Lainsäädäntö antaa pysyväisluonteisen aseman kielelle, joka siinä mainitaan, ja voi luoda tietynlaista pohjaa muille toimenpiteille. Kielten asemaan voidaan kuitenkin vaikuttaa muilla toimilla, ja jos kielen käyttäjiä on vähän, muut kuin lainsäädännölliset toimenpiteet voivat olla merkityksellisempiä kielen elinvoiman kannalta. Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukainen oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan koskee kaikkia kieliryhmiä, mutta sen tosiasiallinen sisältö on jäänyt epäselväksi.

Toimenpiteet:

- Tehdään selvitys siitä, mitä perustuslain 17 §:n 3 momentin säännös oikeudesta ylläpitää ja kehittää omaa kieltä ja kulttuuria käytännössä tarkoittaa eri kieliryhmien osalta.
- Samassa yhteydessä tarkastellaan lainsäädäntöä ja sen mahdollisia muutostarpeita kokonaisuutena. Tavoitteena on kartoittaa ne keinot, joilla koto-peräisten kielten asemaa lainsäädännössä voidaan vahvistaa.

(Vastuu OM)

189 Ks. esim. Lindell, M. (2021), Arola, L. (2021) ja Rainò, P. (2021).

190 Esim. professori emerita Pirkko Nuolijärven kommentit valmisteluryhmälle 15.10.2021. Professori Anneli Sarhimaan puheenvuoro asiantuntijoiden kuulemistilaisuudessa 15.10.2021.

8.2 Institutionaalinen tuki

Valtioneuvoston yhteydessä toimii erilaisia neuvottelukuntia, joiden tehtävänä on erityisesti seurata ja edistää eri kieliryhmien kielellisten oikeuksien toteutumista. Saamelaiskäräjillä on jäsen oikeusministeriön yhteydessä toimivassa kieliasian neuvottelukunnassa, ja viittomakieliasioiden neuvottelukunnassa ovat edustettuina sekä suomalainen että suomenruotsalainen viittomakieli. Sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimivan romaniasian neuvottelukunnan tehtäviin kuuluu muun muassa romanikielen ja kulttuurin vahvistumisen edistäminen.¹⁹¹ Etnisten suhteiden neuvottelukunta puolestaan toimii asiantuntijaverkostona maahanmuuttoon, kotoutumiseen, maahanmuuttajien vaikuttamismahdollisuuksiin ja osallistumiseen, yhdenvertaisuuteen ja eri väestöryhmien väliseen vuoropuheluun liittyvissä kysymyksissä.

Karjalan kieli ei ole näissä neuvottelukunnissa edustettuna. Karjalan kielelle ei myöskään ole sellaista kielilautakuntaa, joka saamen kielille, romanikielelle ja viittomakielille on. Valtioneuvostotason asiantuntijaryhmä karjalan kielestä tarvittaisiin, jotta saataisiin muodostettua laajaan asiantuntemukseen perustuva yleiskuva nykytilanteesta ja elvytyksen suuntaviivoista tulevaisuudessa.

Toimenpiteet:

- Perustetaan valtioneuvostotason karjalan kielen asiantuntijatyöryhmä
- Tehdään karjalan kielen elvytysuunnitelma ja toimenpideohjelma

(Vastuu OKM ja OM)

8.3 Useamman kielen rekisteröinti väestötietojärjestelmään

Mahdollisuus rekisteröidä useampi kieli väestötietojärjestelmään olisi eri kieliryhmille tärkeä. Tieto äidinkielestä väestötietojärjestelmässä perustuu henkilön omaan tai hänen vanhempansa ilmoitukseen. Äidinkieli-tiedon kerääminen ja tallentaminen väestörekisteriin ei ole koko maailman mittakaavassa kovin tavallista, eikä esimerkiksi muissa Pohjoismaissa ole tietoa väestöön kuuluvien äidinkielestä. Suomessa väestötietojärjestelmää käytetään turvaamaan kieliryhmien oikeuksia sekä monikielisyudesta johtuvien kustannuksien

¹⁹¹ Opetushallituksen asettama asiantuntijaryhmä on valmistellut romanikielen elvytysohjelmaa.

korvaamiseen. Väestötietojärjestelmään merkitty tieto henkilön äidinkielestä ei luo henkilölle oikeuksia tiettyihin palveluihin.¹⁹²

Oikeusministeriön selvityksen mukaan usean kielen merkitseminen väestötietojärjestelmään antaisi monipuolisemman kuvan henkilön kielellisestä identiteetistä, hänen puhumistaan kielistä ja kieliyhteisöihin kuulumisesta sekä Suomen kielivarannosta.¹⁹³ Selvityksessä tarkasteltiin kahta vaihtoehtoa väestötietojärjestelmän muuttamiseksi. Ensimmäinen näistä oli usean äidinkielen merkitseminen väestötietojärjestelmään siten, että henkilö aina myös merkitsi asiointikieläkseen suomen tai ruotsin kielen. Selvityksen mukaan tällaisen muutoksen arvioidut vaikutukset olisivat merkittäviä, eikä tämä vaihtoehto ole käytännössä mahdollinen.

Sen sijaan toista selvityksen mukaista vaihtoehtoa pyritään viemään eteenpäin. Sen mukaan äidinkieli ja asiointikieli merkittäisiin väestötietojärjestelmään samalla tavalla kuin nykyään ja niiden lisäksi lisättäisiin mahdollisuus merkitä yksi tai useampi kotikieli tai äidinkieli. Tällaisen uuden, nykyistä kielikenttää ja sen sisältöä täydentävän tiedon lisääminen on nähty tärkeäksi. Siitä voisi olla hyötyä kunnille esimerkiksi esi- ja perusopetuksen suunnittelussa ja erikoistarpeisiin varautumisessa. Vaihtoehto on kannatettava, mikäli tästä aiheutuvat muutos- ja ylläpitokulut ovat kohtuullisia ja tietoturva ja yksilönsuoja huomioidaan. Uuden kentän tietojen pitäisi olla sisällöllisesti ja väestöllisesti kattavia, jotta täysimääräinen hyöty saavutettaisiin.

Toimenpiteet:

- Aloitetaan valmistelutyö usean kielen merkitsemiseksi väestötietojärjestelmään siten, että nykyinen kielellisiä oikeuksia turvaava järjestelmä ei vaarannu. Valmistelussa otetaan huomioon tietoturva ja yksilönsuoja sekä muutos- ja ylläpitokulut.

(Vastuu VM)

192 Tammenmaa, C. (toim.). (2020). Usean kielen merkitseminen väestötietojärjestelmään -selvitys. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:8. Helsinki: Oikeusministeriö.

193 Tammenmaa, C. (toim.). (2020). Usean kielen merkitseminen väestötietojärjestelmään -selvitys. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:8. Helsinki: Oikeusministeriö.

8.4 Kielten opetus

Kielten kirjo opetuksessa on kasvanut viime vuosina. Eri kielten opetus on lisääntynyt, mutta kielivalinnat kouluissa ovat kuitenkin yksipuolistuneet.

Oman äidinkielen opetuksen keskeinen merkitys eri kieliryhmille on tunnistettu.

Oman äidinkielen opetukseen liittyvät keskeisesti opettajien kelpoisuutta koskevat kysymykset ja haasteet. Esimerkiksi venäjän, viron ja arabian kielistä löytyy kelpoisia opettajia, joita voidaan pysyvästi palkata, mutta muodollisesti kelpoisia opettajia ei ole kaikissa kielissä. Suomi tai ruotsi toisena kielenä-opettajaa ja oppilaan tai opiskelijan oman äidinkielen opettajaa koskevat aineenopettajan yleiset kelpoisuusvaatimukset (ylempi korkea-koulututkinto, opettajan pedagogiset opinnot ja opetettavan aineen opinnot).

Myös kieli- ja kulttuuritietoisuuden opetuksen merkitys on kasvanut. Kielten ja kulttuurien moninaisuus näyttäytyy opetuksessa rikkautena ja luovuuden lähteenä. Kulttuurinen moninaisuus on valtakunnallisesti painottunut eri tavalla. Suomalainen koulu on vahvasti monimuotoistunut, mikä todetaan jo sen arvoperustassa.

Moninaisuus on osa laaja-alaista osaamista. Kieli- ja kulttuuritietoisuus näkyy koulujen toimintakulttuurissa muun muassa siten, että kielen keskeisen merkityksen vuorovaikutuksessa ja oppimisessa tunnustetaan, opettajien ja henkilöstön tietoisuutta oppilaiden eri kielistä ja kielimuodoista eli koulun kielivarannosta lisätään sekä kielten arvostamista ja näkemistä koulun arjessa vahvistetaan. Kielitietoinen johto varmistaa jatkuvuuden.

Opetussuunnitelman perusteissa on vahvasti mukana kielikasvatuksen ajatus. Monikielisyysasemaa on selvästi vahvistettu: kieli kehittyy koulussa, vapaa-ajalla ja eri yhteyksissä, ja opintosuunnitelman perusteet tekevät tämän näkyväksi. Jokaisen opiskelijan kieli- ja kulttuuri-identiteettiä tulisi tukea monikielisesti.

Äidinkieli ja kirjallisuus on monikielinen oppiaine. On eri kielivaihtoehtoja, joille on laadittu omat perusteet (saame, romani ja viittomakieli). Samalla äidinkieli ja kirjallisuustuntimäärällä voidaan opettaa myös muita äidinkieliä. Saamen, romanin tai muun äidinkielen osalta on mahdollista rakentaa myös vieraan kielen pitkä tai lyhyt oppimäärä oman kielen opetukseen. Ylioppilastutkinnoissa voi suorittaa esimerkiksi kaikissa saamen kielissä äidinkielen tai vieraan kielen kokeen. Vuonna 2020 saamen kieltä ja kirjallisuutta opiskeli 7–9 luokilla yhteensä 378, romanikieltä ja kirjallisuutta 1–4 ja viittomakieltä ja kirjallisuutta 21 oppilasta sekä muuta oppilaan äidinkieltä 204 oppilasta.

Oppilaiden tarpeisiin pyritään vastaamaan myös esimerkiksi valmistavan opetuksen ja kolmiportaisen tuen avulla.

Oppilaan oman äidinkielen opetuksen tuntimäärää voidaan jakaa niin, että tuntimäärä on suhteessa järkevä. Lisäksi on huolehdittava myös suomen tai ruotsin kielen taidon kehittymisestä.

Oppimateriaalilla on keskeinen merkitys kielten opetuksessa. Esimerkiksi Opetushallituksen oppimateriaalituotanto on tärkeää eri kielille. Resurssit ovat toki rajalliset ja toiminta-alue laaja. Toimintaa kantavana ajatuksena on yhdenvertaisuus. Viime vuosina kysyntää on ollut esimerkiksi oman äidinkielen opetuksen materiaaleilla ja selkokielisellä materiaalilla. Verkkomateriaaliin on panostettu paljon ja sen määrä tulee lisääntymään.

Etäyhteyksiä hyödyntävällä opetuksella tavoitetaan suurempia ryhmiä, varsinkin niissä kielissä, joiden puhujat asuvat laajalla alueella. Esimerkiksi saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävällä opetuksella on tavoitettu uusia opiskelijoita ja saatu myös näkyvyyttä saamen kielille.

Toimenpiteet:

- Oppimateriaali on kielten oppimisessa keskeistä ja sen saatavuudesta pyritään huolehtimaan.
- Selvitetään mahdollisuuksia kehittää etäyhteyksiä hyödyntävää opetusta kotoperäisillä kielillä koko maassa.
- Tuetaan etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen kehittämistä kehittämällä opettajien osaamista muun muassa henkilöstökoulutuksen kautta.
- Myös muiden kuin kotoperäisten kielten opetuksen edistäminen on tärkeää. Muita kieliä koskevia haasteita on syytä tarkastella vielä tarkemmin omassa yhteydessään.
- Tietoisuutta eri kieliryhmistä pyritään lisäämään opetuksessa (esim. kieliryhmien näkyminen oppimateriaaleissa)

(Vastuu OPH, OKM)

8.5 Viittomakieliset lapset

Suurin osa viittomakielisistä lapsista syntyy kuuleville vanhemmille. Näin ollen lapsi ei automaattisesti synny perheeseen, jossa olisi kielitaitoa siirtää viittomakieltä seuraavalle sukupolvelle ja resursseja antaa lapselle pääsy kieliyhteisöön.

Viittomakielistä yhteisöä tarkastellessa esiin nousee sekä vammaisuuden että kielen näkökulma. Lapsia tarkastellaan usein vain vamman kautta, minkä vuoksi lapsen asema esimerkiksi opetuksessa on hyvin erilainen kuin muilla kielillä. Vamma halutaan usein parantaa, minkä takia esimerkiksi kielipesätoiminta ja viittomakielen vahvistaminen saataan kyseenalaistaa. Viittomakielisiä lapsia tarkastellaan edelleen vammaisuus-, eikä kielinäkökulmasta.

Kuurojen, kuulovammaisten tai muista syistä viittomakielen omaksumista tarvitsevien lasten kielen oppimisen turvaaminen edellyttää monialaista ja -ammattillista yhteistyötä. Tämä asia liittyy sosiaali- ja terveyspalveluihin, joita käsitellään erikseen osana sote-uudistuksen toimeenpanoa.

Toimenpiteet:

- Lisätään tietoisuutta viittomakielisistä lapsista ja nuorista kieli- ja kulttuuriryhmänä.
- Lisätään viranomaisten tietoisuutta viittomakielisiä koskevien kieli- ja vammaisuusnäkökulmien rinnakkaisuudesta sekä viittomakielen merkityksestä lapsen kielenkehityksen ja perheiden sisäisen kommunikaation kannalta.

(Vastuu OM, STM, OKM, OPH)

8.6 Kielten huolto ja elvytys

Vuodesta 2012 vähemmistökieliin liittyvät virkatehtävät siirrettiin Kotimaisten kielten keskukselta yliopistoihin ja Kuurojen Liittoon. Saamen kielisiin liittyneet toiminnot siirtyivät Oulun yliopiston Giellagas-instituuttiin, romanikieleen liittyneet tehtävät Helsingin yliopistoon ja viittomakielten tehtävät Kuurojen Liittoon. Vähemmistökieliin liittyvää kielenhuolto- ja neuvontatyötä tehdään näissä organisaatioissa tutkimustoiminnan ja muun kielityön ohessa rajoitetusti.

Kotimaisten kielten keskuksen yhteydessä toimivat saamen kielen, viittomakielten ja romanikielen lautakunnat linjaavat periaatteellisia tai yleisluontoisia suosituksia. Lautakuntien työnä ei tehdä päätöksiä kielen tai sen aseman huollosta.

Kaikkia kolmea Suomessa puhuttua saamen kieltä huoltaa lisäksi Saamen Kielikaltio (Sámi Giellagaldu), joka on saamen kansan yhteinen ja samalla ylin päättävä elin saamen kieliä koskevissa kysymyksissä. Sámi Giellagáldun toiminnassa on omat kielityöntekijät ja kielijaostot eri saamen kielille, ja se on tarjonnut kielineuvontaa ja tehnyt terminologia-työtä, normitusta ja kielten kehittämistä sekä työskennellyt paikannimien ja nimipalvelun parissa. Saamen Kielikaltion työtä on tehty määräaikaikaisella rahoituksella. Saamen Kielikaltion tekemä kielityö on hyvin tärkeää sekä saamelaiskielten kielityön kokonaisuuden että saamelaisten omaa kieltään ja kulttuuriaan koskevan itsehallinnon näkökulmasta.

Saamelaiskäräjien hallituksen alaisena toimii Saamen kielineuvosto, jonka tehtävät liittyvät muun muassa saamelaiskäräjien kielipoliittisten tavoitteiden ja esitysten valmisteluun sekä Suomessa käytettävien saamen kielten ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Tehtävänä on myös esimerkiksi antaa ohjeita ja suosituksia kielen- ja nimistön huoltoon sekä terminologian käyttöön liittyvissä asioissa, edistää saamen kielten elvytystoimintaa ja kieliä koskevaa tutkimustoimintaa sekä tehdä yhteistyötä eri toimijoiden kanssa.

Saamelaiskäräjien osana toimii myös saamen kielen toimisto, joka huolehtii saamen kielilaisissa tarkoitettujen käännösten toimittamisesta eri viranomaisille ja laitoksille, avustaa viranomaisia ja laitoksia saamen kielen taitoisten tulkkien hankkimisessa sekä muissa saamen kielilaisissa tarkoitetuissa tehtävissä. Lisäksi se seuraa saamen kielilaisissa säädettyjen tavoitteiden toteutumista ja tekee tarvittaessa aloitteita saamen kielen käytön edistämiseksi.

Vähemmistökielten lautakuntien työhön sisältyy paljon esimerkiksi kielten asemaa koskevia näkökulmia. Vähemmistökielten huollossa myös esimerkiksi suunnitelmallinen uudissanaston luominen on erilaisessa osassa kuin kansalliskielten huollossa, ja työn suhde kielyhteisöön ja kielenkäytön seurantaan on hyvin erilainen. Päätoimisille kielenhuoltajille olisikin tarvetta.

Kielten huoltoon kuuluu keskeisesti myös kielten tutkimukseen ja kielenkäytön seurantaan pohjautuva työ ajankohtaisten kielenkäytön ohjeiden ja apuneuvojen kokoamiseksi ja tarjoamiseksi. Tällaisia ovat suomen kielen osalta esimerkiksi Kotuksen tuottamat Kielitoimiston sanakirja ja Kielitoimiston ohjepankki. Vähemmistökielten osalta vastaavia jatkuvasti karttuvaa sanakirjoja tai ohjemateriaaleja ei ole keskitetysti saatavilla, eikä niitä tuoteta systemaattisesti ja pitkäjänteisesti, vaan materiaalit keskittyvät pitkälti kielten opetukseen.

Eri kielten elvyttämistyötä tehdään parhaillaan erilaisten ohjelmien tai määräaikaisten hankkeiden tuella. Esimerkiksi saamen kielten elvytysohjelma on tehty, mutta edelleen

tarvitaan resursseja toimenpiteiden toteuttamiseksi.¹⁹⁴ Romanikielen elvyttämishjelmaa laaditaan parhaillaan ja sen toimenpiteiden resursointi on tärkeää. Suomenruotsalaisen viittomakielen elvyttämistyön jatkuvuus on tärkeää turvata, sillä siinä on päästy hyvään alkuun. Kielten elvytyksessä tärkeitä ovat suunnitelmallisuus ja pitkäjänteisyys.

Kielten elvytyksestä on olemassa monia hyviä käytännön esimerkkejä ja kokemuksia. Esimerkiksi kielipesätoiminnalla on saatu elvytettyä kieliä ja erilaisten kielikerhojen avulla on kyetty luomaan kannustavia ja turvallisia ympäristöjä kielten käyttämiselle.

Kielten elvytystoiminta on perustunut määräaikaaisesti rahoitettuihin hankkeisiin, mistä syystä toiminta on pirstaleista ja usein sidoksissa muutamiin aktiivisiin toimijoihin. Olisi tärkeää koordinoita kielten elvytystyötä ja koota yhteen siihen liittyviä toimijoita, tahoja ja hyviä käytäntöjä sekä edistää eri kielten välistä vuoropuhelua organisoidusti (esim. Kielipolitiikan foorumin tms. avulla).

Pitkäjänteisen, suunnitelmallisen ja resursoidun kielten elvytystoiminnan järjestäminen vaatii pysyvää rakennetta, jossa ministeriöiden ja virastojen välinen toiminta on organisoitu. Rakenteen luomiseksi tarvitaan erillisresursoitu hanke ja panostus siihen.

Tavoitteet ja toimenpiteet:

- Kannustetaan korkeakouluja panostamaan eri kielten tutkimuksen resursseihin. Kielipesätoimintaa, kielikerhoja tai muuta kielten elinvoimaisuutta edistävää toimintaa pyritään lisäämään. Tässä huomioidaan kielten erilaiset tarpeet ja mahdollisuudet.
- Kieliä pyritään elvyttämään suunnitelmallisesti ja pitkäjänteisesti.
- Kielten elvytyksen hyviä käytäntöjä pyritään keräämään ja välittämään tietoa niistä eteenpäin sekä edistämään myös kielten välistä vuoropuhelua ja yhteistyötä.
- Tavoitteiden tueksi luodaan organisoitu, pysyvä rakenne (Kielipolitiikan foorumi tai verkosto), joka edistää tiedonvaihtoa vähemmistökielten ja niiden aseman huollosta sekä kielten elvytyksestä.
- Käynnistetään vähemmistökielten pitkäjänteisen kielenelvytyksen organisointiin ja toiminnan rakenteen luomiseen tähtäävä selvitys- ja suunnitteluhanke, johon osoitetaan erillisrahoitus.

(Vastuu OM, Kotus, OKM, OPH)

¹⁹⁴ Lisäksi opetus- ja kulttuuriministeriön asettama kehittämisyöryhmä tarkasteli saamenkielisen varhaiskasvatuksen, saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan, saamelaisopetuksen ja -koulutuksen tilaa kokonaisuutena ja valmisti siihen liittyvät esitykset.

8.7 Kielitietoisuus ja digitaalinen toimintaympäristö

Tietoisuuden lisääminen ja tiedon jakaminen Suomessa puhuttavista kielistä on tärkeää. Esimerkiksi Yleisradion sekä muun median rooli on tässä yhteydessä tärkeä, sillä niiden kautta voidaan lisätä eri kielten näkyvyyttä valtaväestölle ja myös lisätä motivaatiota kielten ylläpitämiseen ja kehittämiseen kieliyhteisöjen sisällä.

Kielten tulevaisuuden kannalta erityisesti lasten ja nuorten tavoittaminen on tärkeää, mikä lisää myös muun kuin perinteisen median merkitystä tiedon välittäjänä. Lapsille suunnatun ohjelmiston merkitys on tärkeä, kun kieliä halutaan siirtää uusille sukupolville. Selkokielistäkin ohjelmistoa tarvitaan, sillä se palvelee eri kieliryhmiä, kuten muita kuin kotoperäisiä kieliä käyttäviä henkilöitä.

Digitalisaation kautta voidaan löytää uusia keinoja kielten elvyttämiseksi, ja sen merkitys on yhä tärkeämpi. Digitalisaation kautta tavoitetaan helpommin lapsia ja nuoria. Esimerkiksi pelit ovat tässä tärkeä väline. Digitalisaation avulla voidaan löytää ratkaisuja kieliryhmien alueelliseen hajanaisuuteen. Esimerkiksi automaattisen tekstittämisen merkitys on noussut esille.

Kieliteknologian luomat mahdollisuudet voivat tukea osaltaan kielten elvytystä. Kieliteknologian asema on keskeinen, sillä tietokoneet ovat arjessamme niin merkittävässä roolissa. Kieliteknologia ei kuitenkaan korvaa esimerkiksi perheen, ystävien tai koulun merkitystä kielen aseman vahvistamisessa ja siirtämisessä seuraavalle sukupolvelle. Jotta ihmiset voisivat tuottaa omakielistä tekstiä tietokoneella, tarvitaan muun muassa kielen korjausohjelmia ja verkkosanakirjoja. On kuitenkin tärkeää muistaa, että kielenhuolto on jatkuvaa työtä, joka vaatii asiantuntijoiden pitkäaikaista panosta. Sitä ei voida korvata koneilla ja tekoälyllä.¹⁹⁵

Olisi tärkeää, että Suomessa voitaisiin panostaa kielenhuoltoon ja kieliteknologiaan. Erityisesti tämä koskee Suomen omia vähemmistöasemassa olevia kieliä, kuten inarin- ja koltansaamea, ja muitakin kotoperäisiä kieliämme. Norjan ja Ruotsin kanssa on jo tehty muun muassa ohjelmistoihin liittyvää yhteistyötä, ja tätä yhteistyötä olisi hyvä syventää maiden välillä jatkossakin. Myös EU-rahoituksen hyödyntämisen mahdollisuudet olisi tärkeää ottaa huomioon.

¹⁹⁵ Kielen elvytyksen asiantuntijoiden kuuleminen 15.10.2021 (professori Trond Trosterud).

Toimenpiteet:

- Tietoisuutta eri kielistä ja kieliryhmistä yhteiskunnassa lisätään.
- Digitalisaation mahdollistamat hyödyt kielten elvyttämiselle tunnustetaan ja käytännössä hyväksi havaittuja esimerkkejä jonkin kielen edistämisestä pyritään hyödyntämään myös muihin kieliin.
- Kieliteknologian työvälineitä pyritään kehittämään, sillä niistä voisi saada apua eri kielten elvyttämiseen.

(Vastuu: kaikki ministeriöt)

9 Ohjelman toimeenpano ja seuranta

Kielipoliittista ohjelmaa toimeenpannaan pidemmällä aikavälillä, sillä kielellisten oikeuksien turvaaminen vaatii pitkäjänteistä työtä.

Kielipoliittinen ohjelma on valtioneuvoston ohjelma, joten vastuu sen tavoitteiden ja toimenpiteiden toteutuksesta kohdistuu koko valtioneuvostoon. Tämän lisäksi tulee muistaa, että jokainen viranomainen on vastuussa kielilainsäädännön noudattamisesta ja vastaa kielellisten oikeuksien toteutumisesta omalla toimialallaan. Jokaiselle ohjelman toimenpiteelle on nimetty yksi tai useampi vastuuministeriö, joka vastaa kyseisen toimenpiteen toteutuksesta.

Koordinaatiovastuu kielipoliittisen ohjelman toimeenpanosta on oikeusministeriöllä, jolla on myös vastuu kielilainsäädännön täytäntöönpanon seurannasta.

Oikeusministeriön koordinoima valtioneuvoston yhteinen kansalliskieliverkosto, johon kuuluvat jäsenet eri ministeriöistä, seuraa lisäksi kokonaisvaltaisemmin myös kielipoliittisen ohjelman tavoitteiden toteutumista. Oikeusministeriö kerää vuosittain muiden ministeriöiden katsaukset niiden vastuulla olevien toimenpiteiden edistymisestä valtioneuvoston kansalliskieliverkoston kautta.

Lisäksi kielipoliittisen ohjelman valmisteluryhmään kuuluneet tahot kokoontuvat seuraamaan, miten ohjelman tavoitteet ovat edenneet.

Liitteet

Liite 1

Yhteenveto kielen elvytyksen asiantuntijoiden kuulemisesta 15.10.2021

Kielipoliittisen ohjelman valmisteluryhmä kuuli kielen elvytyksen asiantuntijoita 15.10.2021. Valmisteluryhmän kuultavina olivat: Professori Trond Trosterud (Norjan arktinen yliopisto), professori emerita Leena Huss (Hugo Valentin-keskus, Uppsalan yliopisto), professori Anneli Sarhimaa (Johannes Gutenberg-Universität Mainz), saamelaisen sosiolingvistiikan professori Annika Pasanen (Sámi allaskuvla/Saamelainen korkeakoulu), professori emerita Pirkko Nuolijärvi (Kotimaisten kielten keskus), Helsingin yliopiston romani kielen ja -kulttuurin yliopistonlehtori ja Uppsalan yliopiston vieraileva romanitutkimuksen professori Kimmo Granqvist, FT, yliopistonlehtori Marja-Liisa Olthuis (Oulun yliopisto), monikielisyysasiantuntija Laura Arola (Utsjoen kunta), tutkijatohtori Laura Kanto (Jyväskylän yliopisto ja Niilo Mäki Instituutti) sekä FM, pohjoismaisten kielten tohtorikoulutettava Maria Andersson-Koski (Helsingin yliopisto).

Kuulemisessa kerrottiin muun muassa seuraavia esimerkkejä hyvistä malleista eri kielten elvyttämisessä:

Uhanalaisten kielten siirtäminen tuleville sukupolville on paljon haastavampaa kuin valtakielen. Tarvitaan riittävästi yksikielisiä tilanteita, jotta lapsi voi kasvaa produktiivisesti kaksikieliseksi. On tärkeää, että vanhemmat tekevät käänteisen kielenvaihdon ja puhuvat uhanalaista kieltään lapselle, vaikka heidän oma ensikielensä olisikin ollut valtakieli.

Kielen elvytys on muutakin kuin puhujien määrän ja käyttöalueiden lisäämistä. Kielen takaisin ottaminen pakottaa puhujaryhmää tarkastelemaan itseään ja vaatii oman yhteisön vahvistamista ja tervehtymistä aikaisemmista kokemuksista. Elvytystyössä on ensiarvoisen tärkeää huomioida kieliyhteisö ja räätälöidä ohjelma heidän tarpeidensa mukaisesti – mahdollisia negatiivisia muistoja ja traumoja kunnioittaen.

Nuorten mukaan saamiseksi on Ruotsissa todettu hyväksi malli, jossa toiminta on keskiössä, kieli taka-alalla. Toiminnan tulee olla nuorten omaan elämään liittyvää ja mieleistä, jolloin kieli tulee siinä sivussa. On tärkeää lähteä nykyhetkestä ja hyödyntää nuorten omia foorumeita. Esimerkiksi saamelaisten rippileiri on ollut Ruotsissa hyvin suosittu konsepti. Toimintaa järjestäessä tulee muistaa hyväksyvän ilmapiirin merkitys – lasten ja nuorten on saatava puhua, vaikka he eivät puhuisi kieltä täydellisesti.

Ruotsissa vähemmistökielten elvyttämisen onnistuneita malleja ovat olleet muun muassa erityisen Saamen kielikeskuksen perustaminen (parhaana pidetty elvytysmenetelmä), mentoriohjelma, jossa kielen opiskelijat ja iäkkäät natiivipuhujat ovat tavanneet säännöllisesti ja tehneet arkipäivän askareita yhdessä sekä Språkspärr-ohjelma (kielisalko) niille, joilla on jonkin verran kielitaitoa, mutta jotka eivät esimerkiksi negatiivisten kokemusten takia uskalla puhua. Esimerkiksi sosiaalinen media ja erilaiset sovellukset ja kampanjat ovat auttaneet nuorten aktivoinnissa.

Lapsille ja nuorille on tärkeää kokea olevansa osa ryhmää – ei ainoa kielen puhuja. Samassa tilanteessa olevien lasten ja nuorten kerääminen yhteen lisää kielten käyttö- ja oppimismahdollisuuksia.

Utsjoella toimivassa kielikeskuksessa on esimerkiksi kielineuvolatoimintaa, jossa neuvotaan varhaiskasvatuksen ja koulun opettajia sekä vanhempia konkreettisissa monikielisyysteen liittyvissä huolissa. Monipuolista, yhteisön ehdoilla rakennettua kielitoimintaa on järjestetty lapsille ja nuorille tekeminen edellä -periaatteella, kieli on tullut siinä sivussa. Esimerkkejä järjestetystä toiminnasta on saamenkielinen Minecraft ja nuorille järjestetyt saamenkieliset illanvietot, joissa saa pelata tietokonepelejä yömyöhälle sekä valmisteilla oleva virtuaalinen Tenonjokilaakso-hanke (peli).

Kyseessä on EU-rahoitteinen Interreg-hanke.

Kielikeskuksista olisi hyötyä myös muille kielille – haasteena on tosin keskustusten alueellisuus.

Kielipesä on erityisen tehokas kielen siirtämisen malli, sillä se koskee tavallisia ihmisiä ja on kohdennettu tulevaisuuden puhujille. Kielipesän avulla voidaan siirtää kieli kokonaiselle ryhmälle lapsia, suhteellisen vähäisillä resursseilla. Kielipesän suurin haaste ovat resurssit – ylläpitoon tarvitaan koulutettua, kieltä sujuvasti puhuvaa henkilöstöä, hallinnollista mallia ja resursointia. Esimerkiksi Suomessa kielipesätoiminta on ollut tärkein saamen kielten elpymisen ja vahvistumisen yksittäinen osa-alue, ja toiminnassa on kaksi koltansaamen, inarinsaamen ja seitsemän pohjoissaamen kielipesää.

Kuulemisen yhteydessä nousi esiin myös lainsäädännön merkitys vähemmistökielten pitkäjänteisen ja suunnitelmallisen tukemisen keskeisenä edellytyksenä. Hyvänä esimerkkinä tästä mainittiin saamen kielet, joiden elinvoimaisuutta lisäävistä yhteiskunnallisista toiminnoista lähes kaikki juontuvat saamen kielen asemaa ja käyttöä koskevien lakien toimeenpanosta.

Pitkäjärjestyksen merkitys on keskeinen kielten elvytyksessä. Vähemmistökielten elvytys on jatkuvaa toimintaa ja resurssit olisi annettava sen mukaisesti. Perheiden rooli kielen siirtämisessä on keskeinen.

Esimerkiksi inarinsaamen ydinkysymys on ollut keskimmäisen kielenpuhujasukupolven luominen. Tämä sukupolvi on se, joka siirtää kieltä eteenpäin lapsille. Tämän avainryhmän kautta kieli saadaan takaisin mediassa, perheissä, kouluissa ja kielipesissä. Hyväksi havaittu toimintamalli on ollut erilaiset kielikoulutukset tälle välisukupolvelle.

Kirjakielen vahvistaminen on tärkeä seuraava askel, kun kielen puhujia on tarpeeksi. Kieliteknologian merkitys korostuu tässä. Haastavaa, kun kukaan ei vastaa kirjoitetusta kielestä eikä kielen- tai tekstinhuoltoa ole tarpeeksi. Tarvitaan vastuuhenkilöitä, jotka koordinoivat.

Suomenruotsalaisen viittomakielen näkyvyys on viime vuosina kasvanut. Kielen parissa tehdyt projektit voivat toimia hyvinä malleina elvyttämisestä vähin resurssein. Räättälöidyit aikuiskoulutukset ja etäyhteyksiä hyödyntävä opetus ovat olleet keskeisessä asemassa elvytyksessä. Kielen tulevaisuus on silti edelleen epävarma. Tarvitaan tiloja, joissa voi oikeasti tavata muita kielen käyttäjiä ja käyttää kieltä.

Esimerkiksi Ruotsissa hyvin tärkeä on ollut UR:n tuotanto kansallisilla vähemmistökielillä: on tuotettu esimerkiksi lyhyitä animaatioelokuvia eri vähemmistökielillä. Näiden etuna on, että ne ovat vapaasti käytettävissä, ovat erittäin suosittuja ja auttavat sekä perheitä että päiväkotia.

Digitalisaation kautta tavoitetaan helpommin lapsia ja nuoria. Esimerkiksi pelit ovat tässä tärkeä väline.

Kieliteknologia ei korvaa perheen, kavereiden ja koulun merkitystä kielen aseman vahvistamisessa ja siirtämisessä seuraavalle sukupolvelle. Kieliteknologian asema on kuitenkin keskeinen, sillä tietokoneet ovat arjessamme niin merkittävässä roolissa. Jotta ihmiset voisivat tuottaa omakielistä tekstiä tietokoneella, tarvitaan muun muassa kielen korjausohjelmia. Norjassa on luotu muun muassa kaikille saamen kielille korjausohjelmia, jotka mahdollistavat päivälehden julkaisemisen lisäksi kielenhuollon myös tavallisille kansalaisille. Korjausohjelmat ovat olleet erittäin suosittuja. Myös e-sanakirjojen käyttöaste on suuri: niitä on yhdistetty korpusten kanssa. Myös Suomen olisi tärkeä alkaa tehdä töitä kielenhuollon ja kieliteknologian eteen itse. Erityisesti inarin- ja koltansaamen osalta Suomen tulisi kantaa suurempi vastuu. Pohjoissaamekaan ei säily yhtenäisenä kielenä, jos kielenhuoltoon ei Suomessa panosteta. Myös muut vähemmistökielet olisi huomioitava. Kielenhuolto on jatkuvaa työtä, joka vaatii asiantuntijoiden pitkäaikaista panosta. Sitä ei voida korvata koneilla ja tekoälyllä.

Liite 2

Suomea koskevia uusimpia kansainvälisiä suosituksia, jotka koskevat kielellisiä oikeuksia tai liittyvät niihin¹⁹⁶

YK:N IHMISOIKEUSSOPIMUSTEN
VALVONTAELINTEN SUOMELLE
ANTAMIA PÄÄTELMÄÄ JA
SUOSITUKSIA

Sopimus ja valvontaelin

Suosituksia tai muita huomioita

Ihmisoikeuskomitea 2021
(CCPR/C/FIN/CO/7)¹⁹⁷

Rights of the Sami indigenous people

42. The Committee acknowledges the steps taken by the State party to promote the rights of the Sámi people, including the ongoing establishment of a Truth and Reconciliation Commission. The Committee, however, remains concerned that, despite the Committee's Views adopted in this respect, in November 2018, the Sámi Parliament Act - particularly section 3, on the definition of a Sámi and section 9, on the obligation of the authorities to negotiate with the Sámi Parliament in all far-reaching and important measures which may affect the status of the Sámi as an indigenous people - has not yet been amended in a way that guarantees the Sámi people's right of self-determination. On the contrary, the decisions of 5 July 2019, by the Supreme Administrative Court and the Government's decision not to cancel or postpone the Sámi Parliament elections of September 2019 appear to run counter the Views adopted by the Committee regarding the Sámi (see above paras. 4 and 5). It is further concerned about reports that vague criteria used to assess the impact of measures, including development projects, on Sámi culture and traditional livelihoods have resulted in the authorities' failure to engage in meaningful consultations to obtain their free, prior and informed consent. The Committee also notes the State party's delay in ratifying the ILO Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169) (arts. 1, 25 and 27).

Dissemination and follow-up

45. In accordance with rule 75 (1) of the Committee's rules of procedure, the State party is invited to provide, by 26 March 2022, information on the implementation of the recommendations made by the Committee in paragraphs 15 (hate speech and hate crimes...), 19 (violence against women) and 43 (rights of the Sami indigenous people), above.

196 Lähde: ulkoministeriö. Tämä taulukko ei ole kattava. Esim. EN:n vähemmistöpuiteyleissopimuksesta ja kieli-peruskirjasta mainitaan vain ministerikomitean suositukset (ei neuvoa-antavan komitean ja asiantuntijakomitean Suomea koskeissa raporteissa olevia yksityiskohtaisia suosituksia). Mukana ei myöskään ole täytäntöönpanon valvonnasta saatuja arvioita.

197 YK:n ihmisoikeuskomitean suosituksia ei ole vielä viimeistelty suomeksi.

Suomea koskevia uusimpia kansainvälisiä suosituksia, jotka koskevat kielellisiä oikeuksia tai liittyvät niihin¹⁹⁶

Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea 2021 (E/C.12/FIN/CO/7)

Oikeus koulutukseen

1. Komitea panee huolestuneena merkille kouluterveyskyselyn tulokset, joissa korostuu, että maahanmuuttajataustaisten, vammaisten ja sijaishuollossa olevien oppilaiden sekä lesbo-, homo-, biseksuaali-, transsukupuolisten ja intersukupuolisten oppilaiden oppimistulokset ovat muita heikommät ja heitä kiusataan koulussa. Komitea on huolestunut myös siitä, että romanioppilaisiin suhtaudutaan koulussa edelleen syrjivästi, he keskeyttävät koulunkäynnin muita useammin ja heitä opetetaan tosiasiallisesti usein eri luokissa kuin muita, vaikka sopimusvaltio onkin omaksunut inklusion periaatteen koulutusjärjestelmässään (13 ja 14 artikla).

2. Komitea muistuttaa, että kiusaaminen ja syrjintä estävät nauttimasta oikeutta koulutukseen ja suosittelee, että sopimusvaltio sisällyttää koulujen opetussuunnitelmiin ymmärtäväisyyden ja suvaitsevuuden edistämisen sekä syrjintäkiellon ja antaa opetushenkilöstölle tarvittavaa koulutusta näistä aiheista, mukaan lukien yhdenvertaisuuslain ja naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain säännökset. Komitea suosittelee myös, että kun sopimusvaltio panee täytäntöön toimenpideohjelman kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa, se seuraa toimenpideohjelman vaikuttavuutta. Lisäksi komitea toistaa aiemman suosituksensa vaatien sopimusvaltiota varmistamaan kaikkien lasten, myös maahanmuuttajataustaisten ja romanilasten, yhdenvertaiset mahdollisuudet saada inklusiivista opetusta. Komitea suosittelee myös, että sopimusvaltio puuttuu koulunkäynnin keskeyttämisen sosioekonomisiin juurisyyhin ja varmistaa, että kaikkien koulutustasojen opetusjärjestelmät vastaavat erilaisista sosiaalisista ja kulttuuritaustoista tulevien oppilaiden tarpeita.

Kielelliset oikeudet

48. Komitea panee merkille, että saamen kieltä on alettu opettaa etäopetuksena, mutta on huolestunut siitä, ettei saamen kielten opetusta ja saamenkielistä opetusta edelleenkään anneta riittävästi, varsinkaan saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Komiteaa huolestuttaa myös se, ettei saamen kieliläillä säädetty saamelaisten oikeus saada palveluja omilla kielillään aina toteudu (13–15 artikla).

49. Komitea suosittelee, että sopimusvaltio tunnustaa saamen kielten opetuksen ja saamenkielisen opetuksen oikeudeksi. Tältä osin komitea suosittelee, että kun sopimusvaltio panee täytäntöön uudistettua kansalliskielistrategiaa ja kielipoliittista ohjelmaa, se parantaa saamen kielten opetuksen ja saamenkielisen opetuksen saatavuutta, saavutettavuutta ja laatua a) osoittamalla nykyistä enemmän resursseja opetusmateriaalin kehittämiseen, b) kouluttamalla lisää saamen kieltä taitavia opettajia, ja c) laajentamalla nykyisten, myös etäopetuksena toteutettavien, saamen kielten kursien saavutettavuutta saamelaisalueen ulkopuolella. Lisäksi komitea suosittelee, että sopimusvaltio varmistaa, että sosiaali- ja terveysalan toimijat, myös yksityiset ja saamelaisalueen ulkopuoliset toimijat, noudattavat saamen kielilakiin perustuvaa velvoitetta taata palvelujen tarjoaminen saamen kielillä.

Suomea koskevia uusimpia kansainvälisiä suosituksia, jotka koskevat kielellisiä oikeuksia tai liittyvät niihin¹⁹⁶

Rotusyrjinnän poistamista käsittelevä komitea 2017 (CERD/C/FIN/CO/23)

Tilastot

6. Komitea arvostaa sopimusvaltion toimittamia tilastoja väestönsä koostumuksesta ja työllisyydestä. Komitea on kuitenkin edelleen huolestunut siitä, etteivät nämä tiedot anna kattavaa kuvaa siitä, miten eri ryhmät, kuten romanit, venäjän- ja vironkieliset, somalit ja saamelaiset, pystyvät nauttimaan taloudellisista ja sosiaalisista oikeuksistaan (1 artikla).

7. Komitea palauttaa mieliin tarkistetut raportointiohjeensa (ks. CERD/C/2007/1, kohdat 10 ja 12) ja suosittelee, että sopimusvaltio eriyttää tiedonkeruunsa jatkossa siten, että se käyttää erilaisia etnisen monimuotoisuuden indikaattoreita ja sallii vastaajien vastata nimettöminä sekä valita, miten he identifioivat itsensä. Tämän eriyttämisen tarkoituksena on luoda riittävä empirinen perusta sellaisen politiikan kehittämiseksi, jolla pyritään tehostamaan kaikkien mahdollisuuksia nauttia yhdenvertaisesti kaikkia yleissopimuksella suojattuja oikeuksia ja helpottamaan tilanteen seuranta.

Romaniyhteisöt

12. Samalla, kun komitea toteaa romanikielen opetusta saavien oppilaiden määrän kasvaneen ja kiittää sopimusvaltiota tämän ansiokkaasti laaditusta romanipoliittisesta ohjelmasta, komitea on kuitenkin huolestunut siitä, että useimmat romanit kohtaavat vieläkin syrjintää taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien nauttimisessa, etenkin työn, asunnon ja koulutuksen saannissa (5 artikla).

13. Komitea viittaa yleissuositukseensa nro 32 (2009) yleissopimuksen mukaisten erityisten toimenpiteiden tarkoituksesta ja soveltamisalasta sekä romanien syrjintää koskevaan yleissuositukseensa nro 27 (2000). Komitea suosittelee, että sopimusvaltio tehostaa toimiaan romanien integroimiseksi työ- ja asuntomarkkinoille, romanilasten osallistamiseksi koulutukseen sekä romanikielen opetuksen edistämiseksi. Lisäksi komitea suosittelee, että sopimusvaltio antaa seuraavassa raportissaan komitealle tiedot toteuttamiensa toimien konkreettisista tuloksista.

Saamen kielet

18. Komitea panee merkille, että Suomessa 75 % alle 11-vuotiaista saamelaislapsista asuu saamelaisen kotiseutualueen ulkopuolella. Komiteaa huolestuttaa se, että määrärahojen lisäämisestä huolimatta päteviä saamen kielten opettajia on vieläkin liian vähän. Lisäksi komitea panee merkille, että sopimusvaltio on ehdottanut saamen kielilain (1086/2003) muuttamista. Komitean tietoon on huolestuttavasti tullut, että saamenkielisiä sosiaali- ja terveystalvveluja on edelleen saatavilla liian vähän, vaikka sopimusvaltio on pyrkinyt vahvistamaan saamen kielten ja kulttuurin osaamista sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön keskuudessa (5 artikla).

19. Komitea kannustaa sopimusvaltiota jatkamaan pyrkimyksiä saamen kielten elvyttämiseksi myös saamelaisen kotiseutualueen ulkopuolella. Komitea suosittelee myös, että sopimusvaltio varmistaa terveys- ja mielenterveyspalvelujen sekä sosiaalipalvelujen riittävän tarjonnan saamen kielillä.

Suomea koskevia uusimpia kansainvälisiä suosituksia, jotka koskevat kielellisiä oikeuksia tai liittyvät niihin¹⁹⁶

Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea 2014 (CEDAW/C/FIN/CO/7)
Romaninaiset

34. Komitea panee merkille ne toimet, jotka sopimusvaltio on toteuttanut tehostaakseen romaninaisten ja -tyttöjen syrjinnän ehkäisemistä muun muassa hyväksymällä kansallisen romanipoliittisen ohjelman vuonna 2009. Komitea on kuitenkin huolestunut siitä, ettei näissä toimissa ole otettu riittävästi huomioon sukupuolinäkökulmaa eikä niissä puututa asianmukaisesti romaninaisten kohtaamaan moniperustaiseen tai risteävään syrjintään. Komitea on myös huolestunut romaninaisia koskevan tiedon yleisestä puuttumisesta, heidän korkeasta työttömyysasteesta ja niistä vaikeuksista, joita he kohtaavat hakeutuessaan peruspalveluihin ja hakiessaan suojelua muun muassa perheväkivallan uhrien turvakodeista.

35. Komitea suosittelee, että sopimusvaltio

- a) sisällyttää sukupuolinäkökulman kaikkiin toimintaperiaatteisiin, joilla se pyrkii puuttumaan romanien syrjintään, ja ryhtyy tehokkaisiin toimiin, joissa otetaan huomioon romaninaisten kohtaaman syrjinnän monet muodot,
- b) ryhtyy ennakoiviin toimiin ehkäistäkseen romaninaisten syrjintää sekä heidän omissa yhteisöissään että yhteiskunnassa yleensä, torjuakseen romaninaisiin kohdistuvaa väkivaltaa sekä parantaakseen sosiaalipalvelujen ja oikeussuojakeinojen saatavuutta romaninaisille, ja antaa romaninaisille ja -tytöille koulutusta heidän oikeudestaan tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen, ja
- c) kokoaa tietoja romaninaisten pääsystä koulutukseen, työhön, terveyspalveluihin ja väkivallan uhrien turvakoteihin sekä tietoja näihin pääsyn parantamiseksi toteutettujen toimien vaikutuksesta ja saavutetuista tuloksista.

Saamelaisnaiset

36. Komitea on huolestunut saamelaisnaisten vähäisestä edustuksesta saamelaiskäräjillä ja muissa poliittisissa päätöksentekuelimissä. Komitea panee myös merkille, että äitiysneuvolat, sairaalat, päiväkodit ja oppilaitokset tarjoavat palveluja vain harvoin saamen kielillä. Lisäksi komitea on huolestunut siitä, ettei Pohjois-Suomessa ole turvakoteja perheväkivaltaa kokeneille saamelaisnaisille.

37. Komitea suosittelee, että sopimusvaltio

- a) varmistaa sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen kaikkiin saamelaisia koskeviin toimintaperiaatteisiin ja ohjelmiin,
 - b) ryhtyy konkreettisiin toimiin lisätäkseen saamelaisnaisten edustusta poliittisessa ja julkisessa elämässä sekä saamelaisyhteisössä että sopimusvaltion yhteiskunnassa yleensä,
 - c) ryhtyy toimiin varmistakseen, että kaikki saamelaisnaiset saavat asianmukaiset sosiaali- ja terveyspalvelut, myös äitiysterveystienhuollon palvelut, ja
 - d) varmistaa, että perheväkivallan saamelaisnaisuhrit pääsevät turvakoteihin ja saavat tarpeitaan vastaavia palveluja.
-

Suomea koskevia uusimpia kansainvälisiä suosituksia, jotka koskevat kielellisiä oikeuksia tai liittyvät niihin¹⁹⁶

Lapsen oikeuksien komitea 2011 (CRC/C/FIN/CO/4)

40. Yleissopimuksen 23 artiklan sekä vammaisten lasten oikeuksia koskevan komitean yleisen huomautuksen no. 9 (2006) (CRC/C/GC/9) perusteella komitea suosittelee, että sopimusvaltio

- a) luo kokonaisvaltaisen oikeudellisen ja poliittisen kehyksen, jolla taataan vammaisten lasten yhdenvertainen oikeus saada hyvälaatuisia terveydenhuoltopalveluja, päästä julkisiin rakennuksiin ja joukkoliikennevälineisiin sekä osallistua yleisopetukseen;
- b) varmistaa vammaisille lapsille riittävän määrän henkilökohtaisia avustajia sekä tulkkaus- ja kuljetuspalveluja;
- c) parantaa opettajien valmiuksia opettaa vammaisia lapsia ja erityistarpeita omaavia lapsia;
- d) tukee vammaisten lasten perheitä antamalla heille opetuksen ohjausta; ja
- e) jouduttaa vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifiointiprosessia.

52. Komitea suosittelee, että sopimusvaltio

- a) lisää opettajien tietoutta eri kulttuureista ja lasten kokemista ongelmista sekä palkkaa kouluihin nykyistä enemmän romanitaustaisia ammattihenkilöitä muun muassa avustajiksi erityistarpeita omaaville lapsille tukeakseen paremmin lapsia ja heidän perheitään,
- b) sisällyttää vähemmistöjen oikeudet opettajien koulutukseen ja koulujen opetussuunnitelmiin;
- c) kannustaa nykyistä useampia vanhempia, joiden lapset eivät ole päivähoidossa, ilmoittamaan lapsensa varhaiskasvatusohjelmiin, jotta heidän suomen kielen taitonsa ja sosiaaliset taitonsa kehittyisivät ja kouluun siirtymisensä helpottuisi ja jotta epäonnistuminen koulunkäynnissä ja koulupudokkuus estettäisiin.

Alkuperäiskansoihin ja vähemmistöihin kuuluvat lapset

62. Komitea on huolestunut siitä, että romani- ja saamelaisvähemmistöihin kuuluvat lapset eivät saa romanin ja saamen kielillä terveydenhuoltopalveluja, mielenterveyspalvelut mukaan lukien, eivätkä terapiaa ja psykiatrista hoitoa. Komitea on huolestunut myös siitä, että romanin ja saamenkielisten koulutuspalvelujen ja virkistystoimintojen taso on riittämätön ja että tällaiset saamenkieliset palvelut ja toiminnot rajoittuvat saamelaisten pääasiallisille asuinalueille.

63. Komitea suosittelee, että sopimusvaltio

- a) seuraa ja arvioi romani- ja saamelaislasten oikeuksien huomioon ottamista kansallisissa suunnitelmissa ja ohjelmissa;
- b) varmistaa, että romani- ja saamelaislapsilla, myös saamelaisalueen ulkopuolella asuvilla saamelaislapsilla, on oikeus kulttuurisensitiivisiin koulutus- ja terveydenhuoltopalveluihin omalla kielellään;
- c) tiivistää yhteistyötään Ruotsin ja Norjan hallitusten kanssa muun muassa asioissa, jotka koskevat koulujen opetussuunnitelmia, opettajien koulutusta, opettajien materiaalin tuottamista ja mediasisällön tuottamista saamelaislapsia varten;
- d) ottaa huomioon komitean yleisen huomautuksen no. 11 (2009) alkuperäiskansojen lapsista ja heidän yleissopimuksen mukaisista oikeuksistaan (CRC/C/GC/11); ja
- e) ratifioi ILO:n yleissopimuksen no. 169 itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoista.

Suomea koskevia uusimpia kansainvälisiä suosituksia, jotka koskevat kielellisiä oikeuksia tai liittyvät niihin¹⁹⁶

EN:N IHMISOIKEUSSOPIMUSTEN
VALVONTAELINTEN SUOMELLE
ANTAMIA PÄÄTELMÄ JA
SUOSITUKSIA

Ministerikomitean suosituksia alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevasta eurooppalaisesta peruskirjasta 2018 (CM/RecChL(2018)5)

Ministerikomitea --- Suosittelee, että Suomen viranomaiset ottavat huomioon kaikki asiantuntijakomitean havainnot ja suositukset sekä kiireellisesti

1. edelleen vahvistavat saamenkielistä opetusta myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella, erityisesti myöntämällä pysyvän rahoituksen kielipesille ja aikuiskoulutukselle;
2. ryhtyvät lisätoimiin varmistaakseen ruotsin- ja saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saavutettavuuden;
3. lisäävät ja parantavat romanikielisten opettajien koulutusta, laajentavat romanikielisen oppimateriaalin tuotantoa ja lisäävät romanikielen opetustarjontaa;
4. ryhtyvät toimiin lisätäkseen tietoisuutta Suomen alueellisista kielistä ja vähemmistökielistä sekä suvaitsevuutta niitä kohtaan.

Ministerikomitean suosituksia kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta Suomessa 2020 (CM/RecCMN(2020)1)

Muut suositukset

5. pitää yllä joustavaa ja avointa lähestymistapaa puiteyleissopimuksen soveltamisalaa ja virallistaa vuoropuhelu karjalankielisten edustajien kanssa, jotta voidaan vahvistaa heidän suojeluaan kansallisessa lainsäädännössä;
7. varmistetaan tiiviissä yhteistyössä saamelaisten kanssa, että saamelaisten perinteisten maa-alueiden käyttöä koskevat päätökset eivät vaikuta kielteisesti heidän mahdollisuuksiinsa ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan tällä alueella. Jotta voidaan turvata saamelaisten kulttuurinen ja institutionaalinen autonomia, viranomaisten olisi edelleen pyrittävä yksimielisyyteen asiaa koskevan lainsäädännön uudistamisesta, ILO:n yleissopimuksen nro 169 alkuperäis- ja heimokansoista ratifioimisesta sekä Pohjoismaisesta saamelaissopimuksesta;
9. selkeytetään tiiviissä yhteistyössä saamelaisten kanssa lakisääteisiä oikeuksia, jotka koskevat saamenkielisiä terveydenhuolto- ja sosiaalipalveluja saamelaisten kotiseutualueella, ja määritellään saavutettavissa olevat ja mitattavissa olevat tavoitteet. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi käytettävissä olisi oltava riittävät budjettivarat. Lisäksi viranomaisten olisi arvioitava saamenkielisten palvelujen tarve, ja tarvittaessa harkittava tiettyjen saamenkielisten palvelujen tarjoamisen tukemista saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella;
10. vahvistetaan tukea saamen kielen opetukselle kiinnittäen erityistä huomiota kielipesiin, etäopetukseen ja opettajankoulutukseen. Lisäksi viranomaisten olisi lisättävä ponnistelujaan romanikielen ja karjalan kielten elvyttämiseksi edistämällä aktiivisesti näiden kielten opetusta ensimmäisenä kielinä kouluissa;

Suomea koskevia uusimpia kansainvälisiä suosituksia, jotka koskevat kielellisiä oikeuksia tai liittyvät niihin¹⁹⁶

MUIDEN YK:N JA EN:N
IHMISOIKEUSMEKANISMIIEN
SUOMELLE ANTAMIA
PÄÄTELMÄ JA SUOSITUKSIA

Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä GREVIO/Inf(2019)9

F. Auttavat puhelimet (24 artikla)

22. GREVIO kehottaa Suomen viranomaisia varmistamaan valtakunnallisen auttavan Nollalinja-puhelinpalvelun tarjoamisen nykyistä useammalla kielellä, etenkin saamen kielellä, vähentääkseen niitä kieliesteitä, joita osa Suomessa asuvista naisista nykyisin kohtaa hakiessaan apua. GREVIO kehottaa Suomen viranomaisia myös tiedottamaan aktiivisesti Nollalinja-puhelinpalvelusta palveluna, jossa käsitellään kaikkia naisten Suomessa kohtaamia väkivallan muotoja, erityisesti pakkoavio-
liittoa, naisten sukuelinten silpomista ja erilaista ”kunniaväkivaltaa”.

**YK:n erityisraportoi-
ja alkuperäiskansojen
oikeuksista 2015 (A/
HRC/33/42/Add.3)**

89. Suomen tulisi ensisijaisena asiana varmistaa, että saamen kielen elvytysohjelma saa riittävää ja pitkäaikaista rahoitusta, että sen toteutusta arvioidaan vuosittain ja että siitä raportoidaan edelleen YK:n ihmisoikeusmekanismeille sopimusvalvontaelinten arvioinnin yhteydessä. Suomen tulisi puuttua saamenkielisten opettajien ja oppimateriaalien puutteeseen erityisesti lukumäärältään pienempien koltan- ja inarinsaamen osalta ja varmistaa, että etäoppimiselle annetaan lisärahoitusta. Läheisessä yhteistyössä saamelaiskäräjien kanssa Suomen tulisi kehittää saamelaista opetussuunnitelmaa saamelaisten kotiseutualueella annettavaa opetusta varten ja valmistella ja hyväksyä kansallinen opetussuunnitelma yhdessä saamelaiskäräjien kanssa sen varmistamiseksi, että siihen sisältyy riittävästi saamelaisten historiaa ja kulttuuria koskevaa opetusta ja että se on paikkansapitävää.

**Euroopan rasismien ja
suvaitsemattomuuden
vastaisen komission (ECRI)
Suomea koskeva viides
raportti (CRI(2019)38)**

90. ECRI toistaa suosituksensa, että Suomen viranomaiset ryhtyvät toimenpiteisiin saamelaiskulttuurin ja tämän vähemmistön merkityksen käsittelemiseksi kouluopetuksessa hyödyntäen ECRI:n yleistä politiikkaa koskevaa suositusta nro 10 ja käynnistävät kampanjoita saamelaiskansaa koskevan yleisen tietoisuuden lisäämiseksi enemmistön piirissä. Lisäksi viranomaisten tulisi päättäväisesti ponnistella saadakseen asianomaiset paikallisviranomaiset osallistumaan aktiivisesti saamelaisyhteisön jäsenten sosiaaliseen osallistamiseen tähtäävään tutkimukseen ja vuoropuheluun.

Suomea koskevia uusimpia kansainvälisiä suosituksia, jotka koskevat kielellisiä oikeuksia tai liittyvät niihin¹⁹⁶

**Euroopan neuvoston
ihmisoikeusvaltuutetun
Nils Muižnieksin Suomea
koskeva raportti
CommDH(2012)27**

Rasismi ja muukalaisviha

103. Suomessa rasismien ja muukalaisvihan kohteeksi joutuvat todennäköisimmin romanit, venäjänkieliset ja somalit. Ihmisoikeusvaltuutettu on erityisen huolissaan nuorten somalien äärimmäisestä syrjäytymisestä. Suomen viranomaiset toteuttavat romanipoliittista ohjelmaa, mutta ihmisoikeusvaltuutetun mielestä romanien aktiivisempi osallistuminen tähän prosessiin olisi tarpeen. Venäjänkielisille ja somaleille tarkoitettuja erityistoimia on käynnissä vain muutamia. Viranomaisten, venäjänkielisten ja somalien välille on luotava erityisiä neuvoa-antavia mekanismeja, jotta ongelmat voidaan tunnistaa ja niihin voidaan puuttua. Tämänhetkisen tiedon valossa on selvää, että etnisten vähemmistöjen kohtaamaan työsyrintään, koulukiusaamiseen ja viharikoksiin on puututtava ensi tilassa. Lisäksi viranomaisten on kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota venäjän kielen asemaan sekä venäjänkielisen koulutuksen ja joukkoviestinnän edistämiseen Suomessa.

Vammaiset

104. Vuonna 2009 uudistettu laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista oli merkittävä askel vaikeavammaisten osallisuuden lisäämisessä. Suomi ei kuitenkaan ole vielä ratifoinut CRPD:tä. Ihmisoikeusvaltuutettu rohkaisee Suomea ratifioimaan yleissopimuksen pikaisesti ja tähdentää, että vammaiset on tärkeää osallistaa sen täytäntöönpanoon ja valvontaan. Kansallisen seurantakehyksen määrittelyyn tulee kiinnittää erityistä huomiota, ja järjestelmään tulee sisältyä riippumaton valvontamekanismi. Yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistamisella pitäisi selkeyttää työolosuhteiden mukauttamisen toimeenpanoa. Viittomakieltä koskeva erityislainsäädäntö parantaisi viittomakielen asemaa ja varmistaisi viittomakielisten tosiasiallisen yhdenvertaisuuden.

LÄHTEET

Lainsäädäntö ja esityöt:

Ammattikorkeakoululaki (932/2014)

Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (759/1987)

EV 67/2018 vp. Eduskunnan vastaus EV 67/2018 vp - HE 40/2018 vp,

Hallituksen esitys eduskunnalle varhaiskasvatuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

Hallintolaki (434/2003)

HE 148/2021 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi varhaiskasvatuslain muuttamisesta.

HE 40/2018, Hallituksen esitys eduskunnalle varhaiskasvatuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 86/1997 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle koulutusta koskevaksi lainsäädännöksi

HE 185/2010 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kotoutumisen edistämisestä ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 92/2002 vp. Hallituksen esitys uudeksi kielilainiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi

HE 309/1993 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta

HE 89/2008 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista.

Kielilaki (423/2003)

Laki ammatillisesta koulutuksesta (531/2017)

Laki kuntien kulttuuritoiminnasta (166/2019)

Laki esittävän taiteen edistämisestä (1082/2020)

Laki yleisistä kirjastoista (1492/2016)

Laki Kotimaisten kielten kesuksesta (1403/2011)

Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010)

Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (1705/2009)

Laki saamelaiskäräjistä (974/1995)

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987)

Laki Yleisradio Oy:stä (1380/1993)

Laki ylioppilastutkinnosta (512/2019)

Lukiolaki (714/2018)

Opetusministeriön asetus vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista (1777/2009)

Perusopetuslaki (628/1998).

Perustuslaki (731/1999)

Perustuslakivaliokunnan lausunto PeVL 17/2021 vp - HE 241/2020 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi

Saamen kielilaki (1086/2003)

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintö StVM 16/2021 vp p-HE 241/2020 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi

Terveydenhuoltolaki (1326/2010)

Valtioneuvoston asetus kielilain täytäntöönpanosta (433/2004)

Valtioneuvoston asetus Kotimaisten kielten kesuksesta (1566/2011)

Valtioneuvoston asetus lukiokoulutuksesta (810/2018)

Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (422/2012)

Valtioneuvoston asetus sanomalehdistön tuesta (389/2008)

Valtioneuvoston asetus yliopistoista (770/2009)

Varhaiskasvatustilaki (540/2018)

Yliopistolaki (558/2009)

Määräykset ja suositukset:

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014: <https://eperusteet.opintopolku.fi/beta/#/fi/esiopetus/419551/tiedot>

Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019: <https://eperusteet.opintopolku.fi/beta/#/fi/lukiokoulutus/6828810/tiedot>

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014: <https://eperusteet.opintopolku.fi/beta/#/fi/perusopetus/419550/tiedot>

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018: <https://eperusteet.opintopolku.fi/beta/#/fi/varhaiskasvatus/1266381/tiedot>

Valtioneuvoston kanslian suositus viittomakielten käytöstä valtioneuvoston viestinnässä: <https://vnk.fi/suositus-viittomakielten-kaytosta>

Selvitykset, raportit, ohjelmat, artikkelit ja kirjallisuus:

Arola, L. (2021). Saamebarometri 2020 – selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2021:1, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-840-0>.

Arola, L. (2020). Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2020:30: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-836-6>.

AVI:n selvitys perusopetuksen tilanteesta. Peruspalvelujen arviointi 2019. Viittomakieliset ja CODA-lapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Haettu 2.9.2021 osoitteesta: <https://www.patio.fi/web/pepa-2019-valtakunnallinen/varhaiskasvatus-ja-esiopetus>.

Ehdotus pysyväksi avustusmekanismiksi journalismin tukemiseksi, Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 2021:10.

Granqvist, K. (2013). Romanilapset ja romanikieli. Kieli, koulutus ja yhteiskunta, 4(3). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2013/romanilapset-ja-romanikieli> (24.11.2021)

Hallberg et al., Perusoikeudet. (2011). Oikeuden perusteokset. WSOYpro, Helsinki.

- Huttu, H. (toim.) (2018). Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO) 2018–2022. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Junkala, P. & Tawah, S. (2009). *Enemmän samanlaisia kuin erilaisia: Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä 8/2009.
- Karinen, R.; Luukkonen, T.; Jauhola, L.; Määttä, S. Selvitys asioimistulkkauksen nykytilasta, s. 29 ja 55. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:45.
- Kiili, J. ja Pollari, K. (toim.) (2012). *Hei, kato mua!* Vuorovaikutus ja hyvinvointi kuurojen ja huonokuuloisten lasten elämässä. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:3. Aksidenssi Oy, Helsinki 2012.
- Korpela, H. (2020). Saamenkielisten oppimateriaalien monet kasvot. Selvitys saamenkielisen oppimateriaalin tilanteesta ja tulevista tarpeista. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:28: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-828-1>.
- Kuurojen Liitto ry ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (2010). Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 15, <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk15/>
- Lindell, M. (2021). Kielibarometri 2020. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:2. Helsinki: Oikeusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-848-6>.
- Lindstedt, J. et al. (2009). Romanikielen kielipoliittinen ohjelma. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 10 <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk10/>
- Marttinen, A. Kartoitus vähemmistökielisen sanomalehdistön tuen tuloksellisuudesta, vaikuttavuudesta ja mediapoliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta vuosina 2012–2018. 31.3.2019. (OKM016:00/2019).
- Miettunen, T. (2020). Saamelaistietoa vai puuttuvaa tietoa saamelaisista? Selvitys saamelaistiedosta peruskoulun suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:29: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-832-8>.
- Miettunen, T. (2021). Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet. Selvitys saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyryhmälle. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:18: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-849-6>
- Opetushallituksen selvitys romanioppilaiden perusopetuksen tilanteesta. (2011). Rajala, S., Salonen, M., Blomerus, S. ja Nissilä, L. Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011 ja toimenpide-ehdotukset. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2011:26.
- Opetushallitus 2004. Romanilasten perusopetuksen tila. Selvitys lukuvuodelta 2001–2002. Helsinki. Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021). Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyryhmän raportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:25. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-877-9>.
- Opetusneuvos Henry Hedmanin kenttäselvitys vuonna 2009.
- Pasanen, A. (2016). Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 39/2016, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-530-0>.
- Pekkarinen, E. – Schalin, A. (toim.) (2021). Vammaisuus ja lapsen oikeudet: Lapsen elämää vamman kanssa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2021:4. Hansaprint Oy, Turenki 2021.
- Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. (2019). *Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Rainö, P. (2021). Viittomakielibarometri 2020 – Tutkimusraportti. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:4. Helsinki: Oikeusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-860-8>.
- Rajala S. ja Schwartz M. (2020). Romanilapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Selvitys vuosilta 2018–2019. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2020:26.
- Rasmus, M. (2008). *”Sápmelašvuohka lea dego skeaŋka” ”Saamelaisuus on kuin lahja”* Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 2008:1. Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä 4/2008.
- Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk10/>

- Räsänen M. (2019). Kielipolitiikan vuosi 2018. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu: 64. URN: ISBN 978-952-5446-98-2.
- Sarhimaa, A. (2016). Karelian in Finland: ELDIA Case Specific Report. Studies in European Language Diversity 27. ELDIA: Wien. [permalink: <http://phaidra.univie.ac.at/o:471733>], 258–271
- Sarhimaa, A. (2013). Karjalan kieli Suomessa. ELDIA-projektin tuloksia. Studies in European Language Diversity 27.1. ELDIA: Wien. [https://phaidra.univie.ac.at/detail_object/o:409753]
- Sarhimaa, A. (14.9.2020). *Kotoperäinen karjalan kieli tarvitsee oman kielilain* [vieraskynä]. Helsingin Sanomat. Haettu 22.7.2021 osoitteesta: <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000006634710.html>.
- Sarhimaa, A. (2017). *Vaietut ja vaiennetut: karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Selin-Grönlund, P., Rainò, P., Martikainen, L. Kuurojen ja viittomakielisten oppilaiden lukumäärä ja opetusjärjestelyt. Selvitys lukuvuoden 2013–2014 tilanteesta. Raportit ja selvitykset 2014:11.
- Selvitys viittomakielen sisällyttämisestä yleisiin kielitutkintoihin. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2012:9. <https://docplayer.fi/6988766-Selvitys-viittomakielen-sisallyttamisesta-yleisiin-kielitutkintoihin.html>
- Soininen, M. (2016). Selvitys suomenruotsalaisen viittomakielen kokonaistilanteesta. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2/2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-490-7>.
- Soininen, M. (2014). Romanian perustuslaissa turvattujen kielellisten oikeuksien toteutuminen. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita, 11/2014. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-355-9>.
- Finlandssvenska teckenspråkiga r.f./ Elin Westerlund (2021). Bakgrund till språkplanen för finlandssvenskt teckenspråk.
- Tammenmaa, C. (toim.). (2020). *Usean kielen merkitseminen väestötietojärjestelmään -selvitys*. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2020:8. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi. (2012) Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-121-3>.
- Tupi E. Sign language rights in the framework of the council of Europe and its member states. Publication of the Ministry for Foreign Affairs of Finland 2019.
- Valtioneuvosto. (2013). Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2013. ISBN 978-952-466-453-0.
- Valtioneuvoston kanslia. (2017). Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017. Hallituksen julkaisusarja 8/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi. (2014) Opetus- ja kulttuuriministeriön muistio 3.7.2014.
- Viittomakielen oikeudellinen asema, työryhmän mietintö. Oikeusministeriön lainvalmisteluosasto 1996.
- Viittomakieliloikka. Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010–15. Arviointi ja jatkotavoitteet. Kuurojen Liitto ry. <https://docplayer.fi/59625265-Viittomakieliloikka-suomen-viittomakielten-kielipoliittinen-ohjelma-arviointi-ja-jatkotavoitteet.html>
- Viittomakieliset oppilaat perusopetuksessa. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2016:2.
- Viittomakieltä omaksuvien lasten kielitaidon arviointi, kartoitus ja tukitoimenpiteet (VIKKE) -hanke: <https://vikke.nmi.fi>
- Wirén, S. et al. Ehdotus pysyväksi avustusmekanismiksi journalismin tukemiseksi. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 2021:10. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-243-611-5>.

Tiedotteet ja verkkosivut:

- Helsingin yliopiston verkkosivut, <https://www2.helsinki.fi/fi/humanistinen-tiedekunta/tutkimus/tieteenalat/digitaaliset-ihmistieteet/kielitekniologia>. (17.9.2021)
- Itä-Suomen yliopiston verkkosivut, <https://www.uef.fi/fi/filosofinen-tiedekunta>; Karjalan tutkimuslaitoksen sivut: <https://www.uef.fi/fi/yksikko/karjalan-tutkimuslaitos>.

- Itä-Suomen yliopiston verkkosivut: <https://www.uef.fi/fi/artikkeli/karjalan-kielta-ja-kulttuuria-avoimessa-yliopistossa> (25.11.2021)
- Itä-Suomen yliopisto: *Karjalan kielen elvytys Itä-Suomen yliopistolle*. Haettu 2.9.2021 osoitteesta: <https://www.uef.fi/fi/artikkeli/karjalan-kielen-elvytys-ita-suomen-yliopistolle>
- Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivut, <https://www.kotus.fi/kielitieto/kielipolitiikka> (17.9.2021).
- Kotimaisten kielten keskus: *Suomen viittomakielet*. Haettu 5.5. osoitteesta: https://www.kotus.fi/kielitieto/kielet/suomen_viittomakielet.
- Kotuksen verkkosivut, <https://www.kotus.fi/kielitieto/kielet/karjala> (10.11.2021)
- Oikeusministeriön verkkosivut, <https://oikeusministerio.fi/seuranta-ja-edistaminen> (25.11.2021).
- Oikeusministeriö. (2021). Viittomakieliasioiden neuvottelukunta. Haettu 25.11.2021 osoitteesta: <https://oikeusministerio.fi/viittomakieliasioiden-neuvottelukunta>.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (6.2.2020). Työryhmä kehittämään saamelaisopetusta [tiedote]. Haettu 2.7.2021 osoitteesta: <https://minedu.fi/-/tyoryhma-kehittamaan-saamelaisopetusta>.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (15.4.2021). Loppuraportti saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisestä [tiedote]. Haettu 2.7.2021 osoitteesta: <https://minedu.fi/-/loppuraportti-saamen-kielten-ja-saamenkielisen-opetuksen-kehittamisesta>.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (1.12.2020) Selvitykset saamenkielisestä opetushenkilöstöstä ja oppimateriaaleista valmistuivat [tiedote]. Haettu 27.9.2021 osoitteesta <https://minedu.fi/-/selvitykset-saamenkielisesta-opetushenkilostosta-ja-oppimateriaaleista-valmistuivat>.
- Opetus- ja kulttuuriministeriön verkkosivut, <https://okm.fi/hanke?tunnus=OKM015:00/2020> (24.11.2021)
- Oulun yliopiston verkkosivut, <https://www oulu.fi/fi/yliopisto/tiedekunnat-ja-yksikot/humanistinen-tiedekunta/gjellagas-instituutti> (29.10.2021)
- Saamelaiskäräjät. (2020). *Saamelaisten lukumäärä vuoden 2019 Saamelaiskäräjien vaaleissa*. Haettu 21.7. osoitteesta: https://dokumentit.solinum.fi/samediggi?f=dokumenttipankki/tilastoja/saamelaisten_lkm_vaaleissa.
- Suomen Romanifoorumi ry: Romanikieli. Haettu 5.5.2021 osoitteesta: <https://www.romanifoorumi.fi/romanit-suomessa/romanikieli/>.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkajulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. Haettu 8.7.2021 osoitteesta: <http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html>.
- Työryhmä ehdottaa malleja journalismin tukemiseksi (8.4.2021). Liikenne ja viestintäministeriö [tiedote]. Haettu 24.11.2021 osoitteesta: <https://www.lvm.fi/-/tyoryhma-ehdottaa-malleja-journalismin-tukemiseksi-1265225>.
- ”Uralilaiset kielet ja kansat”-verkkosivusto, M.A. Castrénin seura: <https://www.ugri.net/kieliet/saamelaiskielet/saame-venajalla/> (10.11.2021)
- Vähemmistökielisen sanomalehdistön tuet myönnetty (2.9.2021). Opetus- ja kulttuuriministeriö [tiedote]. Haettu 27.9.2021 osoitteesta: <https://valtioneuvosto.fi/-/1410845/vahemmistokiellisen-sanomalehdiston-tuet-myonnetty>.
- Ylen verkkosivut: <https://yle.fi/uutiset/3-12118508> (25.11.2021)

Lausuntoja, aloitteita, kommentteja ja kuulemisia:

- Erikoistutkija, dosentti Pasi Saukkosen kuuleminen valmisteluryhmän kokouksessa 11.6.2021.
- Karjalazet Nuoret Suomes – Karjalaiset Nuoret Šuomešša ry. (23.6.2021). Lausunto: Karjalaiset Nuoret Šuomešša ry:n vastaukset oikeusministeriön kieliryhmien kuulemiseen hallituksen kertomukseen kielilainsäädännön soveltamisesta 2021.
- Kielen elvytyksen asiantuntijoiden kuuleminen 15.10.2021.
- Kuulemistilaisuus 16.9.2021 kielipoliittisen ohjelman valmistelua varten.

Kuurojen Liitto ry. (28.6.2021). Lausunto. Kieliryhmien kuuleminen kielikertomukseen 2021. Kuurojen Liitto ry 5.10.2021 ja 9.11.2021. Kommentteja kielipoliittisen ohjelman valmistelusta.

Liikenne- ja viestintäministeriön lausunto ulkoministeriölle 9.9.2021 (VN/17179/2021)

Oman äidinkielen opettajat ry:n puheenjohtajan Larissa Aksinovitsin esitys ”Oman äidinkielen opetuksen tilannekuva”

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (28.5.2021). Opetus- ja kulttuuriministeriön kirje oikeusministeriölle. VN/6256/2019-SAAP-38.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (Tapaaminen, 12.5.2021).

Professori Anneli Sarhimaan kommentit valmisteluryhmälle 16.9.2021.

Professori Anneli Sarhimaan puheenvuoro asiantuntijoiden kuulemistilaisuudessa 15.10.2021.

Professori emerita Pirkko Nuolijärven kommentit valmisteluryhmälle 15.10.2021.

Professori emerita Pirkko Nuolijärven kirjalliset kommentit kielipoliittisen ohjelman kuulemistilaisuudessa 16.9.2021.

Professori emerita Pirkko Nuolijärven, professori Annika Pasasen ja professori Anneli Sarhimaan lausunto kielipoliittisen ohjelman valmisteluryhmälle 20.10.2021.

Projektipäällikkö Satu Pieskin kuuleminen 26.10.2021.

Rajala, S. ja Schwartz, M. Opetushallitus: Romaniasiain neuvottelupäivän webinaari 16.9.2020.

Romanikielen lautakunnan aloite arvioida uudelleen romanikielen asemaa, Suomen 1992 hyväksymän Euroopan alueellisten tai vähemmistökielten peruskirjan sisältösitoumuksissa, Helsinki 19.5.2021.

Saamelaiskäräjien kommentit ohjelman valmistelun aikana. 19.11.2021.

Tilastokeskuksesta 2/2022 sähköpostitse saatu tiedonanto.

Tutkijatohtori Laura Kanto, kielipoliittisen ohjelman valmisteluryhmän kuuleminen 15.10.2021.

Ulkoministeriön vastaukset oikeusministeriölle 3.6.2021 kielikertomuksen 2021 valmistelua varten

Viittomakielen yhteistyöryhmän pöytäkirja 3/2020, 6.10.2020.

Ylen julkisen palvelun johtaja Ismo Silvon kuuleminen 5.10.2021.

Kansainvälisiä sopimuksia ja suosituksia:

Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (SopS 23/1998)

Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) sellaisena kuin se on muutettuna sekä täydennettynä 1., 4., 6., 7., 11., 12., 13. 15. ja 16. pöytäkirjalla (SopS 18 ja 19/1990; sellaisena kuin se on myöhemmin muutettuna SopS 71 ja 72/1994, SopS 85 ja 86/1998, SopS 8 ja 9/2005, SopS 6 ja 7/2005 sekä SopS 50 ja 51/2010)

Euroopan neuvoston ministerikomitea. (12.2.2020). Resolution CM/ResCMN(2020)1 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Finland.

Euroopan neuvoston ministerikomitea. (3.10.2018). Recommendation CM/RecChL(2018)5 of the Committee of Ministers to member States on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Finland.

Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehty yleissopimus (SopS 52 ja 53/2015)

Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta (SopS 43 ja 44/2012)

Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (Sop 87 ja 88/2011)

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 7 ja 8/1976), Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976), Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (SopS 67 ja 68/1986)

Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (SopS 1 ja 2/1998)

YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista (A/RES/61/295)

Yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59 ja 60/1991)

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (SopS 26 ja 27/2016)

Muiden maiden lainsäädäntöä, selvityksiä ja verkkosivuja:

Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010 (Viron kielen kehittämisen strategia 2004–2010),

Eesti keele arengukava 2011–2017 (2020) (Viron kielen kehittämissuunnitelma 2011–2017),

Eesti keele arengukava 2021–2035 (Viron kielen kehittämissuunnitelma 2021–2035): https://www.hm.ee/sites/default/files/htm_eesti_keele_arengukava_2021-2035_eelnou_02.10.2020_web.pdf

Handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska, Redovisning av regeringsuppdrag Ku2019/01339/CSM, 4 september 2020, Institutet för språk och folkminnen.

Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven)

Prop. 108 L (2019–2020) Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak) Prop. 108 L (2019–2020) Lov om språk (språkløva), <https://www.regjeringen.no/contentassets/92c0cb2b20ba4d2aac3c397c54046741/nn-no/pdfs/prp201920200108000dddpdfs.pdf>

Språklag (2009:600)

Språkrådetin verkkosivut, <https://www.sprakradet.no/Spraka-vare/Minoritetssprak/> (10.3.2022)

Venäjän viimeisen väestönlaskennan tulokset: https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/results2.html

Verkkosivut saamen kielen opetuksesta Ruotsissa: <https://sameskolstyrelsen.se/skola-utbildning/fjarrundervisning-i-samiska/> ja <https://sameskolstyrelsen.se/skola-utbildning/sameskolan/> (25.11.2021)

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVESTO
valtioneuvosto.fi
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISBN: 978-952-383-645-7 PDF
ISBN: 978-952-383-629-7 nid.
ISSN: 2490-0966 PDF
ISSN: 2490-0613 nid.